

828775
M. T. A. O. 4352.

DIVÉKY ADORJÁN

A
LENGYELORSZÁGNAK
ELZÁLOGOSÍTOTT XVI SZEPESI VÁROS
VISSZACSATOLÁSA
1770-BEN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
LÉVAY DÍJÁVAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ

KIADJA
A SZEPESI SZOVETSÉG KÖZPONTJA
ÉS MISKOLCI OSZTÁLYA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÁMOGATÁSÁVAL

BUDAPEST, 1929
RANSCHBURG GUSZTÁV BIZOMÁNYA

277353

DIVÉKY ADORJÁN

A

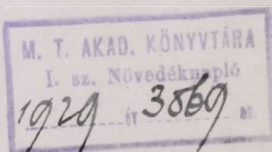
LENGYELORSZÁGNAK

ELZÁLOGOSÍTOTT XVI SZÉPESI VÁROS

VISSZACSATOLÁSA

1770 - BEN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
JELENY DOLGAL JUTALMAZOTT BALKAMU

KADALJA
A SZÉPESI SZÜNETSÉGI KÖZPONTJA
ÉS MISKOLC VÁROSÁNAK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
TÁMOGATÁSÁVAL

1929

MAGYAR JÓVŐ R.-T. KÖNYVNYOMDÁJA
MISKOLC, HUNYADI-U. 13.

Előszó.

A magyar történetirodalomban s a magyar közvéleményben igen kevés kivétellel általában az a tudat van elterjedve, hogy a Lengyelországnak 1412-ben elzálogosított szepesi városok 1772-ben Lengyelország első felosztása alkalmával kerültek vissza hazánkhoz, akkor midőn Mária Terézia az u. n. Galiciát és Lodomériát kapta a magyar korona jogára való hivatkozással.

Ez tévedés. Lengyelország még fennállott s a felosztásáról való tervek szigorúan őrzött titkait képezték még csak egyes felosztó hatalmaknak, midőn 1770-ben a szepesi városokat Mária Terézia magyar hadai megszállották s bár közjogilag még nem, de a valóságban már Magyarországhoz csatolták. Ez tehát két évvel Lengyelország felosztása előtt történt s ez alkalommal a szomszédos lengyel területekből a nowy targi, ezorsztyni és nawysaczi sztarosztásokat is megszállották s ezek két éven keresztül magyar közigazgatás alatt állottak. E foglalások nem maradtak visszhang nélkül az európai diplomáciában s ürügyül szolgáltak II. Frigyesnek és Katalinnak, hogy Lengyelországnak már tervbe vett felosztását siettesék és keresztülvigyék. Ily módon Mária Terézia a szepesi városok és a szomszéd lengyel sztarosztások okkupálásával akaratlanul s öntudatlanul is siettetője lett Lengyelország első felosztásának.

A visszacsatolás történetét és annak fönt említett következményeit mondja el e munka.

Forrásaim oroszlánrészét a bécsi házi-, udvari- és állami levéltár (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) gazdag anyaga képezte, mely e kérdésre vonatkozólag elsőrendű forrást alkot.

E mellett felhasználtam a krakói, lwówi és varsó lengyel levéltárak erre vonatkozó anyagát is.

A magyar Országos Levéltár és Szepes vármegye levéltára

ide vonatkozó anyaga részben ismétlése a bécsi állami levéltár anyagának, részben kevésbé fontos részletekre vonatkozik, melyek nélkül a munka teljessége nem veszít semmit értékéből, ezért ezekre már nem hivatkoztam.

Köszönetemet fejezem ki mindama könyvtárnok és levéltárnok uraknak, akik anyagom gyűjtése közben segítségemre voltak, különösen pedig *Szegfű Gyula dr. úrnak* és *Czotowski Sándor dr. úrnak*, ez utóbbinak még külön azért is, hogy rendelkezésemre bocsátotta saját becses kéziratgyűjteményének egy darabját s megengedte, hogy azt közöljem.

E munka 1919-ben a Magyar Tudományos Akadémia Lévaý jutalmát nyerte el. Itt kötelességemnek tartom köszönetemet fejezni ki *Angyal Dávid dr.* és *Domanovszky Sándor dr.* bíráló uraknak, kiknek becses útbaigazításait a munka kiadásánál tekintetbe vettem.

Végül kötelességemnek tartom hálás köszönetemet fejezni ki mindazoknak, kik munkám megjelenését lehetővé tették és pedig *Balogh Jenő dr. v. b. t. t., ny. miniszter úrnak*, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárának, kinek köszönhető, hogy a Magyar Tud. Akadémia a kiadási költségek feléhez járult hozzá, továbbá a *Szepesti Szövetség* budapesti központja vezetőségének, különösen pedig *Hayde Gyula dr. ny. államtitkár úrnak* és *Krisch Jenő úrnak*, a Szepesti Szövetség ügyvivő elnökének, valamint a Szepesti Szövetség *miskolci osztályának*, főleg pedig *Bruckner Győző dr. ág. hitv. ev. jogakadémiai dékán úrnak* és *Tasnády Antal miskolci m. kir. áll. rendőrfőtanácsos úrnak*, kik mind oly melegen támogatták és előmozdították munkám kiadásának ügyét.

Varsó, 1928 október hava.

Divéky Adorján.

I.

A szepesi városok elzálogosítása és kísérletek azok visszaváltására.

Az 1412. évi lublói béke. A szepesi városok elzálogosítása. Az 1418-iki kassai találkozó. Az 1436-iki késmárki összejövetel. Az 1474-iki ófalvai egyezmény.

I. Ulászló megígéri, hogy a városokat visszaadja. Mátyás király 1489-ben vissza akarja váltani a szepesi városokat. A magyar országgyűlések sürgetik a visszaváltást. Csáky István gróft bízák meg a visszaváltással. 1650-ben azt ajánlják a városoknak, hogy maguk váltsák ki magukat. III. Ferdinánd levele a lengyel királyhoz 1654-ben. I. Lipót memoranduma 1673-ban a lengyel királyhoz a visszaváltás ügyében. Kísérletek a visszaváltásra a XVIII. században. A szepesi városok felett való lengyel uralmat csak ideiglenesnek tekintik. Az 1589-iki beutheni békekötés. A szepesi kamara álláspontja 1673-ban.

Fényes ünnepségnek volt színhelye 1412 március havában Lubló vára. Zsigmond magyar király és Jagelló Ulászló lengyel király találkozott itt, hogy kibéküljenek s békét kössenek egymással. A két haragos sógor csakugyan kibékült (legalább külsőleg) s március 15-én megkötötték a békét, melyben eligazították a német lovagrendre és Moldvára vonatkozó vitás ügyeiket.¹⁾

Az örökös pénzzavarral küzdő Zsigmond azonban nem elégedett meg ezzel, hanem ügyesen felhasználta az alkalmat arra, hogy a lengyel királytól pénzt szerezzen. Zsigmond ugyanis keresztülvitte, hogy a német lovagrend 50 ezer „sok“ garast fizessen hadikárpótlásképen Ulászló lengyel királynak. Zsigmond kitűnő alkalomnak találta ezt arra, hogy az említett összeg egy része az ő zsebébe vándoroljon. Zsigmond ugyanis le akart számolni a velencei köztársasággal s erre a hadjáratra pénzre volt szüksége, melyet legkönnyebben Ulászlótól szerezhetett meg, zálogba adva

érte a szepesi városok egy részét. Úgy látszik azonban, hogy ezzel nemcsak pénzt akart szerezni, hanem azt akarta elérni, hogy ezzel a magyarok és lengyelek közt viszály és ellenségeskedés keletkezzék, mert az ő terveivel ellenkezett a magyarok és lengyelek jó viszonya, mivel ő mint német császár a német lovagrendet támogatta a lengyelekkel szemben.

Az elzálogosításra vonatkozó tárgyalásokat Kassán folytatták, hova Zsigmond a lengyel királyt meghívta, hogy megfelelőbb fénynyel fogadhassa vendégeit.

A tárgyalásokat azonban itt sem fejezték be s Zsigmond, János esztergomi érseket és Kochmeister Mihályt küldte Lengyelországba, hogy az alkut megkössék, ami tényleg meg is történt, amennyiben Ulászló 37.000 széles prágai garasért (triginta septem millia sexagenarum latorum grossorum novae monetae numis bohemicilibus boni et iusti ponderis) zálogba adott 13 szepesi és három szepesvármegyei várost és pedig Lubló várát és városát, Podolint és Gnédzát azon feltétellel, hogy azok mindaddig a lengyel király birtokában maradjanak, míg a magyar király azt két havi felmondás után jó pengő arany vagy ezüst pénzben vissza nem fizeti. Ezzel szemben a lengyel király megígéri, hogy a szepesi városok régi jogait megtartja s hogy a zálogba vetett területet a zálogösszeg lefizetése után esorbitatlanul visszaadja.

A zálogba vetésről szóló oklevelet azonban csak jóval később, november 8-án állították ki Zágrábban²⁾ (octavo die Omnium Sanctorum).

A nagy kiváltságokat élvezett XXIV szepesi város (Universitas XXIV Regalium Civitatum“ vagy „Universitas Saxonum Terrae Scepus“) közül következők kerültek lengyel uralom alá: Béla, Leibicz, Ménhárd (Meneharddorf), Szepesszombat, (Georgenberg), Poprád (Deutschendorf), Sztrázsa (Michelsdorf), Szepes-Olaszi (Wallendorf), Igló (Neudorf), Ruzskin (Rysdorf), Felka (Fülka), Szepes-Váralja (Kirchdorf), Matheócz (Matsdorf) és Durand (Durelsdorf).

Lubló, Gnédza és Podolin nem tartozott a szepesi szász városok provinciájához, azért ezeket ellentétben a szepesi városokkal, szepesvármegyei városoknak szoktuk nevezni.

A tizenhat városnak hazánk testéből való kiszakítása fájdalmas tüske volt, melyet az egymásra következő nemzedékek újból

és újból igyekeztek eltávolítani. Ha Zsigmondnak egyik célja az volt, hogy éket üssön ezzel a magyarság és lengyelség közé, azt bizonyos mértékben elérte, mert a magyar nemzet nem tudott bele-nyugodni azok elvesztésébe s minduntalan tett kísérleteket azok visszaszerzésére, a lengyelek viszont nem akarták visszaadni a szép szepesi föld egy részét.

Maga Zsigmond is kísérletet tett az elzálogosított városok visszaváltására s midőn 1418-ban politikai kérdések megbeszélése céljából Kassára hívta meg Ulászlót, bizonyos ígéretek fejében majdnem sikerült reábeszélnie őt arra, hogy a szepesi városokat a zálogösszeg visszaszolgáltatása nélkül adja vissza neki. Csak a krakói püspök és a király titkára, Oleśnicki Zbigniew tartották őt ettől vissza.³⁾

Zsigmond uralkodása idejében még egy alkalommal történt kísérlet a városok visszaszerzésére és pedig 1436 pünkösdjén, mikor magyar és lengyel urak Késmárk városában találkoztak, ahol a többi közt a magyar urak a szepesi városok visszaadását kérték a zálogösszeg visszatérítése nélkül, de eredménytelenül, mert a lengyel urak méltatlankodva azt válaszolták, hogy az elzálogosított terület értéke fele sem annak az összegnek, melyet Zsigmond a lengyel királytól kapott, tehát igazságtalan és méltatlan dolog volna ezt követelni.⁴⁾ Magyar részről minden alkalmat megragadtak, hogy az elvesztett városokat visszaszerezzék.

A magyar urak állásfoglalását megértjük, ha tekintetbe vesszük azt, hogy Magyarország igényét Vörös Oroszországra és Moldvára nem tudták érvényesíteni s így legalább némi kárpótlásképen az elzálogosítás összegét akarták megtakarítani.

Midőn 1440-ben a magyar rendek III. Ulászló lengyel királyt választották meg magyar királynak, a Krakóba induló fényes küldöttség a többek közt ama feltételt is vitte írásban, hogy Ulászló a zálogba vetett szepesi városokat a zálogösszeg megtérítése nélkül adja vissza Magyarországnak. I. Ulászló elfogadta a feltételt, melyet az 1440 március 8-án Krakóban kiállított szerződéslevélben írásba is foglaltak.⁵⁾

Ulászló úgy látszik csakugyan keresztül akarta vinni a városok visszaesatolását, mert néhány nappal Székesfehérvárott történt megkoronázása után Budán kelt oklevelében meghagyja a XXIII szepesi város bíráinak (Káposztafalu kivételével), hogy is-

mét egyesüljenek s válasszanak grófot, kinek székhelye Késmárk legyen.⁶⁾

Miért nem jött létre az egyesülés, nem tudjuk. Valószínűleg a csehek garázdálkodásai és a folytonos zavarok, meg Ulászlónak korai halála akadályozták meg ennek keresztülvitelét. 1474 február 28-án kötötte meg Mátyás király Jagelló Kázmérral az ófaluai békét s két napra reá egyezséget kötöttek Moldvát és a XIII szepesi várost illetőleg. Hunyady János kormányzóságának, V. László gyermekuralmának korát sokkalta jobban lefoglalták a török háborúk, hogy sem a szepesi városok visszaváltására lehetett volna gondolni.

Még Mátyás király is csak uralkodása alkonyán gondolt arra, hogy a szepesi városokat bármi módon is visszaszerezze. Midőn a magyar és lengyel király közt helyreállott a béke, Mátyás 1489-ben János váradi püspököt küldte a piotrkowi országgyűlésre, hogy a török ellen tervezett magyar-lengyel ligát megtárgyalják. A részletesebb megbeszélésnek április havában kellett volna végbemennie a Szepességen, de Mátyás király betegsége miatt elmaradt. A magyar követ utasításaiban szó volt egy második magyar-lengyel összejövetelről is, melynek tárgya a szepesi határ rendezése lett volna.⁷⁾

Az utasításban nincsen részletezve a szepesi kérdés, de bővebb adatokat találunk erre vonatkozólag a többnyire igen jól értesült Weinreich Gáspár danzigi krónikájából, ki azt mondja, hogy a magyar király a zálogösszeg felajánlása ellenében követelte a szepesi városok visszaadását.

Ha a lengyel királynak e tekintetben kétségei vannak, úgy kész az ügyet a hercegek és urak bírálataának alávetni, de ha tagadó választ ad, akkor erőszakkal veszi azokat vissza s nem fizet semmit („so woldt ers mit macht wider gewinnen und nichts davon geben“). Kázmér haladékokat kért s megígérte, hogy karácsonyig követséget küld ez ügyben.⁸⁾

Kázmér azért húzta, halasztotta a kérdés elintézését, mert nem akart a szepesi városokról lemondani, mivel ezek révén könnyebben érintkezhetett a Mátyással elégületlen felső-magyarországi urakkal.

Egy lengyel forrás szerint Kázmér király és a lengyel urak úgy vélték, hogy az ügy elévült, mire Mátyás a pápai szék elé

vitte azt, mely mindkét részről két-két tudós és tekintélyes férfiút jelölt ki döntőbírákul. E négy férfiú hosszú ideig tanácskozott Boroszlóban, míg végül úgy találták, hogy az ügy már elévült és ezt a boroszlói városházán ki is hirdették.⁹⁾

Ha a forrásnak hihetünk, akkor ez csakis II. Ulászló uralma alatt történhetett, mert Mátyás életében ilyen formában nem mehetett volna keresztül, ellenben a gyöngökező s hozzá lengyel származású Ulászló alatt lehetséges volt.

Ép a tehetetlen Ulászló alatt kevés híjja, hogy vissza nem kerültek a szepesi városok a hatalmas Szapolyai István révén, aki mint a Szepesség ura, birtokait még a közbeeső XIII város kerületével is nagyobbítani akarta s e célból okiratilag kötelezte Ulászlót, hogy az elzálogosított városokat a lublóí uradalommal együtt örök birtokul adja neki. A kiváltásnak egy éven belül kellett volna megtörténnie.¹⁰⁾ Ez viszontszolgáltatás lett volna a királyválasztáson való támogatásért, de csak ígéret maradt s az elzálogosított városok továbbra is a lengyel királyság birtokát alkották.

A hatalmas egyéniségű Mátyás halála után hosszú ideig nem történtek lépések a szepesi városok visszaesatolása érdekében. A lengyel eredetű s a lengyel udvarral sűrűn érintkezésben álló II. Ulászlót és II. Lajost nem bántotta úgy az ország területének megcsónkítása, mint a vérbeli magyar Mátyást. A főurak és nemesek meg fontosabbnak tartották a saját önző érdekeikért való harcot, mint az ország javáért való küzdelmet.

A mohácsi vész, Buda várának elfoglalása és a török uralma hosszú időre elterelte a nemzet figyelmét a szepesi városoktól, meg azután nem akarták a lengyelekkel való jó viszonyt rontani, mert a török ellen való küzdelemben számítottak a lengyel segítségre.

A zavaros politikai helyzet dacára a magyar rendek nem fellekeztek meg a szepesi városokról s nem engedték a visszaváltás kérdését elaludni, hanem újra megsürgették azt az országgyűléseken, úgy mint azt az 1552-ik évi 33-ik, 1553-ik évi 28-ik, 1563-ik évi 61-ik, 1567-ik évi 43-ik, 1574-ik évi 29-ik, 1599-ik évi 9-ik, 1608-ik évi 20-ik, 1618-ik évi 10-ik, 1622-ik évi 2-ik és 61-ik, 1625-ik évi 38-ik, 1630-ik évi 26-ik, 1638-ik évi I-ső és 39-ik, 1647-ik évi 72-ik, 1649-ik évi 28-ik, 1655-ik évi 82-ik, 1659-ik évi I-ső, 1659-ik évi 40-ik, 1681-ik év 24-ik, 1715-ik évi 45-ik, 1729-ik évi 11-ik, 1751-ik évi 11-ik, 1765-ik évi 15-ik törvénycikkek bizonyítják.

II. Mátyás uralkodása alatt még erősebben léptek fel a rendek, amennyiben az 1608-ik évi 20-ik törvényeikkben kimondták, hogy követséget küldenek a lengyel királyhoz és rendekhez, hogy felmondják az elzálogosító szerződést s tudassák, hogy a zálogösszeget készek lefizetni. Mindennek dacára nem vitték keresztül ennek realizálását.

1638-ban nemcsak az országgyűlésen került szőnyegre a szepesi városok ügye, hanem még más úton is történt kísérlet azok visszaszerzésére. A Thurzó családnak magvaszakadtával ugyanis a megmaradt XI szepesi város a koronára szállott vissza, mely azt viszont Szepesváranak uradalmaival és a szepesvármegyei örökös főispánsággal együtt, Csáky István gróf tárnokmesternek adományozta.

Ez adományozással kapcsolatban merült fel az a terv, hogy a XIII város visszaesatoltassék. Ugyanis az adománylevél későbbi kiadványaiban, és toldalékaiban az adományozást a XIII városra is kiterjesztették azzal a joggal, illetve kötelezettséggel, hogy az elzálogosított városokat a sajátjából visszaváltsa. Így a városok az ő magánbirtokát tették volna, de már a magyar korona testéhez tartoztak volna. A visszaszerzéssel járó nehézségekkel a zavaros idők miatt ez a terv sem ölthetett testet.¹¹⁾

Bár Csáky Istvánt bízták meg a XIII város visszaszerzésével, háta mögött egyenesen a városokkal próbáltak tárgyalni. Midőn ugyanis 1650-ben Pálffy Pál nádor Késmárkon járt, hogy a város és Thököly közt kitört viszályt megvizsgálja, magához hívatta a városok grófját, Olmüztert és bizalmasan azt mondta neki, hogy bár Csákynek joga van a városok visszaváltására, de a király jobb szerétné, ha a városok maguk erejéből fizetnék meg a lengyel királynak a zálogösszeget. A király kész 6000 tallérral segíteni őket. A gróf azonban hivatkozott a lengyel királynak tett esküjökre, továbbá szegénységükre, mely nem engedi, hogy e nagy összeget lefizessék. Ha a király akar érdekükben valamit tenni, lépjen érintkezésbe a lengyel királlyal.¹²⁾

Természetesen ismét elaludt az ügy.

Négy évvel később III. Ferdinánd maga fordult levélben János Kázmér lengyel királyhoz s 1654 augusztus 31-ikén kelt levelében föntartja magának a jogot, hogy a szepesi városokat visszaváltsa s ennek megbeszélése céljából kéri, hogy küldjön hozzá kö-

veteket. Azonban most sem vezetett eredményre a kérdés megmozgatása.¹³⁾

1673-ban I. Lipót fordult a lengyel királyhoz és varsói követe, Stom báró útján iratot intézett hozzá a szepesi városok visszaváltásáról.

Az ügyet Olszowski alkancellárnak kellett elintézni s nagyon jellemző erre nézve saját bevallása, melyet Załuski Andrásához intézett levelében olvashatunk. Bevallja, hogy nehéz lesz erre választ adnia (non facile responsum dare potero), bár az elzáróztatás után különböző szerződések, lengyel királyoknak magyar trónra való ültetése, Izabella és Anna házassága, Miksa herceg szabadonbocsátása következett, mely események századok óta biztosították a Szepesség zavartalan birtoklását. E szerződéseket VIII. Kelemen pápa és Lobkowitz miniszter is aláírták. Másképp áll azonban a dolog Vörös Oroszországgal és Podóliával, melyre igényt tarthatna a „császár“ ama 100.000 forint lefizetése ellenében, mely a Lajos féle szerződésben van kikötve. Kéri egyúttal Załuskit, hogy támogassa őt e kérdés megoldásában.¹⁴⁾

E levél élénk világot vet arra miért vonakodtak a lengyelek a szepesi városokat visszaadni: nem is annyira magához a Szepességhez ragaszkodtak oly göresösen hanem Vörös Oroszországot féltették, mert attól tartottak, hogy ha a szepesi városokat visszaadják Magyarországnak, akkor ez praecedensül szolgálhatna Vörös-Oroszország visszaváltására is.

A felkelések korát lezáró szatmári békekötést követő 1712—1715-iki országgyűlés annyi alapvető és szervező munkája közben nem feledkezett meg a szepesi városokról sem és 45-ik cikkelyében újra sürgeti azok visszaesatolását.

Ennek hatása alatt az udvari kamara 1717-ben foglalkozott a kérdéssel s a bécsi udvar megbízta a varsói udvarhoz beosztott miniszterét, Virmond grófot, hogy puhatolódzék ez irányban s időről-időre tegyen róla jelentést.

Virmond gróf Martels varsói császári rezidenst bízta meg a kérdés elintézésével, kinek néhány jelentése el is jutott Jenő herceghez és az udvari kamarához, de azután az egész ügy megrekedt és feledésbe merült,¹⁵⁾ míg a Barkóczy-féle bizottság működése (commissio Barkóczyana, 1755—1756) után Kaunitz herceg kancellár el nem határozta azok mindenáron való visszaváltását s ki-

dolgoztatta a magyar korona jogát (*deductio juris*) a szepesi városokra. Így jött létre ama két dolgozat, melyeket valószínűleg Rosenthal Tivadar Antal udvari tanácsos és a bécsi állami levéltár igazgatója készített. Mindkét munka a bécsi állami levéltárban található.¹⁶⁾

A szepesi városok visszaváltásának gondolata és az ott gyakorlott kegyúri jog iránt maga Mária Terézia is érdeklődött, mert 1768 május 18-iki határozatában kívánta, hogy mutassák be neki az utasítást, melyet a szepesi városok visszaváltására vonatkozólag Virmond grófnak adtak 1717 november 12-ikén.¹⁷⁾

A magyar királyok és országgyűlések csak ideiglenes állapotnak tekintették a szepesi városok lengyel uralom alatt való létét, amit az is bizonyít, hogy e városok továbbra is az esztergomi prímás egyházi hatósága alá tartoztak, továbbá, hogy a harmincadvám tekintetében is úgy jártak el velök, mint a többi magyar várossal, melyek a szepesi kamara hatáskörébe tartoztak.

Igen jellemző a magyar felfogásra a szepesi városokat illetőleg a magyar rendek állásfoglalása az 1589-iki beutheni békekötés alkalmával. Báthory István halála után ugyanis Miksa főherceg, Rudolf király öccse is pályázott a lengyel trónra s hadat gyűjtve, 1587 őszén a Szepességen keresztül Krakó felé tartott. Útközben Miksa vezére, Prépostvári Bálint elfoglalva az elzalogosított városokat, ostrom alá vette Lubló várát és azt be is vette. Miksának azonban nem kedvezett a szerencse, mert hadait megverték s őt magát fogságba ejtették. Rudolf közbenjárására 1589-ben a sziléziai Beuthenben megkötötték a békét, melynek értelmében Miksa lemond a lengyel trónra tartott igényéről s Lublót a szepesi városokkal együtt visszaadja Lengyelországnak.¹⁸⁾ A békekötésen Magyarország részéről a győri püspök és Istvánffy Miklós vettek részt, kik óvást emeltek ez ellen s kijelentették, hogy Magyarország joga e városokra továbbra is fennáll.¹⁹⁾

A magyar rendek megtagadták e béke megerősítését, mert ezzel elismerték volna Lengyelország igényét e városokra s megrohták a magyar követeket, első sorban Istvánffyt, lagymatag maguktartásáért, amiért nem foglalták írásba Magyarország jogainak fentartását.²⁰⁾

A magyar álláspont jellemzésére szolgáljon még a többek közt a szepesi kamarának állásfoglalása 1673-ban Lubomirski szepesi.

sztarosztával szemben, ki nem akarta elismerni e városoknak Magyarországhoz való tartozását. „Dadoch das Lublauersehe Gebiet — mondja a kamara — sampt den XIII Städt in Zips, gleichsam in dem Leib des Hungarischen Reichs liegt, und wenn auch in Pfandt versetz, so gehört die Eigenschaft des Gebietes Ihro K. Majestet unserm Herrn zu, und ist sein eingetümliches, und stehet auch die Rechtsgewalt über die XIII Städt keinem andern zu... was nicht disputirlich ist.“⁽²¹⁾

Említettük, hogy a XVIII-ik század közepén már igen komoly lépések történtek arra nézve, hogy a szepesi városokat visszaváltásuk s lehetséges, hogy sikerült volna is ez, amikor a kelet európai események és a velök összekötött lengyel kérdés más irányba terelték a szepesi városok ügyét.

II.

A keleteurópai helyzet és az orosz-török háború kitörése 1768-ban.

Az 1764-ik évi porosz-orosz szövetség. Az 1767-iki porosz-orosz titkos konvenció. A bari konfederáció és az orosz-török háború kitörése. Az 1764-iki porosz-orosz szövetség megújítása 1769-ben. Ausztria politikája; Kaunitz és bari konfederáció. A pestis Törökországban és a pestis-kordon a magyar határon.

A hétéves háborút befejező hubertsburgi béke után Nagy Frigyes szükségét érezte, hogy új szövetséget keressen, mert tartott Ausztria részéről a revanche gondolatától s meggyőződött az angol segítség megbízhatatlanságáról. Ezzel szemben úgy találta, hogy az Oroszországgal való szövetség nagyon előnyös volna. Az orosz érdekek találkoztak a porosszal, mert II. Katalin szintén keresett szövetségest, mivel attól tartott, hogy Auszria és Franciaország megakadályozzák azt, hogy Lengyelországban az orosz befolyás jusson uralomra. E körülmények hozták létre az 1764 április 11-én megkötött porosz-orosz szövetséget, mely 14 pontból, négy titkos pontból, két külön titkos pontból és egy titkos egyezségből állott.

E nyole évre kötött szövetségben arra kötelezték magukat, hogy egymás területét védeni fogják s háború esetén 10 ezer gyalogossal s ezer lovassal segítik egymást. Ha Poroszországot a Rajnánál, vagy Oroszországot a Krim-félszigeten támadnák meg, úgy 400 ezer rubellel, illetőleg 480 ezer tallérral segítik egymást. Ami Lengyelországot illeti, abban állapodtak meg, hogy fenntartják a szabad királyválasztást, a meglévő alkotmányt s hogy Poniatowski Szaniszló jelöltségét fogják támogatni.²²⁾

E szövetségnek döntő jelentősége volt a további eseményekre, mert kiinduló pontja volt II. Frigyes és II. Katalin politikájának Ausztriával, Lengyelországgal és Törökországgal szemben. E szövetségnek ismerete adja meg nekünk a kulcsot Berlin és Szent-Pétervár, de első sorban II. Frigyes politikai magatartásának és sakkhúzásainak megértéséhez.

Frigyes aggodalma, hogy Ausztria Franciaországgal egyetemben ellene fog dolgozni, nem volt alaptalan, mert Törökországot igyekeztek Porosz és Oroszország ellen hangolni. Oroszország ép most szándékozott csapatokat küldeni Lengyelországba, hogy a disszidenseket támogassa s azért szüksége volt, hogy esetleges támadás ellen biztosítva legyen. E célból még szorosabban csatlakozott Frigyeshez s így jött létre az 1767 április 23-iki titkos konvenció. Ennek értelmében II. Katalin csapatokat küld Lengyelországba a disszidensek támogatására. Ha Ausztria csapatokat küldene Lengyelországba és ellenségeskedést kezdene Oroszországgal, az esetben a porosz király köteles nyíltan Ausztria ellen fellépni. Ennek ellenében Oroszország egy hadtesttel támogatja s a békekötésnél megfelelő kártérítésről gondoskodik.²³⁾

Frigyes aggodalma azonban nem teljesedett be, mert Ausztria fegyveres beavatkozása elmaradt.

A másik veszedelmet azonban, melytől tartott, t. i. az orosz-török háborút, már nem tudta elkerülni. Ez a lengyel eseményekkel, közelebbről a bari konföderációval állott kapcsolatban, azért röviden meg kell emlékeznünk róla.

Szaniszló Ágost lengyel király uralmával és az orosz befolyással elégedetlen lengyel hazafiak Krasínski Ádám kamienieci püspök, ennek testvére, Krasínski Mihály és Pułaski József vezetése alatt 1768-ban Podoliának Bar városában konföderációt kötöttek. A nemzeti és katolikus jellegű fegyveres szövetség első sorban az orosz befolyás ellen küzdött s ki akarta azt szorítani az országból. A konfederáltak külföldi hatalmak támogatására is számítottak s első sorban Törökország segítségével reménykedtek, azonkívül a bécsi udvar, Szászország és Franciaország rokonszenvét keresték.

A Törökországba vetett reményeik csakugyan rövidesen teljesültek is. Musztafa szultán titokban már régen készült az orosz ellen való háborúra és csak szikrára volt szükség, mely az orosz ellen való gyűlöletet lángra lobbantsa. Az alkalom nem váratott

magára sokáig. Oroszország varsói követe, Repnin, kierőszakolta a lengyel szenátustól, hogy ez Katalinhoz ama kéréssel forduljon, hogy az orosz hadak a rend fentartása céljából maradjanak Lengyelországban. Ezzel az orosz hadak államjogi alapot nyertek Lengyelországban s rögtön az oroszellenes bari konföderáció ellen fordultak. Rövidesen elfoglalták Bart s a konfederáltak üldözése közben átlépték a török határt és Balta városát felégették. E határsértés ürügyet szolgáltatott a portának a háború megüzénésére, mely 1768 október 4-én meg is történt, bár Törökország e háborúra nem volt előkészülve, amint azt a törökök folytonos vereségei bizonyították.

E háborút a török történétírók jellemzően lengyel háborúnak — lechisztani muharebe — nevezik, mert szerintök Lengyelországnak az orosz befolyás alól való felszabadítását célozta.

Az új háború nagyon kellemetlenül érintette Frigyeszt, mert szövetségi kötelezettségének eleget kellett most tennie. Mindent megtett a béke érdekében s felhívta Oroszországot, hogy legyen óvatosabb Lengyelországban s figyelmeztette, hogy a konfederáltakkal való harc közben ne sértse meg a török határt. Tartott tőle, hogy az új háború őt is magával sodorja, pedig minden áron el akarta azt kerülni, mert országa még nem heverte ki a hétéves háború okozta sebeket s hadserege nem volt megfelelő állapotban („la dernière guerre avait ruiné les troupes et anéanti la discipline“).²⁴)

Ezért nem akart csapatokat küldeni, hanem inkább a megállapított összeget fizette le. Ezen szolgálatért azonban ellenértéket akart, ezért 1768 december havában felszólította a cárnőt, hogy hosszabbítsák meg a szövetséget és a jelen helyzethez alkalmazkodjanak. A szövetség reá nézve kevés vagy semmi előnnyel sem járt, azért kedvezőbb feltételeket akar elérni és azt kívánja Oroszországtól, hogy garantálja neki Ansbach és Baireuth fejedelemségeket az Ansbachi ág kihalása után az esetben, ha Ausztria a bajor választófejedelem halála után Bajorországot akarná elfoglalni.

Panin eleinte vonakodott ezt elfogadni, de midőn Frigyes és József császár neissei találkozásának az a látszata volt, hogy a porosz király Ausztriához közeledik, kezességet vállalt, melynek ellenében viszont Frigyes tett bizonyos engedményeket.

Igy jött létre az 1769 október 12-iki szerződés, mely az 1764-iki szövetséget 1780-ig hosszabbította meg.²⁵⁾

Ezzel a szerződéssel II. Frigyes még szorosabb viszonyba került Oroszországgal, ami döntő hatással volt a keleteurópai s első sorban a lengyel eseményekre.

A porosz-orosz érdekesoporttal szemben, — melybe Szaniszló Ágost és a lengyel disszidensek is tartoztak, — állott a másik, t. i. Ausztria, Franciaország és Törökország, mely a bari konföderál-takat támogatta.

A bécsi udvar Szilézia elvesztése óta haragot táplált szívében Frigyesse szemben s nem szünt meg felhasználni minden alkalmat, hogy e becses tartományát visszaszerezze.

Az orosz-török háború kitörésével Kaunitz-Rietberg herceg, Mária Terézia kancellárja, meghányva-vetve a háború esélyeit és következményeit, arra a meggyőződésre jutott, hogy Frigyes az orosz-török háborút ki fogja használni országának nagyobbítására. Szerinte a politikai helyzet most olyan volt, hogy többet lehet elérni a Poroszországhoz való közeledéssel. Azt tartotta, hogy Frigyesre nézve Lengyel-Poroszország és Vármia sokkalta értékesebb területet alkotna, mint egész Szilézia és Glatz.

Véleménye szerint a Poroszországhoz való közeledés óvőeszköz volna Frigyes hódító politikája ellen Lengyelországban, mely az erők jelen arányát felborítaná. E célból azt ajánlotta, hogy József császár találkozzék Frigyessele s ott ígérjék meg egymásnak, hogy békében s jó barátságban akarnak élni s szigorúan semlegesek maradnak. A Kaunitz által kidolgozott utasítás szerint ezt kellett volna mondania: „Qu’Elle était déterminée à ne prendre aucune part à la guerre supposée entre la Porte et la Russie, à moins qu’Elle ne se trouvat dans le cas de ne pas pouvoir s’en dispenser.“ Ha pedig Frigyes a lengyel zavarokat hozná fel, még nyomatékossabban mondja: „qu’Elle persistait dans la résolution de n’y prendre aucune part, à moins que d’autres puissances ne s’en mékent ou quelqu’un ne s’avise de vouloir s’aggrandir aux dépens de la Pologne.“²⁶⁾

A tervezet József ellenzése következtében nem valósult meg, de Kaunitz következetesen tovább dolgozott az osztrák-porosz közeledésen és e törekvése nagy hatással volt a bécsi udvar török és lengyel politikájára.

Kaunitz minden figyelmét Poroszországra összpontosította. Minden gondolata oda irányult, mikép lehetne Sziléziát visszaszerezni s mikép lehetne megakadályozni a Hohenzollernek hatalmának megnövekedését s mikép lehetne azt letörni. Mindez azonban lehetetlen volt addig, míg a porosz-orosz szövetség fennállott, azért ennek szétszakítására törekedett minden erejével. Hogy ezt elérhesse, került minden alkalmat, mely Oroszországgal való viszonyát kiélesítené, mert számított esetleges közeledésükre. Ezért foglalt el úgy a bari konföderációval, mint a török-orosz konfliktussal szemben semleges álláspontot. Míg egyrészt került minden alkalmat, mely Szent-Pétervárral való összetűzésre vezethetett volna, másrészt Berlinhez igyekezett közeledni, hogy ily módon eltávolítsa a két udvart egymástól s annál könnyebben kihasználhassa a helyzetet.

1768 augusztus 28-ikán azt írta Kaunitz Mária Teréziának, hogy ha Frigyes Vármiát és Lengyel-Poroszországot megszerezné, Európa legfélelmetesebb hatalmasságává válnék s az egyensúly az ő udvara és a bécsi között felborulna, amit csak úgy lehetne helyreállítani, ha a bécsi udvar is ugyanakkor s ép oly arányban növelné hatalmát.²⁷⁾

Ime, a felosztás gondolatának csirája!

Még ez év decemberében dolgozott ki Kaunitz egy terjedelmes tervet, mikép lehetne kielégíteni Frigyes Lengyel-Poroszországgal és Kurlanddal, melynek ellenében Ausztria visszakapná Sziléziát. A tervet pompásnak tartotta Kaunitz. Ezzel teljesülne Ausztria hő vágya Szilézia visszaszerzése s Frigyes elvesztené az orosz szövetséget, mely viszont ily módon kiszorulna Lengyelországból s elvesztve Frigyes támogatását, kénytelen volna Törökországgal békét kötni. További következménye volna ennek, hogy a meggyengült és magára hagyott Oroszország, keresné az Ausztriával való szövetséget Poroszország ellen s ezenkívül Lengyelország felszabadulna az orosz befolyás alól.²⁸⁾

E terv azonban nem nyerte el József hozzájárulását.

Törökországgal szemben Kaunitz politikája a titokzatosság ködébe burkolódzott.

A bécsi udvar konstantinápolyi követének, Brognardnak, szigorú utasítása volt, hogy a portával csak száraz adatokat közöljön a bari konföderáció fejleményeiről, hogy a porta ki ne vehesse,

milyen a bécsi udvar viszonya a bari konfederáltakhoz. Pedig a portát épp ez érdekelte a legjobban s mohón kapott minden legesekélyebb hír után, melyből a bécsi udvar politikájára következethetett volna.

Ausztriának e bizonytalan, kétszínűnek látszó politikáját ügyesen használta ki Frigyes követé, Zegelin, aki szüntelenül azon dolgozott, hogy a gyanu és bizalmatlanság mérgét oltsa be a portába Bécesel szemben. Felhívta figyelmét Ausztria kétszínű és bizonytalan politikájára Oroszországgal és a konfederáltakkal szemben, továbbá titokzatos és gyanus fegyverkezésére és csapatösszevonásaira a lengyel és török határon. Odáig ment, hogy próbálta a portát meggyőzni arról, hogy jobb, ha nem Oroszország, hanem Ausztria ellen fegyverkezik, hogy a temesi bányságot visszafoglalja.²⁹⁾

Másrészt ugyancsak ez a diplomata szorgos figyelemmel kísérte az osztrák diplomácia minden oly lépését, mely azt bizonyíthatta volna, hogy ez Törökországot Oroszország ellen uszítja.

Brognard helyzete ennek következtében igen nehéz volt, mert folytonosan dementálnia kellett Zegelin gyanúsításait.

Még bonyolultabbá tette reá nézve a helyzetet a francia diplomácia, mely bár barátságos viszonyban volt a bécsi udvarral, mégis komplikálta a helyzetet, mert Vergennes s utána St. Priest, igyekeztek a bécsi udvar lengyel és orosz politikáját a maguk célja szerint alakítani, továbbá, mert a Porta előtt úgy tüntették fel a dolgot, hogy Ausztria rá nézve kedvező magatartását tisztán Franciaországnak köszönheti.³⁰⁾

A török fetva (1768 aug. 7.) kihirdetése után a Porta végre tisztában akart lenni Bécs politikai magatartásával, azért kérdést intézett annak konstantinápolyi képviselőéhez.

A felelet sablónosan kijelentette azt, hogy Ausztriát Oroszországhoz semmi szövetség sem fűzi s hogy a Portával továbbra is őszinte és jó viszonyban akar maradni.

Ez a felelet egyelőre kielégítette a Portát, de annál nagyobb kíváncsisággal érdeklődött a bari konfederáltak felől. Brognard szívesen szolgált e tekintetben felvilágosítással s ellentétben az előző utasításokkal, már nem volt oly óvatos, mert az előbbi száraz hírek helyett oly aláfestéssel élt, melyből ki lehetett venni, hogy

Bécsben rokonéreznek a konfederáltakkal. A konfederáltak vere-segeit elhallgatta vagy kisebbítette, sikereiket pedig kiemelte.

Vergennes, a francia követ még jobban megerősítette a Portát abban a hitben, hogy Bécsben a bari konfederáltak pártján ál-lanak.

Ezekre a hírekre alapította III. Musztafa az ő terveit és áb-rándjait arról, hogy sikerül a bécsi kormányt az orosz ellen való háborúba rántani.³¹⁾

Ebben azonban csalatkozott, sőt Ausztia tartózkodó és kiis-merhetetlen politika gyanúját ébresztett benne s ezért reverzális kiállítását kérte Brognardtól, aki kijelentette, hogy Ausztia el van tökéelve arra, hogy a háborúban nem vesz részt, sőt igyekezni fog fentartani a békét a két udvar közt és megőrizni a Fényes Porta iránt érzett kitünő barátságát („la sincera e perfetta amicia-zia colla fulgida Porta“).³²⁾

E kijelentés után a szultán elnöklete alatt tartott nagy tanács (rikijat) végleg a háború mellett döntött.

Már e végleges döntés után a Porta még egy kísérletet tett Ausztia semlegességének megtörésére, amennyiben azt ajánlotta, hogy segítse Poniatowski detronizációjában s hogy használja fel az alkalmat Szilézia visszaszerzésére. Kaunitz azonban visszautasi-totta e tervet, azt mondva, hogy nem szegheti meg adott szavát s megtartja a békét, amíg a porosz király nem ad alkalmat annak megtörésére, viszont azonban nem engedik meg azt, hogy Frigyes fegyveres segítséget adjon Oroszországnak. Ha a porosz hadak Lengyelországba törnének, az esetben Ausztia nem fog vona-kodni neki a háborút megüzenni.³³⁾

Poroszországnak nagyon kellemetlen volt a háború, azért Ang-liával egyetemben felajánlotta közvetítését s igyekezett a Portát reábirni, hogy kössön békét Oroszországgal, még mielőtt a fegy-veres mérközést megkezdzenék, de eredménytelenül.

Az orosz-török háború megindult.

III.

Kordon a magyar-lengyel határon.

A pestis Törökországban és a pestis-kordon a magyar határon. Előzetes intézkedések a lengyel zavarok áttérjedése ellen. Az első konfederáltak Bártfán; futár-postájuk. Kaunitz javaslata a határvédelmet illetőleg. Tervezet a vesztegzárról. A császári sas kitűzése a határon. A magyar királyi helytartótanács a magyar címet akarja. Utasítások a határzárra vonatkozólag. A konfederáltak erőszakoskodásai a szepesi városokban. Bierzynski a szepesi városokban; a granasztói ütközet. A szepesi városok megszállása. Poniatowski bizalmas felszólítása a megszállást illetőleg és a bécsi udvar álláspontja.

Az 1768-ik év elején nyugtalanító hírek érkeztek Bécsbe a Törökországban pusztító pestisről, ami az államtanácsot arra bírta, hogy védelmi intézkedéseket tegyen a határon a fekete halál behurcolása ellen. Az államtanács március 6-iki előterjesztésében már szó van arról, hogy Törökországból sokan áthurcolják a fekete halált Lengyelországba s azért a lengyel alattvalókra is ki kell terjeszteni a vesztegzárt, minek következtében szükséges, hogy a lengyel határon vesztegzári állomásokat (Contumaz Stationen) szervezenek.

A pestis ellen való védekezéssel a „Sanitäts Deputation“ foglalkozott, mely részletes tervet dolgozott ki miképen kellene elejét venni e rettenetes vész behurcolásának. Nem eleendő, hogy csak a török határon legyen vesztegzár, mert Törökországból sokan átviszik Lengyelországba s onnan viszont az országba kerülhet, azért a Lengyelországból jövő összes utasokat meg kell vizsgálni, nem csak azokat, akik Törökországból jöttek.

A „Sanitäts Deputation“ fölterjesztéséhez csatolt legfelsőbb

elhatározás részletes utasításokat ad az egészségügyi vesztegzárra vonatkozólag.

Ha Lengyelország a török határon ép úgy létesítene vesztegzárt, mint amilyen a magyar-török határon van, nem kellene oly nagy óvatossággal eljárni, de mivel nem remélhető, hogy Lengyelország ezt keresztülvigye, azért a magyar-lengyel határon kell ilyenekről gondoskodni és a Lengyelországból jövő személyeket s köztük első sorban azokat, kik keletről jönnek, vesztegzárnak vetni alá.

Addig is szigorúan ellen kell őrizni az idegeneket és okmányaikat megvizsgálni.³⁴⁾

Az államtanács sokat foglalkozik a „Pest Cordon“-nal s egyik tagja — Borié báró — túlzott óvatosságában már a császárvárost és az udvart is félti („damit die Residenzstadt der Allerhöchsten Herrschaften der Pest Gefahr nicht von längerhin ausgesetzt bleibe“), azért tanácsolja, hogy száz arany jutalmat tűzzenek ki azok részére, akik följelentik azokat, akik keletről vagy a pestises területekről jöttek, anélkül, hogy vesztegzár alatt lettek volna s ezt írással tudnák bizonyítani.

Stahrenberg államtanácsos azonban nagyon drágának tartotta e módot, úgy „linea commerciali als politica“ tekintetében s nem elég megbízhatónak. Ebben Kaunitz is egyetértett vele.

Mária Terézia végre úgy dönt, hogy haladéktalanul fel kell állítani a vesztegzárakat s a hatóságok erre nézve parancsot kapnak.³⁵⁾

Ezt a vesztegzárt az erdélyi és sziléziai határra is kiterjesztették később.³⁶⁾

Főnt említettük, hogy Kaunitz mily szorgos figyelemmel kísérte a keleti eseményeket s mily féltő gonddal igyekezett semlegességét megtartani minden irányban, még a bari konföderáltakal szemben is, pedig ezekkel rokonszenvezett. Nem akarta magát egyelőre semmi irányban sem lekötöni, azért gondosan ügyelt arra, hogy a lengyelországi mozgalmak és zavarok ne csapjanak át a határon.

1768 február 29-én alakult meg a bari konföderáció s július 13-án már a bécsi államtanács tagjainak kezén egy sürgős (presiert) körözüvény fordult meg, melyben a kassai kamarai adminisztráció felhívja a felsőbbség figyelmét arra, hogy a lengyel-

országi zavarok esetleges továbbterjedése ellen előzetes intézkedéseket kellene tenni.

Az államtanács tagjai közül Stupan azt javasolja, hogy a magyar udvari kamarát és az udvari hadi tanácsot (Hofkriegsrat) utasítani kell, hogy gondoskodjanak arról, mikép lehetne Szepes megyét a lengyel mozgalmak ellen megvédeni („wie der untermischte district des Zipser Comitat vor allen Einfällen der Pohlen in Sicherheit gestellt werden möge“).

Borié báró, akinek a legnagyobb befolyása volt az államtanács tagjai közt, azon az állásponton volt, hogy a XIII szepesi város az elzálogosítás dacára is a magyar korona fenhatósága alá tartozik s szétszórta fekszik Szepesmegye területén, tehát „in territorio Hungariae“, azért teljes igénye van e területre.

Kitűnő alkalom kínálkozik most a magyar korona jogának érvényesítésére azzal, hogy a szepesi városokat itteni katonasággal szállják meg (mit diesseitigen Kriegsvölkern besetzt werden), amivel még a lengyel királynak is szívességet csinálnak, mert nem engedik, hogy a bari konfederáltak vele szemben ellenséges teret nyerjenek.

Az intézkedésről értesíteni kell Poniatowski herceg szepesi sztarosztát és a konfederáció marsalljait.

Nem valószínű, hogy a konfederáltak fegyveres ellentállást gyakorolnának ez intézkedéssel szemben s viszont a lengyel király részéről történő esetleges tiltakozás alkalmul fog szolgálni arra, hogy a visszaváltás ügyét szóba hozzák (umt die weitere Sprach der Rücklösung angehen zu können).

Kaunitz kancellár véleménye zárja le az iratot. Ő csatlakozik Borié nézetéhez azzal a megjegyzéssel, hogy a Poniatowskinak és a marsalloknak küldendő értesítés ne Ő Felsége, hanem a főparancsnokság, vagy a megye részéről történjék, hogy a jövő alakulásai-ban szabad kezük maradjon (damit man nach Beschaffenheit der künftigen Umständen desto freyere Hände behalte).³⁷⁾

A diplomata, előrelátó és óvatos Kaunitz ugyanis nem akarta elrontani dolgát sem a lengyel királlyal, sem a bariakkal, azért úgy akarta feltüntetni a dolgot, hogy e barátságtalan lépés nem ő tőle, hanem a katonai parancsnokság vagy a magyar megye részéről történt s ezzel az ódiumot el akarta hárítani a kormánytól.

Mária Terézia július 17-én kelt elhatározásával elfogadta az

államtanács javaslatát abban az értelemben, mint azt Kaunitz fogalmazta, vagyis, hogy az értesítés ne az ő, hanem Szepes megye nevében történjék és megbízta Esterházy gróf altábornagyot, a kassai katonai parancsnokot, hogy tegyen előkészületeket a szepesi határ megszállására.

Egyidejűleg Lacy gróf tábornagy, a hadi tanács elnöke is kapott felhívást, hogy legyen figyelemmel a szepesi városok vidékének csapatokkal való megerősítésére (auf die ohngesäumte Verstärkung der dortigen Gegenden mit Meinen Truppen das sorgfältige Augenmerk zu richten).³⁸⁾

A hadi tanács július 22-ikén kelt föliratában tudatta, hogy a csapatok odairányítása ügyében intézkedett, de egyúttal utasítást is kért, hogy viselkedjenek a csapatok abban az esetben, ha a XIII várost lengyelek vagy oroszok megszállanák?³⁹⁾

Szepes vármegye csakugyan a királynő parancsa értelmében járt el s magyar nyelven fogalmazott átiratot intézett Poniatowski hereeghez és a marsallhoz, mely leveleket Csáky János gróf főispán német fordításban (aus dem Hungarischen in das Teutsche versetzte Brief) küldte a címzetteknek, de a marsallnak címzett levelet nem lehetett kézbesíteni, mert Krakót, hol akkor az illető marsal tartózkodott, az oroszok körülzárták és ostromolták.

A Poniatowskinak küldött levélről sem lehetett biztosan tudni, hogy kezéhez jutott-e.

A főispán kérdést intézett mit csináljon, mire azt az utasítást kapta, hogy ismételje meg a leveleket s mihelyt Krakó felszabadul, küldje el. Ezenkívül kísérje figyelemmel nem lépik-e át a határt a konfederáltak, mert ez esetben úgy írásban, mint szóbelileg tudassa velök a legfelsőbb elhatározást, de soha másképp, mint a megye nevében (nicht anderst, alss in eigenen nahmen des Comitats gebrauchen soll).⁴⁰⁾

A magyar udvari kancellaria 1768 szeptember 16-ikán jelenti, hogy Poniatowski herceg felelete megérkezett s hogy az a magyar király fenhatósági jogát a szepesi városokra hallgatólagosan elismeri

Magát az eredeti levelet szeptember 19-én küldte át a magyar udvari kancellaria az udvari kancellariának. Ebben a sztarosztva megnyugtatta a megyét, hogy a konfederáltaktól nem kell tartani,

mert azok helyzete siralmas (nihil superest, nisi eorum sortem deplorare).⁴¹⁾

Eközben a bari konfederáltak ügye csakugyan rosszabbodott s az orosz hadaktól szorongatott konfederáltak részben Moldvában, részben Magyarországon kerestek menedéket s mind sűrűbben és sűrűbben jelentkeztek határszéli megyéinkben, még pedig első sorban Sáros megyében. 1768 július havában már több konfederált telepedett le a határszéli Bártfa városában szolgaszemélyzettel, lovakkal, szekerekkel egyetemben, így a többek közt Liaskowski Szaniszló, Zborowski Miksa, Piniński Szaniszló és mások, kikről részletes jelentés ment a magyar udvari kancelláriához.⁴²⁾

Majdnem ugyanebben az időben tesz jelentést a magyar udvari kancelláriának Sztáray Imre gróf ungmegyei főispán arról, hogy Sáros és Zemplén megyében sok lengyel telepedett le s ezek Beregen, Ungon és Máramaroson keresztül futárpóstát tartanak fenn a többi konfederáltakkal s csak a minap ment két futár Lubomirski Márton herecegtől Potocki marsallhoz.

Vallomásuk szerint azért választják ezt az utat, mert Lengyelországon keresztül el van vágva az útvonal s nem érintkezhetnek a többiekkel. Sztáray utasítást kér a kancelláriától, megengedheti-e a lengyeleknek e titkos pósta föntartását.⁴³⁾

Részben a bari konfederáltak szerencsétlen harcai az oroszokkal közel az ország határához, részben az a körülmény, hogy az orosz-török háború elkerülhetetlennek látszott, arra bírta Kaunitzt, hogy védelmi intézkedésekről gondoskodjék az ország határán. Ezért 1768 január 9-én előterjesztést tett Mária Teréziának a határvédelmet illetőleg. Indítványának megokolásában nemcsak a lengyel zavarokat és az orosz-török háborút hozta fel, hanem a *pestisveszedelmet* is, mely a háborúval vele jár s melyet a keletről behurcolhatnak. Ezért azt ajánlja, hogy vonjanak össze csapatokat a Lengyel- és Törökországgal határos vidékeken, tehát Teschentől kezdve a lengyel, moldvai és oláh határ mentén. E csapatösszevonások még a két háborús fél összeesapása előtt történjenek meg, tehát legkésőbb májusig be kell azokat fejezni. A csapatok nagysága körülbelül hadtestnyi legyen.

E mellett fokozott figyelemmel kell lenni a porosz királlyal és a Portával szemben s őket ez intézkedésekről idejekorán értesíteni, nehogy gyanut fogjanak. Ki kell fejteni előttük, hogy ez az „aller-

höchste Vorsichtigkeit“ nevében történik, nehogy a hareoló felek esetleg a küzdelem hevében átlépjék a határt.⁴⁴⁾

Időközben a „Sanitäts Hof Deputation“ tervezetet dolgozott ki a határszéli vesztegzári állomásokról.⁴⁵⁾

Ennek jelentése szerint a magyar udvari kamara Löffler kamarai könyvelőhöz fordult, ki néhány évvel ezelőtt bejárta az egész magyar határt s az összes harmincad-állomásokat s így a legjobban ismeri azokat. Szerinte tizenegy állomást kellene felállítani, ha nem akarnak a kereskedelemnek nagy kárt esínálni, mert sok járható utat el fog kelleni zárni.

A magyar udvari kamara helyesli ezt, de az udvari kamara takarékosági szempontból csak hat ily állomás felállítását javasolja s a „Sanitäts Deputation“ is e mellett van. Az állomási épület fából épüljön s itt minden Lengyelországból érkező utas podgyászával vagy árucikkeivel egyetemben hosszabb vagy rövidebb ideig vesztegzár alatt maradjon. Bizottságok szervezését ajánlja, melyek a megyékkel egyetemben megállapítják a részleteket s tekintettel lesznek a XIII szepesi városra, havasi legelőkre és a Lengyelországgal vitás területekre s megállapítják az építési költségeket.

A vesztegzárállomások közt lévő utakat el kell torlaszolni és őrséggel ellátni.

Az erdélyi és sziléziai határ vesztegzáráról később történik intézkedés. E tervezethez Gebler államtanácsos megjegyzi, hogy az állomási épületek egészen az ország határán épüljenek, de teljesen kétségbevonhatatlanul magyar területen, azonban a lengyel határon az egykor vitás területeket és a Lengyelországnak elzalogosított XIII szepesi várost is, melyek Ő Felsége területi főnhatósága alá tartoznak, be kell vonni a határzárba, de a moldvai határon óvatosan kell eljárni (mit vieler Vorsichtigkeit) és az eddigi határokat pontosan betartani.⁴⁶⁾

Ő is hat állomás mellett van s úgy ezek, mint a torlaszok építését Máramarosban kell kezdeni s azután a szerint, hogy a háború színtere Moldva vagy Ukrajna felé vonul, délnek vagy északnak mennek vele. Talán nem is lesz szükség az északi megyékben ez intézkedésre.

Stupan államtanácsos is azt javasolja, hogy Lengyelország felé kevés állomást állítsanak fel, hogy azokat esetleges pestis-

veszedelem idején annál szigorúbban őrizhessék. Úgy kell azonban eljárni, hogy a magyar-lengyel kereskedelmet ne tegyék tönkre.

Az államtanács javaslatait Kaunitz kancellár is magávé tette. Az udvari hadi tanács szintén kapott felszólítást, hogy fejtse ki véleményét a határ biztosítását illetőleg, amit ez február 21-iki tanácsában csakugyan meg is tett. A tanács véleményét a saját megjegyzéseivel egyetemben január 30-án terjesztette fel Kaunitz Mária Teréziának. A hadi tanács felterjesztésében több új gondolat vetődik fel, így pl. a gabonakivitel tilalma, de a legeredetibb, hogy a határzárral együtt a *császári sas* jelvényét is ki kell tűzni a határokon.⁴⁷⁾

Kaunitz általánosságban helyesli a hadi tanács véleményét s a szepesi városokat illetően hozzá teszi, hogy itt a császári sas kitűzését határozottan meg kell parancsolni, hogy részben tilalmul szolgáljon ez a konfederáltaknak, más részt pedig főképen azért, hogy új „actum possessorium“-ot teremtsenek.⁴⁸⁾

Érdekes, hogy ezzel szemben a többi határon a legnagyobb óvatosságot ajánlja a kancellár, nehogy a császári sast oly helyre tűzzék ki, amit esetleg vitatni lehet.⁴⁹⁾

Világosan látjuk tehát, hogy Kaunitz a legelső és legesekélyebb alkalmat is megragadta, hogy a szepesi városok visszaesatolását bármi módon keresztülvigye. Kaunitz és a haditanács felterjesztését Mária Terézia jóváhagyta.

Midőn a császári sas jelvényének kitűzéséről volt szó, a magyar királyi helytartótanács azt kívánta, hogy a magyar határon a magyar címert tűzzék ki s ne a kettős sast. Sajnos azonban, hogy e jogos kívánságának nem tudott nyomatékot adni s nem tudta azt keresztülvinni, mert az államtanács tagjai, kik között egyetlen magyar sem volt, nem tudtak szabadulni az összbírodalom rögeszméjétől.

A magyar kir. helytartótanács kívánságát az összes államtanácsosok visszautasították. Gebler államtanácsos főleg a szepesi határon kívánja e jelek kitűzését, annál is inkább, mert nem az egész Szepesség, hanem csak a XIII város van elzálogosítva. Ami a címert illeti, nem az egyes országok külön címerét, hanem a császári sast kívánja, melynek szív-pajzsában az illető ország címere van feltüntetve, mert a külön országcímert kevés ember ismeri, míg a kettős sasról még a tatár is tudja, hogy itt a császári határ

kezdődik (der doppelte Adler hingegen selbst dem Tatar sofort andeutet, dass hier die Kaiserliche Gränze anfangt).⁵⁰⁾

Kaunitz is hasonló állásponton volt, amint az államtanácsosok, hogy t. i. a határokon a császári sást kell kitűzni, „als das bekanteste und respektableste Zeichen“, a magyar határon a magyar, az erdélyi határon az erdélyi címerrel a szívpaizsban. Ami a vitás lengyel határt illeti, az a véleménye, hogy a határjelek kitűzése nem jelenti azt, hogy Lengyelországtól oly területet akarnak elvenni, melyhez semmi alapos bebizonyítható joguk nincs.⁵¹⁾

Az 1769 február 14-iki legfelsőbb elhatározás meghagyja, hogy haladéktalanul meg kell kezdeni Máramarosban a torlaszok emelését s a vesztegzári állomások a kereskedelemre való tekintettel a legforgalmasabb utakon legyenek építve és pedig úgy, hogy ne lehessen azokat könnyen megkerülni. Itt is szembeszökő az a különbség, melyet az uralkodói elhatározás a lengyel és a moldvai határ kezelése közt tesz, mert míg az előbbieknél a legnagyobb óvatosságot ajánlja, addig a lengyel határt illetőleg meghagyja, hogy azokat a legelőket, réteket s általában birtokrészeket, melyeket a lengyelek Magyarországtól el akarnak vitatni, tekintet nélkül a tiltakozásra a határoszlopok által bezárt területbe kell bevenni. A XIII szepesi városban pedig, minden, ami ez intézkedésekkel összefügg, fejedelmi főnhatósági jog alapján történjék. Ilyen értelmű parancsok mentek a katonai parancsnokoknak, Hatzfeld grófnak, Esterházy grófnak, Bruckenthal bárónak és Lacy grófnak.⁵²⁾

A határzár ügye élénk munkát ad úgy az államtanácsnak, mint az udvari kancelláriának és az udvari haditanácsnak. Hogy mily gyorsan intézik el az egyes ügydarabokat, bizonyítja az, hogy a haditanács előterjesztését a határzár és állomások berendezését illetőleg fél nap alatt intézte el a hat államtanácsos.

Ez az előterjesztés részletesen kiterjeszkedett az állomások építésére és berendezésére. Máramarostól Árva megyéig hat állomást javasol és az idő rövidsége miatt csak fából legyenek építve. A torlaszok csak úgy felelnek meg, ha a határ mentén csapatok is lesznek.⁵³⁾

A szepesi városokból jövő hírek és panaszok, melyek a konfederáltak által okozott zavarokról és erőszakoskodásokról szóltak, még jobban megerősítették a kormányközegeket abban a meg-

győződésükben, hogy a szepesi városokat el kell zárni a konföderáltak elől. Így a többi közt a magyar udvari kancelláriához panaszos írás érkezett, melyben Bartsch Pál durandi XIII városi bíró jelenti Jóny Tóbiás XIII városi grófnak, hogy a bari konföderáltak több napon át garázdálkodtak Durandon s több mint 120 arany erejéig zsarolták meg őket. A magyar udvari kancellária sürgeti erre a szepesi városoknak a határzárba való bevonását.⁵⁴⁾

Kaunitz ismételt előterjesztésére Mária Terézia február 21-én jóváhagyja a császári sas kitűzésére vonatkozó javaslatot, utasítva a katonai parancsnokságot és a magyar helytartó tanácsot, hogy érett megfontolással együttesen járjanak el s ha valami nehézség támadna a kérdés körül, tüstént jelentsék azt.⁵⁵⁾

1769 március első felében Almássy Ignác vezérőrnagy intézkedett a császári sas kitűzése végett és meghagyta Furar alezredesnek, hogy a Poniatowski herceg nevében Lublón székelő Michler udvari tanácsossal lépjen érintkezésbe. Az arról szóló jelentéshez azonban Mária Terézia megjegyzi, hogy nem kellett volna az illető tisztviselővel érintkezésbe lépni, mert ő a sasok kitűzését egyszerűen megparancsolta s ahhoz az illető tisztviselő beleegyezésére nincs szükség.⁵⁶⁾

Közben újabb panaszok érkeztek a Szepességről. Ugyanis a Sárosmegyében és a lengyel határon letelepedett bari konföderáltak Bierzyński József vezetése alatt március havában a szepesi városokba törtek, Lubló várát elfoglalták, Poniatowski tiszteit a konföderációhoz való csatlakozásra kényszerítették, az elzálogosított városokra sarcot róttak s meghagyták, hogy az esedékes adókat s egyéb pénzeket ne Poniatowskinak, hanem nekik fizessék.

Felsőbb parancs értelmében a Kis-Szebenben állomásozó Almássy tábornok és a fentemlített Furar alezredes szigorúan megtiltották az elzálogosított városoknak, hogy a konföderáltaknak bármit is fizessenek. A magyar csapatok védelme alatt ezek csakugyan megtagadtak Bierzyński párthíveitől minden pénz és terménybeli beszolgáltatást. A konföderáltak azonban csak rövid ideig maradhattak Lublón, mert hamarosan orosz csapatok lépték át a szepesi határt, hogy a várat felmentsék. A konföderáltak és az oroszok közt *Granasztó* mellett, szepesi földön ütközetre került a sor, melyben a konföderáltak vereséget szenvedtek s negyven ha-

lott és számos sebesült hátrahagyásával Lengyelországba vonultak.⁵⁷⁾

Az események arra bírták Mária Teréziát, hogy a szepesi határon haladéktalanul megvonassa a katonai kordont s véglegesen kitűzesse a császári sasokat. Ez elhatározását április 13-ikán tudatta Lacy gróffal, meghagyva neki, hogy ha szükséges, helyőrséggel is lássa el az elzálogosított városokat.⁵⁸⁾

Egyúttal pedig kiáltványt intézett a szepesi városok lakóihoz, melyben főnhatósági jogára és a kofederáltak okozta zavarokra hivatkozva kijelenti, hogy szükségesnek tartja fönti intézkedését foganatosítani. E kiáltványt a lakosok anyanyelvén kellett kihirdetni.⁵⁹⁾

A szepesi városok megszállása tárgyában nagy tanácskozás folyt április 17-én, melyen Stahremberg herceg elnöklete alatt Esterházy magyar udvari kancellár, Lacy gróf, az udv. haditanács elnöke, Bruckenthal erdélyi kancellár, Binder államtanácsos, Brunswick és Koller udvari tanácsosok vettek részt. Itt alaposan meghányták-vetették a kérdést minden oldalról s abban állapodtak meg, hogy a megszállásnak okvetlenül meg kell történnie, már csak azért is, mert ily módon könnyebben lehet a városok visszaváltását keresztülvinni. A kiáltványra vonatkozólag azt tartják, hogy legalkalmasabb, ha a megye útján történik ez, a hirdetések rendes módja szerint. Ami a lublói vár helyőrségét illeti, azt tartják, hogy felesleges azt elkergetni, mert az úgyszólván igen kicsiny s ha a határ el van zárva, úgy sem jöhet már oda több fegyveres katona, azért egyelőre maradjon az ott. A megyét meg kell sürgetni, hogy ez intézkedéseket tizennégy napon belül vigye keresztül.⁶⁰⁾

Hasonló értelmű rendeletet kapott Csáky János gróf szepesi főispán is azzal a felhívással, hogy támogassa Almássy tábornokot a városok megszállásában. Rövidesen az összes városokat megszállották Almássy tábornok csapatai. Május 10-én a löcsei helyőrség egy huszár- és egy gyalogsapata vonul be Leibiczre és Bélára, 19-én Késmárkról ment egy csapat Iglóra, 20-án pedig Olasziba és Váraljára. Júniusban Podolint és Szepes-Szombatot szállották meg s mindenüvé a császári kétfejtűsasos címert állították fel. Ezzel a megszállás tényleg megtörtént.⁶¹⁾

Látjuk, hogy a különben annyira óvatos és begombolkozott

bécsi diplomácia mily gyorsan és határozottan lépett fel az elzáró-
 gosított városok megszállásában.

Honnan ez az elhatározottság? Nem tartott-e Lengyelország
 tiltakozásától s politikai komplikációktól Frigyes és Katalin ré-
 széről? Honnan van, hogy az oly érzékeny lelkiismeretű Mária
 Terézia ezt a lépést jóváhagyta?

Mindezt megértjük, ha tudjuk azt, hogy Poniatowski herceg,
 a szepesi sztarosza, valószínűleg a lengyel király tudtával, biza-
 masan felhívta (*Vertrauliche Communicatio des H. Fürsten*
Poniatowski) a bécsi udvart arra, hogy a szepesi városokat szállja
 meg, nehogy a bari konfederáltak, akik a király ellen szövetség-
 tek, ott befészkelhessék magukat s ezzel a királyellenes tábornok-
 erőt erősítsék.⁶²⁾ Ez mindenesetre nagyon megerősítette a bécsi udvart
 abban a szándékában, hogy a városokat megszállja. Mikor a váro-
 sok megszállása már el volt döntve s részben foganatosítva is,
 tanácskozások folytak Bécsben, milyen jogi alapot adjanak a meg-
 szállásnak s mivel okolják meg azt.

Itt két eshetőségről lehetett szó: 1.) Megmaradnak ama meg-
 okolás mellett, melyet eddig hangoztattak, vagy 2.) csak a szepesi
 sztarosza felszólítására hivatkoznak.

Az udvari haditanács elnöke ez utóbbi mellett volt, Kaunitz
 ellenben az első tartotta tanácsosabbnak és pedig a következő
 okokból: 1) mert ezzel világosan kimutatják, hogy Ő Felsége sa-
 ját hatalmi joga alapján (*aus eigener Allerhöchster Machtvoll-
 kommenheit*) határozta el magát erre s ez által sokkal hatásosabb
 lesz az („*Actus possessorius Superioritatis territorialis*“).

2) Ezt nem lehetne elérni, ha a határzárt csak lengyel felszó-
 lításra való hivatkozással okolnák meg.

3) Arra való tekintettel, hogy Ő Felsége az Orosz- és Török-
 ország között kitört háborúban teljes semleges álláspontot akar
 elfoglalni, nem volna összeegyeztethető, hogy az egyik lengyel
 pártnak felszólítására, melyet a konfederáltak ellenségüknek te-
 kintenek, katonai kordont vonjanak a szepesi határon. A hatalmi
 jogra való hivatkozást ki kell hirdetni a szepesi városokban, to-
 vábbá tudatni kell az összes követekkel és Poniatowski herceggel
 is barátságos és bizalmas hangon, de úgy, mintha az általa tett
 bizalmas felszólításról nem is tudnának semmit.⁶³⁾

Poniatowski herceg akkor Bécsben tartózkodott s Kaunitz magához kérette őt, hogy szóbelileg közölje ezt vele.

Nem tudjuk, mi volt Poniatowski herceg válasza, de tiltakozásának semmi írásbeli nyoma sem maradt fenn, így arra következtethetünk, hogy ilyen nem történt.

A külföldi követekkel való közlés főleg Frigyesre való tekintettel történt, hogy annak gyanuját és féltékenységét eloszlassák.⁶⁴⁾

Ime, így alakult át a jelentéktelennek és közömbösnek látszó *egészségügyi határzár politikai*, majd *katonai kordonná*, ami aztán az elzárlogosított szepesi városok *megszállásává* alakult át. Amint a következőkből látni fogjuk, a megindult fejlemények nem állottak meg itt, hanem — ha szabad e hasonlattal élni, — a tehetetlenség elvénél fogva tovább gördültek, mind gyorsabb tempóban.

IV.

Határmérés és határkiigazítás.

Seeger alezredes határmérése; a határt hibásnak találja. Török Józsefet biztosnak nevezik ki. A bari konfederáltak kérvénye. Mokronowski felajánlja a szepesi városok visszavételét. Török és Seeger jelentése. A vesztegzárak építése. Török keresi az elzálogosítási oklevelet.

A katonai kordon vonására és a szepesi városok megszállására vonatkozó rendelkezésekkel egyidejűleg Seeger báró alezredes parancsot kapott, hogy a szepesi katonai kordon mentén állapítsa meg pontosan a határt. Seeger egész nyáron át fönt dolgozott a szepesi-lengyel határon s azt a meglepő felfedezést („Entdeckung“) jelentette Bécsbe, hogy Új-Béla vidékén a határ Magyarország kárára tévesen van megjelölve s hogy ennek következtében a császári sasokkal előre kell menni (die k. Adler bis auf die neue entdeckten warhrhaften Gränzen vorzurücken seyn).

Kaunitz a királynőhöz intézett fölterjesztésében azt ajánlja, hogy ha ez igaznak bizonyul, akkor a császári sasokkal haladéktalanul előre kell vonulni. Megjegyzi azonban, hogy meg kell vizsgálni, van-e alapja e jelentésnek (erfordert eine vorläufige genaue Untersuchung). Ezt a magyar udvari kancelláriának kell fogantatania.⁶⁵⁾

Seeger jelentésében azt mondja, hogy egy Stanchich—Horváth-féle oklevél szerint a magyar határ a Dunajec folyóig s azután azon túl egész Liptó megyéig terjedt, mely három mérföld hosszú s egy mérföld széles területet bizonyos Wemnoski nevű lengyel nemes ragadott el erőszakkal 1614-ben Magyarországtól.

A magyar udvari kancellaria azon a véleményen volt, hogy

Szepes megyét meg kell bízni az oklevél beszerzésével és ideküldésével, hogy a kérdésnek alaposabban utána nézhessenek.

Az államtanácsban meg azt javasolták, hogy ha az okiratok alapján ez igaznak bizonyulna, akkor mindjárt meg kell vonni az új határt, a sasokat kitűzni s az új területet csapatokkal megszállni. Ez az eset azt a gyanút kelti, hogy más pontokon is téves lesz a határjelzés s azért helyén való volna az egész vonalon hasonló kutatásokat végezni.⁶⁶⁾

Seeger jelentése nagy feltűnést keltett Bécsben, de a magyar udvari kancelláriában eleinte bizonyos kételkedéssel fogadták, kijelentve, hogy még korai dolog volna a császári sasoknak az állítólagos határra való kitérésével sietni, annál is inkább, mert senki sem tudott erre a határra vonatkozólag bárminemű felvilágosítást adni s mert az állítólagos helyes határon semmi nyoma sines az egykori határjelzésnek. Az, hogy Új-Béla lakosai közt az a hagyomány járja, hogy Magyarországnak erre a területre igénye van, még nem bizonyít. A lengyelek már hosszú idő óta nyugodtan birtokolják e területet s az ily okkupációt nem tűrnék nyugodtan. Addig míg a Stanchich—Horváth-féle oklevél hitelessége nem bizonyul be, nem tanácsos egyetlen lépést sem tenni. Ez oklevél megvizsgálásával egy biztost kellene megbízni. Az összes Stanchich—Horváth-féle okleveleket, melyek a határra vonatkoznak, Szepes vármegye útján be kell kérni.

A kancelláriának erre a véleményére Borié államtanácsos azt válaszolja, hogy e fontos okmányoknak összegyűjtését kevésbé alkalmas megyei hivatalnok helyett arra megfelelő férfiúra kell bízni vagy a kancellária vagy a helytartótanács kebeléből (zu diesem wichtigen werk anstatt minder fähiger Comitats Beamten ganz fähige Männer und Kriegs Räte aus dem Mittel der dahiesigen Kanzley oder des Locumtenential Consily angebracht werden sollen“).

Az ily biztos azért is alkalmasabb, mert sok időt is takarítanak meg azzal, hogy ez közvetlenül a kancelláriának tenne jelentést, míg a megyei hivatalnok jelentése nagy körutat tenne meg. Azonkívül a titoktartás is ez utóbbi esetben jobban őrizhető meg.

Ezek alapján Mária Terézia augusztus 7-ikén szendrői Török József tanácsost nevezte ki Seeger mellé biztosnak azzal a feladattal, hogy az említett levéltári kutatásokat végezze.⁶⁷⁾

Eközben Kaunitz oly értesítést kapott *Mercy-Argenteautól*, a bécsi udvari párisi követétől, mely hasonlított Poniatowski Kázmér herceg bizalmas ajánlatához s mely még jobban megerősítette a kancellárt abban a meggyőződésében, hogy a szepesi városokat Magyarországhoz csatolja. Ugyanis Mercy azt jelentette neki, hogy *Mokronowski* tábornok, ki a lengyel konföderáltak érdekében Párisban járt, egész nyíltan azt az ajánlatot tette, hogy a konföderált köztársaság bizonyos összeg ellenében nagyon szívesen visszaadja a szepesi városokat, mert pénzre van szüksége és különben is a szepesi föld nagyon kevés hasznot hoz a lengyel köztársaságnak.

Mercy azonban tagadó választ adott azt mondva, hogy a bécsi udvar nincs hozzászokva a zavarosban való halászáshoz és szomszédai szorult helyzetének kihasználásához. Nincs most az ideje annak, hogy a bécsi udvar a szepesi városok visszaváltására gondoljon.⁶⁸⁾

Kaunitz is ezen a véleményen volt, de nem titkolta, hogy a városok megszállásánál az a gondolat vezette őt, hogy az udvar jogait e területre biztosítsa s ezáltal egyengesse az útát a visszaváltásra. Jelenleg azonban még nem látja elérkezettnek erre az időt, mert a lengyelországi zavaros helyzet ezt nem engedi. Ezért meghagyja Mercynek, hogy ha még egyszer szóba hoznák ezt, ismételve meg előbbi válaszát, de egyidejűleg jelentse ki, hogy a visszaváltásra való joguk kétségtelen, de az udvar a jelenlegi körülmények közt nem akarja azt érvényesíteni.⁶⁹⁾

Míg a bécsi és magyar hatóságok a határvár felállításával voltak elfoglalva, a bari konföderáltak vezetősége (generalitás) a sárosmegyei Gaboltón telepedett le s onnan irányította a konföderáció ügyeit, de a szigorú határvár nagyon megnehezítette levelezésüket s általában érintkezésüket Lengyelországgal, azért tekintettel arra, hogy a pestisnek nyoma sem volt, mint azt a beideri török táborban levő Bianchi tolmács levele is bizonyította, azzal a kéréssel fordultak a Gaboltón tartózkodó konföderációs marsallok Mária Teréziához, hogy a lengyel határon több útát nyitasson meg a közlekedésnek. (Főleg a gaboltói volt reájuk nézve fontos.)

A kérvényt az államtanács tagjai közül csak Gebler és Binder támogatták azzal a megokolással, hogy mivel a pestisveszedé-

lem nem forog fenn s mivel a túlzott óvatosság és aggodalmaskodás amúgy is sok kárral jár, két szorost szabadon lehetne hagyni, vagy legalább is a vesztegzári időt megrövidíteni. A többi államtanácsos ellenben ellene volt ennek s Mária Terézia is ily értelemben döntött, tehát a magyar-lengyel határ továbbra is oly szigorúan maradt elzárva.⁷⁰⁾

Egyidejűleg arról is volt szó, hogy vajjon a XIII. szepesi városban is állítsanak fel vesztegzári állomás, vagy elegendő-e a katonai kordon. Erre nézve az a nézet alakult ki, hogy elegendő az utóbbi és csak a katonai őrség részére építenek megfelelő hajlékot Lublón.⁷¹⁾

De lássuk most mit csinált Török, ki Késmárkot választotta ki hivatalos működése székhelyéül? A határszéli biztos nem töltötte az időt tétlenül, mert a feldolgozott levéltári anyag alapján részletes jelentés tett kutatásainak eredményéről.

Török aránylag rövid idő alatt, (két hónap) nagy munkát végzett, mert több levéltárt kutatott át s azokról már október 14-ikén térképekkel ellátott jelentést tett, de alaposabb megtekintés után azt látjuk, hogy e munka nagyon felületes volt.

E jelentésében elmondja, hogy átnézte a Stanchich—Horváth-féle levéltárat, továbbá a Vörös Kolostorét, a szepesi káptalani, a palocsai, landoki, lublói és podolini levéltárakat. E levéltárakban talált egyes oklevelek alapján azt igyekezett bizonyítani, hogy a Szepes és Árva megye közé nyelvszerűleg benyúló lengyel terület Magyarországhoz tartozott egykor s ily módon Szepes megye közvetlenül határos volt Árva megyével („...taliterque in iisdem Seepusium cum Arva collimitaneum fuisse“). Elkerülhetetlenül szükségesnek tartja továbbá a lublói uradalom megszállását is, a határok kuszáltsága, a katonák szökése, a harmincadoknál előforduló csalások, a lengyelek betörései és az ezzel járó emberölések miatt („... stante moderno ductu inevitabilium propter metas confusionum, militiae desertionis, tricesimarum defraudationis, plurium territoriorum per Polonos invasionis et propterea interventorum homicidiorum praecavendorum ponderosissima argumenta, Regno maxime necessarium“). Szükségesnek tartja a térképen vörössel jelzett területek viszaszerzését azért is, mert ez véget vet minden határpernek s azonkívül természeti kincseivel a kincstár jövedelmét is növelni fogja (simulque ex copiosis et pre-

tiosis mineris sylvis uberiore salis distractione mirum in modum Camerale Regium augebitur“.)⁷²⁾

Török feltűnést keltő eme jelentése azonban alaposabb megvizsgálás után nagyon felületesnek és rendszertelennek tűnik fel. Az egyes oklevelekhez fűzött következtetések sokszor teljesen hamisak és tévesek. Török főképp a palocsai levéltár adataira támaszkodik, melyek elsősorban birtok perekre és igényekre vonatkoznak, s főképp a Bialkán túl fekvő új-bélai területekre tartanak igényt.

Az egész jelentésen látszik, hogy a gyorsan összetákolt iratot nem hivatásos historikus, hanem dilettáns írta, ki sem a Szepeesség történetét nem ismerte, sem pedig a Szepeességre és a tátraalji lengyel területre vonatkozó lengyel forrásokat nem kutatta át. Következtetései néha egészen naivak és minden alapot nélkülözők. Nagyon messze vezetne, ha a Török-féle állításokkal egyenkint akarnánk foglalkozni, itt csak annyit említünk fel, hogy ha Török egy kis fáradságot vett volna magának, hogy az Árva és Szepes megyék közé beékelt lengyel terület városaira és falvaira vonatkozó történeti adatokat, alapítóleveleket, kiváltságleveleket s általában azok telepítési történetét áttanulmányozta volna, olyat nem állított volna, hogy Szepes és Árva megye határosak voltak egymással. Elegendő a lengyel királyi anyakönyveknek idevonatkozó adatait olvasni, hogy meggyőződjünk Török következtetéseinek téves voltáról.

Török jelentésével egyidejűleg Seeger térképet küldött Bécsbe, melyen zöld színnel volt megjelölve a magyar-lengyel határ úgy, amint a császári sasok azt jelezték („die jetzige zwischen Pohlen und Ungarn bekannte Grenze, nach welcher die Adlers im Mayo ausgesteckt seyend, und woran noch einige Kleine Flecke so strittig seyend, gefunden, aber gar leicht entschieden werden können“).

A Török által megállapított új határ sárga színnel volt jelezve. E térképhez rövid magyarázatot fűzött Seeger a Török-féle tanulmány alapján.⁷³⁾

Török és Seeger jelentései azonban nem tették meg Bécsben a várt nagy hatást s a november elején összeült államtanács ki is mondta, hogy a felhozott adatok és érvek nem elegendők az ilyen megszállás igazolására („es sei nöthig den machenden Schritt vor

der Welt zu rechtfertigen und die beigebrachten Dokumenta, Nachrichten, Attesta und Vermuthungen sind bei weitem noch nicht hinreichend eine anderthalb hundertjährige Possession der Polen zu entkräften und die diesseitige Besitzergeifung zu rechtfertigen“).⁷⁴⁾

Közben Seeger és Török tovább kutattak és újabb jelentésükben azt állították, hogy jelenleg a krakói püspök birtokában lévő Muszyna község Sáros megyéhez tartozott egykor és Magyarországtól lett elszakítva. Ez alkalommal szerintünk körülbelül 19 nagyközség és két város került lengyel kezekbe, melyeket szintén be kellene vonni a kordonba. A haditanács azt ajánlja, hogy mivel ez politikai kérdés, amelyhez Seeger alezredes nem ért („da dieses ohnehin ein Werk sey, so er Oberst Lieutenant B. Seeger nicht verstehe“) bízzák meg Törököt az erre vonatkozó okmányok kikeresésével ami csakugyan meg is történt.⁷⁵⁾

A Török-féle okleveleket nem tartván elegendőnek a bizonyításra, a magyar udvari kancelláriára azzal a kéréssel fordult az udvari kancelláriához, hogy a titkos és házi levéltárban kutatásokat végeztessen a XIII. szepesi városra vonatkozólag.⁷⁶⁾

A magyar udvari kancellária különben maga is szorgosan kutatott ily oklevelek után és sikerült is ilyeneket találni főleg az 1598-iki, 1603-iki, 1703-iki, 1717-iki, 1721-iki, 1722-iki határperekre vonatkozólag. Ezek másolatát felhasználás céljából Töröknek megküldték.⁷⁷⁾

További kutatásai folyamán Török jelenti, hogy állítólag Ignác Lón meg van az eredeti (?) elzálogosító oklevél, mire Mária Terézia meghagyta, hogy Török haladéktalanul menjen oda s az okiratot sértetlen állapotban hozza el.⁷⁸⁾

Ez utóbbi rendeletek is mutatják, hogy a központi szervek nézete a határ kitolását illetőleg alaposan megváltozott az utóbbi hónapokban. Míg 1769-ben nem vették komolyan a Török és Seeger-féle jelentéseket s kételkedtek azok komolyságában, addig 1770-ben kezdenek velük mindjobban foglalkozni s február havában már az államtanácsban is megbeszélés tárgyát képezi a határok kitolása. Egyben azt ajánlják az államtanács tagjai, hogy Seegernek és Töröknek, ki „in gegenwärtiger Sach so vielen Fleis und Eyyffer, als grose Geschicklichkeit bezeigt hat“ a legkegyesebb dícsérő oklevelet állítsák ki.

Egyúttal szükségesnek tartják, hogy a megszállás indokolására dolgozzanak ki s tartsanak készen „eine vorläufige kleine Deduction zur Belehrung des Publici“ s azonkívül egy mélyebb tanulmányt is dolgozzanak ki, melyhez azonban még oklevelekre van szükség.⁷⁹⁾

Ezalatt serényen folytak a munkálatok a vesztegzári állomások építése körül, melyeket Máramarostól kezdve fokozatosan vezettek a Szepesség felé. Sok megbeszélés és írás tárgyát képezték a sárosi állomások *Gabolto* és *Komarnik*, mert itt az egészségügyien kívül még politikai tekintetek is játszottak közbe, mivel ez utakon át közlekedtek a bari konföderáltak lengyelországi társaikkal. Tekintettel arra, hogy e két határátjáró a kereskedelmi útvonalaktól félre esett s túlnyomó részt csak a konföderált lengyel főurak és nemesek által volt használva, azért az államtanácsban azt javasolják, hogy ezeket, tekintettel erre, kényelmesebben és megfelelőbben kellene építeni és pedig ellentétben a többiekkel, köből. Mária Terézia azonban fölöslegesnek tartotta ezt s nem hagyta jóvá.⁸⁰⁾

A szepesi-lengyel határon *Ófalu* volt veszteglő állomásul kiszemelve s ennek építéséhez a XIII. szepesi város is hozzájárult, amit Bécsben igen jó néven vettek s igen fontosnak tartottak, nem annyira magáért az összegért, hanem mert ez ismét egy lépés a főnhatóság elismerésére. Mária Terézia is megelégedését fejezte ki e fölött.⁸¹⁾

A Lengyelországba vezető többi átjárót a járvány esetleges kitörése esetére eltorlaszolták volna s őrséggel látták volna el. Az őrség számát 345 gyalogosban és 236 lovasban, tehát összesen 581 katonában állapították meg.

1770 május havában már javában dolgoztak az ófalui vesztegzári épületeken, melyek a Dunajec mellett a vörös kolostori kamaldoli remeteség telkén emelkedtek. Szepes megye építési anyag adására, a XIII. város és a lublói uradalom száz arany fizetésére kötelezte magát, melyhez még Abaujmegye 5000 forintnyi segítségével járult. Az építési költségek 3148 forint és 37 krajcárra rúgtak. Az épületek fentartásáról a megyének kellett gondoskodnia, az élelmezést pedig az állam látta volna el.

Esterházy gróf tábornok az ófalvai harmincadost, Homlak Ele-

ket szemelte ki a vesztegzári állomás vezetőjének s tényleges alkalmazása esetére 2000 forint fizetést ígért neki.⁸²⁾

Említettük már, hogy 1770 elején bizonyos változás volt észlelhető Mária Terézia és a központi szervek felfogásában a szepesi városok megszállását és a határkitolást illetőleg. Míg idáig igen óvatosak voltak ebben, most sokkal bátrabban és nagyobb iniciatívával lépnek fel. Úgy látszik, hogy József császárnak a befojása működött itt s valószínűleg igen erős hatást gyakorolt a haditanácsra is, mert különösen ez volt az a szerv, mely legerősebben sürgette újabb területek foglalását.

1770 május 10-ikén az udvari haditanács egyenesen azt javasolta, hogy a császári sasokat tolják ki északra, mert talán századok mulva sem kínálkozik oly alkalom erre. A törvények szerint ugyan nem lehet ezt tenni, de az erősebb, ha igazát érzi, elfoglalja azt. Lengyel részről különben is fognak panaszok érkezni, tehát egyre megy s ilyen esetben a megyére lehet tolni s az egészségügyi helyzettel lehet védekezni. Ha pedig végül el kellene ismerni, hogy Lengyelországnak van igaza, az esetben az engedékenység fejében más követeléseket lehet keresztülvinni.⁸³⁾

Ezalatt Török a királyi parancsnak megfelelőleg az elzálogosító oklevél után kutatott s a nyomok után indulva Iglóra ment, hogy az ottani levéltárban kikeresse azt. Annyival is inkább remélte, hogy azt itt találja, mert itt székelt a XIII város grófja is, ki a városokra vonatkozó okleveleket őrizte. Itt azt a felvilágosítást kapta, hogy Gartenberg gróf, ki azelőtt Brühl gróf meghatalmazottja volt, másolatot készíttetett az eredetiről, akkor midőn a magyar udvari kancelláriával ez ügyben levelezett. Török kutatott e másolatok után, de nem sikerült neki megtalálnia.

Ismét mások azt mondták hogy Poniatowski hereeg mostani meghatalmazottjának, Elstermann ezredesnek birtokában van az eredeti oklevél. Török utána járt a dolognak s Berzeviczy Sándorral egyetemben megtekintette a kérdéses oklevelet, melyről azonban kiderült, hogy csak másolata az eredetinek.

Voltak ismét olyanok, kik azt mondták, hogy az eredeti oklevelet a Barkóczy-féle vegyes bizottság idején a szepesi káptalan levéltárából kivették s hogy mindkét fél hitelesnek ismerte el.

Mások ismét azt mondták, hogy a lublói vár levéltárában lesz, majd ismét, hogy Podolinban őrzik.

Török ezek után a szepesi káptalanba utazott, hol az oklevélnek két másolatát találta, melyeket mintegy száz évvel azelőtt készítették, mikor hasonló kérdésről volt szó. Ezek egyikét Török fölküldte Bécsbe.

E másolat dacára is azt ajánlja Török, hogy kutassanak a zágrábi káptalani levéltárban is, mert az eredeti oklevelet ott írták alá, tehát lehetséges, hogy ott is akad egy példány.

Mind eme kutatásairól részletes jelentést küldött Török Mária Teréziának s egyben sürgette a határ kitolását és megszállását, azzal érelve, hogy meg kell akadályozni a fekete halál behurcolását, mely már Moldvában pusztít. Az ő általa megállapított új vonalat azért is tartja helyesebbnek, mert ez kényelmesebb vonal s mert ezzel nagyobb területet óvnak meg a ragály terjedésétől, míg ha nem szállnák meg s e terület mégis jog szerint nekik jutna, csak pusztá és néptelen földet kapnának esetleg.

A gyors megszállással egyuttal megvédik e területet a konföderáltak garázdálkodásától, aminek a lakosság csak örülni fog. Szerinte úgy a nemesek, mint a parasztok alig várják, hogy a királynő jogara alá kerüljenek.⁸⁴⁾

V.

A császári sasokkal való előrevonulás.

Mária Terézia parancsa a határ kitolásáról. Młodziejowski tiltakozása. Járőrök kiküldetése a határon túl. „Vorrückung mit den Kaiserlichen Adlern“. Kaunitz válasza Młodziejowskinak. A lengyel válasz.

A József keze által minden oldalról befolyásolt Mária Terézia végre 1770 július 19-ikén kiadta a parancsot a haditanács elnökének, Lacy grófnak, hogy a parancshoz mellékelt térkép szerint vonuljon előre a császári sasokkal, úgy hogy a *nowtargi*, *czorsztyni* és *szandeci* sztarosztaságok déli részét is a kordonba kapcsolják. Parancsát azzal okolja meg, hogy az okiratok biztonsága szerint ez a terület valamikor Magyarországhoz tartozott. Seeger haladéktalanul vigye keresztül a határkitolást a hegyeken túl, hogy Esterházy nyomban megvonhassa a kitűzött vonalon a kordont.⁸⁵⁾

Mindez ideig nincs nyoma annak, hogy lengyel részről tiltakoztak volna a szepesi városok megszállása ellen. Ez is bizonyítja azt, hogy maga a lengyel király szólította fel titokban Mária Teréziát, hogy azokat okkupálja, nehogy a konfederáltak ott megvessék lábukat. Most azonban midőn már Lengyelország integráns részéről volt szó, nem késett a lengyel tiltakozás. Młodziejowski pózeni püspök, Lengyelország nagykancellárja 1770 július 28-án, tehát alig néhány nappal Mária Terézia rendelete után, Szaniszló király parancsára kérdést intézett e miatt. Levelében kiemelte, hogy királya a legnagyobb tisztelettel viseltetik Mária Terézia iránt és meg van győződve, hogy ha magyar részről valami igényt emelnek, vagy panaszaik vannak lengyel alattvalók ellen, tekintetbe fogja venni a jog határait és a szomszédos barátságos vi-

szonyt (sans entreprendre rien, qui blesserait la justice et les lois du bon voisinage et l'amitié qui subsiste entre les deux états). Esetleges vitás kérdéseket barátságos megegyezéssel lehet elintézeni. Kéri az uralkodónót, hogy vonassa vissza a nowytargi, ezorsztyni és szandeci sztarosztaságokban felállított határjeleket.⁸⁶⁾

Mielőtt a levél Bécsbe érkezett volna, a haditanács újra sürgette az előretolt határ kitűzését, azt ajánlva, hogy a határ a legmagasabb hegyesúcsokon vonassék meg s kétes esetekben inkább messzebb („in dubio eher in favorem Hungarns zu weit, als zu Kurz hinaus gesetzwenden sollte“).

Ugyanekkor meghagyja Mária Terézia, hogy az új határ kijelölésénél Seeger mellé még egy politikai biztost (Commisarius ex parte politica) is adjanak és lehetőleg Törököt, ki a kérdésben már teljesen jártas, vagy ha ő akadályozva volna, egy más jól informált biztost, de minden esetben azzal a kifejezett utasítással, hogy nem az ő, hanem a megye nevében működjék.

Ugyanekkor ez alkalommal meghagyja Mária Terézia, hogy egy mérőföldnyire a magyar határtól járőröket kell kiküldeni a lengyel területre, akik tekintettel a pestis járványra s az oroszok és konfederáltak közt előfordulható összetűzésre, távol tartják ezeket a magyar határtól. Ellentállás esetén fegyverrel üzzék el azokat.⁸⁷⁾

Erre az intézkedésre tényleg szükség volt, mert több helyen megtörtént, hogy az orosz csapatok a magyar határt átlépték s összetűztek részben a konfederáltakkal, részben a magyar csapatokkal. Ilyen összetűzés volt többi közt Verecke vidékén is, hol mindkét részről többen estek el s hol több orosz fogságba került.⁸⁸⁾

Ez intézkedésekkel párhuzamosan haladt a vesztegzárak építése és a határkitolás kérdése. A szépesi vesztegzárak után Árva megyére került a sor s itt Podvilkot szemelték ki átjárónak azzal a megokolással, hogy a megye a Lengyelországból való behozatal nélkül nem tudna megélni („nachem dieser Comitatz die zum Lebens-Unterhalt nöthigen Körner aus Pohlen herholen müsse, sofort ohne Pohlen nicht leben könne; allezeit eine oeffnung, und zwar bey Podvilk (sic) sich zu belassen sey“)⁸⁹⁾

A Seeger által keresztülvitt határkitolás úgy látszik nem találkozott lengyel részről ellentállással; legalább arra lehet követ-

keztetni a haditanácsnak tett jelentéséből, melyben dicsekedve azt mondja, hogy az ott lakó lengyelek saját biztonságuk érdekében a kordonon belül akarnak lenni („nicht den mindesten Widerspruch finden, und dass die dort wohnenden Polen um ihrer eigenen Sicherheit willen, in den Cordon einbegriffen zu werden wünschen“).⁹⁰⁾

Lehet, hogy az a jelentés szolgált biztatásul a magyar udvari kancelláriának, hogy a határbővítést Árva és Sáros megye mentében is sürgesse.⁹¹⁾

Ezalatt a Seeger által kijelölt új határvonalon megtörtént a császári sasokkal való előrevonulás („Vorrückung mit den Kais. Adlern“), mint azt az államtanács aktái lépten nyomon nevezik. Az új határvonallal bezárt terület 96 lengyel községet, hét várost foglalt magában s mintegy 16 mérföld hosszú s 3—5 mérföld széles volt. Az új határt Nowy-Sączon túl egész Mogilno községig tölták ki.

Már most kérdés volt, mit csináljanak a „Pestilenzlinie“-vel? Azokat is az új vonalra helyezték át, vagy maradjanak azok az eredeti határon? Ha előremennek, úgy az eddig épített veszteg-állomások veszendőbe mennek s azonkívül, ha az új határra viszik át azokat, akkor a kordon őrzésére sokkal nagyobb számú katonaságra lesz szükség.

Az államtanácsban az a vélemény alakult ki, hogy a sasok csak vonuljanak előre de az egészségügyi vonal maradjon eddigi helyén. A rend fentartására és ellenőrzés céljából katonai őrzőrajtok küldessenek ki az újonnan megszállott területre.

Az államtanács részben azért nem akarta a vesztegzári vonalat is kihelyezni, mert tartott tőle, hogy a lengyel korona részéről tiltakozni fognak s akkor sokkal nehezebb lévén a helyzet, nem fog lehetni már oly könnyen a megyékre tolni a dolgot. („nicht mehr so leicht auf Rechnung der Comitaten schieben lässt“) A megszállott terület igazgatásával Török, mint „*administrator ex parte politica*“ lett megbízva.⁹²⁾

Az államtanács véleménye dacára Mária Terézia úgy intézkedett, hogy bár költségesebb, az egészségügyi vonal is előrevitessék, mert ennek viszont sok más előnye van.⁹³⁾

Ennek következtében az ófalvai vesztegzári állomás elvesztette

rendeltetését, de hogy az épület ne álljon üresen, kaszárnyává szándékoztak azt átalakítani.

Esterházy gróf tábornok maga akart meggyőződni az új határvonal munkálataitól s azért Törökhöz utazott, de sem ez, sem Seeger nem tudtak „*Idealgrünzkarte*“-t felmutatni, csak munkálataikról számoltak be s jelentették, hogy mintegy tizenkét sást tűztek már ki. Török a határ védelmére katonát kért Esterházytól, ki 161 gyalogos és 120 lovas katonát állított rendelkezésére.

Esterházy nem maradhatott sokáig az új kerületben s szükséges volt, hogy valaki helyettesítse őt itt, mert eddigi helyettesét Orczy br. tábornokot elbocsátották. Orczy helyébe Török tábornokot, Árva megye főispánját ajánlotta a „Sanitäts Deputation“, mint olyant, aki e szerepre legalkalmasabb. Ezt Mária Terézia is helyeselte és ily értelmű utasítást adott a magyar kancelláriának.

Az utóbbi hetek sietős egészségügyi intézkedései úgy látszik arra vezethetők vissza, hogy különböző oldalról s többi közt Esterházy gróf részéről is jelentés érkezett a feketehalál terjedéséről. Állítólag már csak 4—8 mérföldnyire volt a magyar határtól, úgy, hogy a körösmezei és vereckei átjárókat már el is zárták,⁹⁴⁾ és sürgős parancs ment az újonnan megszállott területnek árkokkal, torlaszokkal való elzárására.⁹⁵⁾

Az egészségügyi kordonnak az új vonalon való elhelyezése és fentartása sok nehézséggel járt főleg az élelmezést illetőleg, mint az Török panaszos jelentéséből látható.⁹⁶⁾

Hagyjuk most egy időre Török és Seeger működésének terét, a császári sasokat és a „Pestkordont“ fönt a szepesi határon s szálljunk képzeletünk gyors szárnyán Bécsbe, Kaunitz dolgozószobájába, hova azalatt már régen megérkezett a lengyel nagykancellár tiltakozó levele a három sztarosztaság megszállása és a határ kitolása ellen. A lengyel tiltakozás kellemetlenül érintette Kaunitzt és sok fejtörést adott neki az arra adandó válasz.

Gondolatait és eszmemenetét a választ illetőleg a királynőhöz intézett soraiból ismerhetjük meg.

Úgy kell a választ megfogalmazni, hogy egyrészt ne adják fel Magyarország jogos igényeit, másrészt, hogy ne keltsenek visszatehetséget és elkeseredést a lengyel udvarban, sőt inkább kedvezni kell nekik némileg. Azért legjobb ha azt válaszolják a lengyel

nagykancellárnak, hogy már a mult év elején közzétették az okokat, melyek az udvart arra készítették, hogy a határon a császári sasokat kitűzesse. Egyidejűleg ünnepélyesen kijelentették, hogy távolról sincsen szándékuk Lengyelország jogait bármi módon is kétségbe vonni.

Viszont a „császárnőtől“ sem lehet azt kívánni, hogy a jelenlegi viszonyok közt felhagyjon a határ megjelölésével vagy a császári sasok visszavonásával Magyarország jogos igényeit feladja. Már mindjárt kezdetben csak arra a területre vonatkozólag történt a határ elöretolása, melynek Magyarországtól való jogtalan elszakítása, tehát Lengyelország részéről való illetéktelen birtoklása okmányilag bebizonyítható. Mindamellett a „császárnőtől“ távol áll, hogy ebben a határkérdésben saját bírójának tolja fel magát és hogy e kerületekre való igényét tényleges birtoklássá változtassa át. Mivel ép úgy nem akar idegen jogot sérteni, mint nem akar a magáéről lemondani, azért kész e határkérdés békés megoldása érdekében jobbját nyújtani és odahatni, hogy annak elsimítása barátságos megegyezéssel és mindkét fél meelégedésére történjék meg.⁹⁷⁾

Mária Terézia jóváhagyta Kanitz előterjesztését, ki tehát ennek értelmében adott választ a lengyel nagykancellárnak.⁹⁸⁾

Kaunitznak a levélben kifejezett álasfoglalását megerősíteni látszott egyelőre Kaunitz és a magyar udvari kancellária intézkedése a megszállott területek adózását illetőleg. Ugyanis kimondták, hogy e területek lakói nem kötelesek adót fizeni, de ha akarnak természetbeliek önkéntes adásával járulhatnak hozzá a kiadások fedezéséhez, mert a határjelekkel nem azért vonultak előre, hogy egy szerzett területet biztosítsanak, hanem, hogy egy hátrányos helyzetet elkerüljenek.⁹⁹⁾

Az összes jövőendő intézkedéseknek oly módon kell történniök, hogy míg egyrészt az uralkodóház jogát az illető területekre érintetlenül föntartják, addig másrészt nyitott utat (ein schicklicher Weg für einen anständigen Zurücktritt) hagynak egy esetleges visszavonulásra arra az esetre, ha egy jövőendő tárgyalás alkalmával kiderülne, hogy itt-ott talán továbbmentek a császári sasokkal, mint arra jogosítva lettek volna.¹⁰⁰⁾

Kaunitz válasza nem elégítette ki a lengyel udvart, mint az úgy a lengyel király, mint a nagykancellár leveleiből látható.

Szaniszló király Mária Teréziához fordult panaszával s — bár nyugodt és előkelő hangon — szemrehányást tesz azért, hogy Esterházy és Almásy tábornokok, meg Török és Seeger biztosok a császári sasokat kitűzték Nowytarg és Szandec területén, oly területen, mely emlékezetet meghaladó idők óta Lengyelország kétségtelen birtokát képezte („sur un terrain qui de temps immémorial, a été sans dispute sujet à la domination de Pologne“). Kéri Mária Teréziát hogy szüntesse meg az illető polgári és katonai közegek működését az illető lengyel területen s levele végén reményének ad kifejezést, hogy nem fogja visszautasítani kérését oly királynak és nemzetnek, melyet a sors oly kegyetlenül üldöz és ostromoz.¹⁰¹⁾

Egyidejűleg meg Młodziejowski Kaunitzt kereste fel soraival és szemére vetette, hogy a lengyel területek megszállása nem egyéb foglalásnál. Kaunitz október 25-ikén értesíti Mária Teréziát e levél érkezteről s néhány nappal később újra ír ez ügyben. Ez utóbbi írása igen jellemző, mert maga bevallja benne, hogy nem tud attól a benyomástól szabadulni, hogy Młodziejowskinak nagyon is igaza volt, mikor a történeteket egyszerűen foglalásnak nevezte.¹⁰²⁾

Még jellemzőbb Mária Teréziának sajátkezűleg írt széljegyzése e levélre, melyben még Kaunitznál is őszintebben beismeri, hogy keveset tart az ő állítólagos jogaikról. Mária Terézia ugyanis e szavakat fűzte a levélhez: „J'ai très — mince opinion de nos titres.“¹⁰³⁾

Szaniszló király levelére csak 1771 január 26-ikán választott Mária Terézia, kijelentve, hogy mihelyt megszűnnek Lengyelországban a zavarok, készséggel hajlandó barátságos tárgyalásokba bocsátkozni a lengyel köztársaság és a magyar királyság határkérdését illetőleg.¹⁰⁴⁾

Ezekből az őszinte vallomásokból arra lehet következtetni, hogy Mária Terézia nagyon kelletlenül ment bele ez okkupálásba s hogy azt csak másoknak unszolására és rábeszélésére tette. Itt vagy Kaunitzról vagy Józsefről lehet szó. Kaunitz eddigi eljárásában ugyan gyakran találkoztunk agresszív szándékokkal e téren, de ez őszinte bevallása azt látszik bizonyítani, hogy ő is másnak befolyása alatt s jobb meggyőződése ellenére cselekedett így. Úgy látszik mindketten József rábeszélésére engedték magukat ez

irányban befolyásoltatni. A haditanács állásfoglalásában is úgy látszik József keze működött.

Kaunitz válaszát Młodziejowski július 28-iki levelére nem kapta meg a lengyel nagykancellár s azért tiltakozását december 19-ikén írt levelében megismételte, megtoldva azt az újabb sérelmekkel, melyek a lengyel köztársaság szuverénitását érték azáltal, hogy Török november 20-ikán Nowy-Sączban (Új Szandec) mint a megszállott területek adminisztrátora működött és a lengyel területek lakosságától azt követelte, hogy a császárnő és királynő személyének fogadjanak hűséget s hogy a lengyel pénz helyett az „örökös tartományokban“ használatos pénzzel éljenek. Ezt a szuverénitás jogának megsértése azon a földön, melyet a lengyel köztársaság emlékeztet meghaladó idők óta birtokol. Királya nevében kéri hasson oda uralkodójánál, hogy e rendeletek, melyek a két szomszédos ország közt lévő jó viszonyt megrontanák, semmisíttessenek meg.¹⁰⁵⁾

VI.

A szandeci és nowytargi föld bekebelezése.

A szandeci föld bekebelezése Magyarországba. Különböző intézkedések e területre vonatkozólag. Újabb határkiigazítás. Török címének megváltoztatása. A bécsi udvar álláspontja az új foglalást illetőleg. A XIII város és a megye. Az igazságszolgáltatás kérdése a megszállott területen. Török meg akarja akadályozni a szandeci föld Galiciához való csatolását. A szandeci föld Galiciához való csatolása.

A lengyel nagykancellár levelében említett aktus mintegy betetőzése volt az új terület elfoglalásának.

Török, aki közben az „*Administrator Provinciae reincorporatae*“ címet kapta, még november 7-ikén kelt köriratával gyűlésre hívta össze az elfoglalt terület nemességét. A nemesség 1770 november 20-ikán a nowy-szezi prémontrei kolostorban csakugyan össze is gyűlt. Török pergamentre írt latin nyelvű iratot olvasott fel, de a jelenlévők közül senki sem válaszolt reá. Az első pontban azt kérdezte Török vajjon elismerik-e a császárnőt és királynőt uralkodójuknak, mit a nemesség elfogadott. (Az egyik kézirat szerint hallgatott.)

A második pontban azt kívánta, hogy a terület biztonsága érdekében ide rendelt katonaság részére gondoskodjanak élelelmről és takarmányról.

Itt a nemesség ama kérelmének adott kifejezést, hogy ne hozzanak be több katonát, ők kezeskednek a nyugalomért. Az ezidei rossz termés sem engedi, hogy élelmet és takarmányt adhassanak, azért maradjon csak az 1220 főnyi helyőrség. A harmadik pontban

felszólította a lakosságot, hogy az eddig használt pénzt váltsák be a „császári“ országokban használatos pénzre.

Itt az egybegyűltektől kérték, hogy a lengyel pénz, amennyiben jó, használatban maradjon, amibe hosszú tárgyalások után Török beleegyezett.

A negyedik pontban viszont a nemesség azt kérte, hogy a határvonal Lengyelország felé a kereskedelem és közlekedés céljából nyitva maradjon, mert a fekete halál már megszűnt. A döntést a királyi udvartól tette függővé Török.

Az ötödik pontban beleegyezett Török, hogy a nemesi udvarházakban és a plebániákon ne álljanak katonák.

A hatodik pontban a császári sasok mellett örködő legénység számának leszállításáról volt szó, mert ezek sok fát használnak fel, miáltal az erdők nagyon pusztulnak. (Az új határ mentén 138 császári sas volt felállítva, melyek mellett télvíz idején éjjel-nappal tűz lobogott.) Erre nézve is az udvartól várt döntést Török. Három napig tartott az összejövétel s a nemesség lengyel nyelven kezdett gyűlésezni de csak a latin nyelvű beszédet engedték meg. Az első nap *Szczkowski* János apát látta vendégül az urakat, harmadnap pedig Török adminisztrátor terítettett tizennégy előkelő vendég számára.

Lengyel szokás szerint nem maradhattak el a pohárköszöntők s elsőnek *Sędzimir* szandeci bíró majd *Grabianka* ostrowi sztarosza és *Milzecki* nemes mondtak köszönetet a császárnőnek és királynőnek, hogy kéréseiket kegyesen fogadta.

Azután pedig négy urat választottak ki a határok megjelölésére és pedig *Fihauser*, *Fink*, *Žuk* és *Psarski* személyében¹⁰⁶)

Nemsokára reá Fogarassy Pál a helyőrség parancsnoka 1770 november 24-ikén Mogilnoban aláírt irattal kihirdette a szandeci földnek Magyarországba való bekebelezését. Az iratban kijelentette, hogy Mária Terézia és II. Katalin orosz cárnő közt egyezség jött létre, melynek értelmében sem egyetlen katonának, sem egyetlen konföderálnak nem szabad a császári sasokat két mérföldön belül megközelíteni (ad spatium duorum milliarium a limitibus Regni Hungariae per Aquilas expositas se absentent.), ott tartózkodni, pénzt, élelmiszert s miegyebet szedni, mert ellenkező esetben, mint nyílt ellenséggel fognak velük eljárni.¹⁰⁷)

Ezzel a bekebelezéssel 275 falut és hét várost (Nowy-Sącz,

Nowy-Targ, Krościenko, Muszyna, Tylicz, Piwnicza, Stary-Sącz) és négy várat (Nowy-Sącz, Nawojow, Czorsztyn, Nowy-Targ) magában foglaló területet szakítottak el Lengyelországtól. E területen hat sztarosztaság volt, úgy mint a szandeci, barciei, olszani, czorsztyni, nowy-targi és ostrowi. Az elfoglalt földdel mintegy 80 lengyel nemesi család került a magyar korona főnhatósága alá.¹⁰⁸⁾

Nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy magyar főnhatóság alá került most a stary-sácezi (ó-szandeczi) klarisszák ősi kolostora is, melyet boldog Kunigunda árpádházi hercegnő alapított a XIII-ik században. A kolostor apátnője a bekebelezés után Mária Terézia oltalmába ajánlotta a kolostort.¹⁰⁹⁾

E nagy és értékes területnek Magyarországba való bekebelezése nagy elkeseredést és felháborodást idézett elő Lengyelországban, de mi sem mutatja jobban a hanyatló Lengyelország gyengeségét, mint az, hogy a fönt említett gyenge tiltakozásokon kívül semmit sem tettek e terület elszakításának a meggátlására. Sem a lengyel nagykancellárnak, sem Szaniszló királynak tiltakozásai nem tartották vissza a bécsi udvart a megkezdett iránytól, mely mindinkább azon az úton volt, hogy a megszállott területet meg is tartsa.

Erre mutat a még okt. 12-ikén kelt ama rendelet, mely meg-hagyja Töröknek, hogy az új területen, melyet népiesen „Török-féle kerületnek“ neveztek — a megyei rendszert szervezze meg. Ezzel a megszállott terület jogilag ugyan nem, de ténylegesen a magyar koronához lett csatolva.¹¹⁰⁾

Míg a valóságban már Magyarországhoz csatolták e területet, Mária Terézia mégis kerülni akarta a látszatát annak, mintha ez új szerzeményt végleg az országhoz csatolnák, ami 1770 október 20-iki rendeletről is kiderül, melyben kijelenti, hogy el van tö-kélve fegyverrel is védeni az elfoglalt területet, ami azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy adandó alkalommal barátságos megbeszélést kezdjen a lengyel királlyal a kérdés jogcímét illető-leg, azért kerülni kell minden oly lépést, mely arra mutatna, hogy neki kétségtelen joga van e területhez s főleg nem szabad a lakosokkal úgy bánni, mintha azok alattvalók volnának.¹¹¹⁾

A lengyel lakosságnak a lengyel pénz megtartására vonatkozó kérésére adott válasz is azt mutatja, hogy a területet megtartani

szándékoztak, mert csak két hónapi haladéket adtak a lengyel pénz használatára s meghagyták, hogy azontúl a vesztegzári állomásokon ne engedjenek át lengyel pénzt.¹¹²⁾

Úgy látszik azonban, hogy a lengyel részről jövő titakozások arra serkentették a bécsi udvart, hogy minél több történelmi bizonyítékot gyűjtessen össze e területre vonatkozó igényére nézve, mert Mária Terézia meghagyta, hogy a szepesi városok visszaesatolására vonatkozó okleveleket valamint az udvari kamara és a magyar udvari kancellária október 7-iki bizottságának jegyzőkönyvét Rosenthal titkos házi levéltárnoknak és udvari tanácsosnak szolgáltatassák át, aki már néhány évvel ezelőtt kidolgozott egy „deductio“-t a szepesi városok visszaváltására vonatkozólag.¹¹³⁾

E levéltári és jogtörténeti kutatásokkal és munkálatokkal egyidejűleg serényen halad a munka, hogy a megszállott területeket minél szorosabban kapcsolják Magyarországhoz. E téren különösen Török munkálkodott serényen.

A „Sanitäts Deputation“ december 20-iki előterjesztése jóformán kizárólag ez új terület berendezésével és szervezésével foglalkozik.

Így a többi közt meghagyják Töröknek, hogy az 1766-iki egészségügyi rendeletet ismertesse meg a lakosokkal s világosítsa fel őket e tekintetben. A határszéli megyék részére kiadott „litterae adhortatoriae“-t megküldik Töröknek azzal a meghagyással, hogy annak utasításai szerint járjanak el a vesztegzárakon és hogy a papság révén világosítsák fel a népet a járvány következményeiről.

A torlaszokat és árkokat továbbra is fentartják, mert a háború és a fekete halál nem szünnén meg, szükségét látják ezeknek. Szóba került egy másik vesztegzári állomás építése is, részben, hogy jobban ellenőrizhessék a vesztegzári kihágásokat, másrészt, hogy Lengyelországból könnyebben lehessen gabonát és más élelmicikket behozni, aminek az az előnye is volna, hogy e területről a lengyel pénz eltűnnék. A hely tekintetében azonban Esterházy gróf és Török nem tudtak megegyezni. Esterházy Dombrovát tartotta erre alkalmasnak (Nowy-Sącztól északra), míg Török a Poprádnak a Dunajecbe való torkolatánál akarta azt felépíteni (Stary-Sącz közelében) és csak kis épületet tervezett egy hivatalnokkal, ki a gabonabevitelt ellenőrizné.

A bizottság azonban nem tartja helyesnek ez állomások szaporítását s azért ellene van ennek.

Az új kerület egészségügyeinek intézésével Berzeviczy Jánost bízták meg, ki Esterházy gróf parancsaira hallgatott.

Ugyanakkor kimondják, hogy az új kerületből senkinek sem szabad Magyarországra menni egészségügyi útlevél nélkül.

Mivel az új kerületben sem orvos, sem sebész, sem gyógyszerár nem volt, azért Esterházy gróf bizonyos Mayer nevezetű sebészt, ki egy ideig az ófalvai veszteglőállomáson végezte az orvosi teendőket, bízta meg az orvosi teendőkkel.¹¹⁴⁾

E vidéknek az országhoz való szorosabb kapcsolását akarta előmozdítani az a rendelet is, mely a *pozsonyi mértékeket* hozta be ez új kerületben.

Gondoskodni kellett az új kerület sóellátásáról is, mert eddig a lengyel sóbányákból szerezték be sószükségletüket, most pedig el voltak vágva eme forrásaiktól, azért a bizottság kimondta, hogy a legközelebbi magyar sóházból lássák el magukat sóval. Már a ragálv behurcolásának veszedelme is úgy hozza magával, hogy Lengyelországgal minden összekötöttést elzárjanak. A lengyel só helyett a sárosmegyei sóvári sót hozta javaslatba a magyar udvari kamara.

Az új területen két harmincadállomás létesítését is javaslatba hozta az udvari kamara és pedig Klikuszowában és Nowy-Sączban.¹¹⁵⁾

A megszállott terület különböző közigazgatási kérdéseit végre az 1771 augusztus 29-én Stary-Sączban (Ó-Szandec) kihirdetett legfelsőbb parancs rendezte. Ebben Berzeviczy János helyettes adminisztrátor tudatta a lakosokkal, hogy 1.) az egész határzár csak öt helyen lesz nyitva és pedig Klikuszowában, Kaninban, Dąbrowában, Migolnoban és Boguszában, míg más helyeken ledöntött fák által alkotott torlaszok és árkok zárják el a közlekedést. A lakosságból és katonaságból álló őrség ügyel arra, hogy a határt senki át ne lépje. Az ez ellen vétőket szigorúan megbüntetik. Akik a határon át akarnak menni, útlevelet kötelesek magukkal vinni. 2.) A határ mentén két harmincadhivalt állítanak fel és pedig Nowy-Sączban és Nowy-Targban; minden kereskedő, akár Lengyelországba utazik vagy onnan jön, köteles ott vámot fizetni. Gabonát nem szabad a kerületből kivinni. 3.) Stary-Sączban sóraktárt állítanak, de ott csak magyarországi sót lesz szabad árúsítani. Külföldi sót büntetés terhe alatt nem volt

szabad eladni. 4.) Csalások és visszaélések elkerülése végett egységes magyar mértékeket hoznak be, melyeknek hatósági bélyegzővel ellátott példányai az egyes városok és mezővárosok, mint Nowy-Sącz, Stary-Sącz, Nowy-Targ és Muszyna városházain található. Aki más mértékeket használ, annak árúját elkobozzák és szigorúan megbüntetik. 5.) Mindenkinnek, de elsősorban a földbirtokosoknak, bírának kötelességévé teszik, hogy a rendeletek ellen vétőket a városi és kerületi hatóságoknak jelentsék fel. Ezért az elkobzott árúk fele jár nekik. Viszont akik ilyeneket eltitkolnak és rejtegetnek, a legszigorúbb büntetésben részesülnek.¹¹⁶⁾

Török nem feledkezett meg az új kerület levéltáiról sem és bekívánta ezek elenchusait, hogy azokat Bécsbe küldje, ami természetesen ismét ama célból történt, hogy esetleges újabb okleveleket találjanak, melyek e területre való jogigényüket igazolják, mert az eddigieket maguk sem tartották elegendőknek s azért e területet nem tekintették még teljesen Magyarországra bekebelezettnek, csak oly birtoknak, melyet esetleg megszállanak (*districtum hunc non quidem, ut incorporatam plenarie Hungariae Regno Ditionem, sed tanquam possessionem eventualiter occupatam considerandum esse.*)¹¹⁷⁾

Eközben ismét történt egy határigazítás, illetőleg határkitolás, mert kiderült, hogy a Seeger és Török által bemutatott térképen feltüntetett terület nagyobb, mint amennyit valóságban bekerítettek. Ezért kérdőre is vonták Törököt, ki azzal védekezett, hogy a határ kijelölésével nagyon sietett és azért nem volt eléggé tájékozódva (*weil er in Bestimmung seiner Gränzlinie sehr geeilt, und nicht genugsamen Unterricht gehabt hätte*).

Mária Terézia erre meghagyja, hogy az illető területet minden zaj nélkül csatolják be a határvonalba (*ut notata etiam plaga metalis liniae duetu congrue et absque strepitu porro concludatur.*)¹¹⁸⁾

Török egy másik iratában is elismeri, hogy a határ kijelölésében felületesen járt el s egyes helyeken viszont tovább ment, mert nem volt elegendő módon tájékozódva (*quod sufficientem in tempore informationem capere non potuerim.*)¹¹⁹⁾

A bécsi udvar politikája a megszállott területtel szemben kettős volt; míg egyrészt a valóságban minden rendelet és intézkedés odaírányult, hogy az új területet minden tekintetben az országhoz kapcsolják, elméletileg úgy tüntették fel a dolgot, hogy e fogialás csak

ideiglenes és nem akarja Lengyelország jogait sérteni. Ez talán a lengyel tiltakozásnak is betudható, de főleg annak, hogy Frigyes óvást emelt bécsi követe, Rhode báró útján, a lengyel terület megszállása és Török adminisztrátornak új címe (Administrator Provinciae reincorporatae) ellen. Ez a körülmény arra készítette Kaunitzt, hogy Mária Teréziához forduljon soraival, melyekben kifejtette, hogy a megszállott területet nem akarják máris ténylegessé tenni, hanem csakis a határviszályok békés elintézéséig tartják megszállva és egyáltalában nem akarják Lengyelország jogait sérteni. (Da der genannte District nicht zu Eigenthum sondern *en dépôt* eingenommen wurde und den Rechten der Republik Polen nicht präjudicirt werden soll.) Ezen felfogásukkal azonban nem egyezik meg Török udvari tanácsosnak címe, mert az csak gyanút kelt a külföldi hatalmak körében, azért azt ajánlja Mária Teréziának, utasítsa Törököt, hogy más címet használjon és pedig olyat, mely megfelel a lengyel terület megszállásakor elfoglalt álláspontjuknak.¹²⁰⁾

Mária Terézia magáévá tette a kancellár álláspontját és utasította Törököt, hogy címét a következőkép változtassa meg:

„Administrator districtuum territorii Sandecz, Nowytarg et Czorsztyu etc. qui linea militari Caesareo-Regia includuntur.“¹²¹⁾

A régi és új cím között bizony nagy különbség volt, mert míg a régi cím az országnak e területre való igényét, illetőleg jogát akarta kifejezni, az új cím erről lemondva, csak egyszerű megszállást fejez ki.

Mindeme tények azt bizonyítják, hogy Bécsben nagyon gyöngének tartották ama jogalapokat, melyekre hivatkozva e területet birtokba vették.

Ezt igazolja ama parancs is, melyet Rosenthal titkos udvari levéltárnok és Kollár Ferenc Ádám, az udvari könyvtár őre ismételtén kaptak, hogy a Szepességre és a megszállott lengyel területekre tartott jogigényeket minél előbb dolgozzák ki,¹²²⁾ mert az eddigi okleveleket nem tartották elég súlyosaknak és kielégítőeknek e célra. Ezért oly óvatos Mária Terézia a jogi viszonyt illetőleg, amire igen jellemző 1771 április 16-iki döntése is az új terület számára kijelölt ügyészt, Péchy Zsigmondot illetőleg. A királynő jóváhagyja az udvari kamara előterjesztését, de kimondja, hogy szem előtt kell tartani azt, hogy az illető határkerületet nem mint a ma-

gyar korona területébe tényleg bekebelezett birtokot, hanem csak mint esetleg megszállandó területet kell tekinteni, minek következtében az ottani törvényeket és alkotmányt a lehetőség szerint változtatlanul meg kell hagyni és csak annyiban kell beavatkozni, amennyiben a vám-, rendőri és más kérdésekben elkerülhetetlenül szükséges.¹²³⁾

A bécsi udvar óvatosságát bizonyítja a következő eset is. Török jelentette, hogy tévedésből hat község kimaradt a kordonból s hogy azokat is be kellene csatolni a megszállott területbe. Kaunitz erre megjegyezte, hogy ez új terület bekapcsolásánál két szempontot kell szem előtt tartani és pedig, hogy van-e elegendő jogalapunk erre s hogy a pestiskordon jobb biztosítása szempontjából szükségünk van-e e bekapcsolásra. Csak e két esetben lehet a foglaláshoz hozzájárulni, mert különben az orosz és porosz udvarban igen nagy feltűnést keltene.¹²⁴⁾

Török ugyan minden áron szerette volna keresztülvinni, azt lehet mondani kieroszakolni a hat község bekapcsolását az eddigi foglaláshoz, de Bécsben helyesebbnek találták, ha nem keltik fel a külföldi udvarok gyanúját és féltékenységét újabb okkupálással, azért dacára Török ama jelentésének, hogy az illető hat falu Magyarország területét alkotta s dacára amaz állításának, hogy e területre a pestis elleni kordon biztosítása érdekében is szükség van, a kancellár ellene volt ez újabb területszerzésnek.

Megokolásában kimondja, hogy nem is említve azt, hogy Török sem okiratokkal, sem térképpel nem bizonyítja állítását, azért sem tanácsos ez újabb hódítás, mert a császári sasok kitűzésénél kijelentették, hogy csak olyan területet szállanak meg, melyről oklevelek alapján tudják kimutatni, hogy lengyel részről bitorolták azokat. Ezenkívül csak nem régen jelentették ki úgy a lengyel, mint a porosz királynak, hogy jogaikat csak barátságos úton akarják érvényesíteni.¹²⁵⁾

A porosz udvarra való tekintet nagy szerepet játszott a bécsi udvar állásfoglalásában, ami igen élénken tükröződik vissza a kancellár április 18-iki előterjesztésében, melyben foglalkozván Frigyes kifogásaival, éles különbséget tesz, a lengyel határkerületekre és a XIII szepesi városra tartott jogigényeik közt, mert míg szerinte a szandeci, czorsztyni és nowy targi lengyel határkerületekre tartott

igények még nagyon bizonytalanok (sehr illiquid und grossen Theils unerwiesen), addig a magyar korona joga a szepesi városok visszaváltására minden kétséget kizár s Ő Felségét e tekintetben különböző országgyűlési törvények is kötik. Kaunitz attól tart, hogy Frigyesnek szándéka a határkerületekre tartott bizonytalanabb jogigényt a szepesi városokra általánosítani s ezzel azokra való jogigényüket is kétségbevonni.¹²⁶⁾

A lengyel királyra való tekintet is játszott némi szerepet, amennyiben a január 26-iki levelet még azzal a kijelentéssel akarták kiegyesíteni, hogy a szepesi városok visszaváltása annál könnyebben vihető keresztül, mert a zálogösszeget minden kétséget kizárólag meg lehet állapítani, de hogy a lengyel királlyal szemben barátságosnak és engedékenynek mutatkozzanak, készek vele tárgyalásba bocsátkozni, mily úton és módon lehet azt legalkalmasabban keresztülvinni. Hogy jóakarataikat bebizonyítsák, készek a király testvérének az elzálogosított szepesi városokból élvezett jövedelmet élethossziglan meghagyni vagy neki érte megfelelő kárpótlást fizetni.¹²⁷⁾

Szembevetendő és jellemző, hogy csak a szepesi városokról s azok visszaváltásáról van szó, míg a megszállott lengyel határkerületekről egy szóval sem tesz említést a kancellár. Ez a hallgatás is bizonyítéka annak, hogy míg a szepesi városok megszállására elég jogalapot véltek találni, addig a többi foglalás jogosságában maguk is kételkedtek.

Míg a lengyel határkerületeket illetőleg nagyon óvatosak a bécsi kormányzervek s nem mernek határozottan dönteni azok hovatarozóságáról, addig a szepesi városokkal mint már teljesen magyar területekkel járnak el, amint az egy jogi kérdéssel kapcsolatosan kitűnik. Lubló város tanácsa és *Elstermann* ezredes a lublói és podolini uradalom és a XIII város kormányzója panaszt emelt Töröknél, hogy Szepes vármegye a fönti kerületekre is kiterjesztette joghatóságát. Török ezt jogtalanoknak tartja, mert a lublói uradalom és a városok soha sem tartoztak a megyéhez, hanem saját grófjuk alatt állva, közvetlenül a koronának voltak alárendelve. Az ilyen újítás sértené szabadságukat, kiváltságaikat és régi szokásaikat s azonkívül panaszokra adna alkalmat s fölkeltené a külföld figyelmét.

Mindennek dacára a magyar udvari kancellária azon a véleményen volt, hogy a kormányzó és a gróf panaszát és ügyét teljesen a megyére kell bízni. Ezt Mária Terézia is megerősíti.¹²⁸⁾

Alig, hogy a királynő döntése megtörtént, a XIII város grófja és bírái közvetlenül is fordultak Mária Teréziához azzal a kéréssel, hogy őket a megye joghatósága alól vonja ki. Kérvényükben elmondják, hogy az ő jogi helyzetük különbözik a lublói és podolini uradalométól s hogy V. István király és utódainak kiváltságleveleiből kitűnik, hogy úgy az elzálogosítás előtt, mint az elzálogosítás ideje alatt nem tartoztak a megye igazságszolgáltatása alá, grófjukat s városi tanácsaikat maguk választották és közvetlenül az uralkodó alá tartoztak. Kérik tehát kiváltságaik megerősítését és Szepes megye utasítását arra nézve, hogy ne avatkozzék be az ő ügyeikbe.

A magyar udvari kancellária álláspontja azonban az volt, hogy a kiváltságok nem jelentik a megyétől való teljes függetlenséget s hogy már az a kétszáz forintos évi járulék is, melyet a XIII város a megye védelmére önként felajánlott, a függésnek bizonyos nemét jelenti. Azt ajánlja, hogy a kiváltságokat ne erősítsék meg, hanem határozottan mondják ki, hogy a XIII város *közigazgatási* tekintetben Szepes vármegye joghatósága alá tartozik, ellenben az *igazságszolgáltatás* terén maradjon minden a régiben, mert a jogszokásokat, melyek e városban kifejlődtek, a sokszázados használat már megerősítette, ezért meg kell hagyni a vármegyének, hogy ebbe ne avatkozzék be. A királynő is ily értelemben dönt.¹²⁹⁾

Hasonló jogi kérdés, mint a XIII szepesi város és a megye között, vetődött fel a megszállott területen is. Török ugyanis azt jelentette, hogy egy sary-sácsi (ó-szandeci) zsidót Lengyelországba idéztek, hogy egy már néhány év óta húzódó pörben fölvilágosítással szolgáljon. Ezenkívül van még több peres ügy sácsi lakók közt, melyek nem az ottani, hanem lengyelországi bíróságok elé tartoznak. Nehogy a pörök elintézetlenek maradjanak s ebből kifolyólag civakodások és erőszakoskodások történjenek, az illető felek Törökhöz fordultak, hogy vitás ügyeiket intézze el.

A magyar udvari kancellári álláspontja az volt, hogy az ottani lakókat nem lehet idegen bíróság elé bocsátani s azért az illető zsidónak nem engedhető meg, hogy a lengyel bíróság idézésének eleget tegyen. A többi peres ügyet illetőleg, nehogy belőlük viszályok és verekedések támadjanak, úgy intézkednek, hogy az adminisztrátor szervezzen átmenetileg bíróságot, mely e peres ügyekben döntsön.

Az államtanács tagjai közül *Stupan* a magyar udvari kancellária

álláspontján van, amennyiben az a legfelsőbb elhatározással meg-
egyezik. *Gebler* szerint Magyarország gyakorolja e területen a
főnhatósági jogot úgy igazságszolgáltatás, mint közigazgatás tekin-
tetében.

E javaslatokkal szemben Kaunitz ama véleményen volt, hogy
az igazságszolgáltatás tekintetében változatlanul meg kell hagyni a
régi állapotokat (die Justizverfassung und überhaupt den Gericht-
lichen Lauf zu der Sachen unverändert im alten Stande zu lassen).

Hasonló értelemben döntött Mária Terézia is.¹³⁰⁾

Látjuk tehát, hogy míg a magyar udvari kancellária és Török
azon voltak, hogy a megszállott lengyel határkerületet lehetőleg szo-
rosan Magyarországhoz csatolják, addig Kaunitz és Mária Terézia
sokkal óvatosabbak e tekintetben, ami részint arra vezethető vissza,
mint már említettük, hogy a megszállás jogosságában maguk is kétel-
kedtek s tartottak a berlini és szentpétervári udvar féltékenységétől
és beavatkozásától. Nincs kizárva azonban az sem, hogy előrelátva
Lengyelország felosztását és számítva arra, hogy annak déli része
Mária Terézia jogara alá jut és osztrák igazgatás alá kerül, nem
akarták azt végleg Magyarországhoz csatolni.

Beköszöntött a Lengyelországra oly szomorú 1772-ik év.

A Lengyelországot felosztó elvi megállapodást február 19-én
Bécsben, február 28-án Berlinben s március 5-én Szentpétervárt ír-
ták alá. A felosztó hatalmakra eső területek nagyságát csak később
állapították meg, de már tudni lehetett, hogy Lengyelország déli
része, mint külön tartomány, Habsburg-uralom alá kerül és sejteni
lehetett, hogy a megszállott szandeci és nowytagi területet e tarto-
mányhoz csatolják.

Amint Török erről értesült, engedély nélkül elhagyta Nowy-
Sączot, hol akkor tartózkodott és Magyarországba sietett, hogy rá-
beszélje Hadik tábornokot e területnek magyar hadakkal való meg-
szállására és ily módon megakadályozza a Galiciához való csatolást.

Nehéz megállapítani, mi indította Törököt erre a lépésre s ál-
talában arra, hogy e határkerületeknek Magyarországhoz való csa-
tolását keresztülvigye, helyesebben mondva erőszakolja.

Vajjon igazán hazafias buzgóságból tette, hogy az ország terü-
letét nagyobbítsa, vagy túlzott egyéni ambícióból, hogy érdemeket
szerezzen, nehéz megmondani. Magatartásából és tetteiből arra lehet

következtetni, hogy nagy része volt benne saját egyéni érdekeinek is, mert az új helyzettel elveszítette befolyásos és nagy hatalmat adó állását.

Kaunitz mérhetetlen haragra gyulladt, mikor Töröknek e szándékáról értesült. 1772 július 6-iki előterjesztésében, Mária Terézia előtt élesen kikelve Török ellen, így fejezi ki magát: „Ein Schritt von solcher ordnungs und subordinationswidriger Eigenthümlichkeit, der ungeahndet nicht gelassen werden kann.“ Egyúttal ajánlja Török megrendszabályozását.¹³¹⁾

Ugyanez előterjesztésében azt fejtegeti Kaunitz, hogy a szandeci és nowytargi kerület integráns része annak a lengyel földnek, mely most birtokunkba jutott s hogy annak igazgatása nem lehet más, mint a többi lengyel területé, azért Galiciához kell csatolni azt.¹³²⁾

Azt ajánlja továbbá, hagyják meg Töröknek, hogy a megszállott kerületekből beszedett adókat ne szolgáltatassa be a magyar kamarai hatóságoknak s továbbá, hogy jelentéseit ezentul ne a magyar udvari kancelláriának, hanem az udvarinak (osztráknak) küldje. Mária Terézia *placet-jét* adta az előterjesztésre és ily értelmű parancs ment Török részére.¹³³⁾

Az 1772-ik évi szeptember 15-iki legfelsőbb intézkedés kimondja, hogy a szepesi városokat Magyarországhoz csatolják, ellenben a vesztegzári vonallal körülvelt szandeci és nowytargi föld a többi lengyel területtel együtt az osztrák örökös tartományokhoz kerül és azt át kell adni *Pergen* Antal János grófnak, az új tartomány biztosának. Ennek következtében a kordont meg kell szüntetni és a megszállott területet egyesíteni Galiciával.¹³⁴⁾

Rövidre reá Török parancsot kapott Kaunitztól, hogy a fenti intézkedés következtében a megszállott kerületet illető hivatalos kérésekben *Pergen*hez forduljon és kövesse parancsait.¹³⁵⁾

VII.

A szepesi városok bekebelezése hazánkba.

A bekebelezés ünnepélyes szertartása Iglón. Lubló várának átvétele.

Majdnem egyidejűleg történt intézkedés, hogy a szepesi városoknak formai bekebelezését is hajtsák végre. Ezt a feladatot Mária Terézia Csáky János gróf szepesi főispánra bízta, ki e célból Pozsonyból a Szepességre utazott és 1772 október 21-ikére magához hívta a szepesi vár alatt fekvő Hotkóczra Jóny Tivadart, a XIII város grófját azzal, hogy királynője megbízásából akar vele a városokat illető kérdésekben tárgyalni. Egyúttal egy másik levelet is csatolt hozzá, mely Gordon alezredesnek, Poniatowski hereceg adminisztrátorának szólt.

Jóny Iglóról utazott Hotkóczra, hol a főispán közölte vele Mária Terézia elhatározását a szepesi városoknak Magyarországhoz való visszaesatolását illetőleg s kérdést intézett hozzá, belenyugszik-e ez intézkedésbe. Jóny kitérő választ adott, hivatkozván arra, hogy az adminisztrátortól függ s hogy a lengyel királynak tett esküje köti őt, de ha felebbvalója nem részesíti védelemben s a városok elszakadását nem akadályozza meg, úgy ő nem szegül ellene, hanem aláveti magát a királynő akarataának.¹³⁶⁾

Csáky megelégedett e kijelentéssel és november 5-ére Iglóra tűzte ki az ünnepélyes eskü letételének napját. A főispán felszólította Jónyt, hogy minden városból hívja meg a bírót két tanácsaggal és öt tekintélyes polgárral egyetemben.

Jóny október 23-án kelt körlevelében értesítette a városok bírait

a történekekről és felszólította őket, hogy november 5-én jelenjenek meg Iglón az eskütétel céljából.

Ezalatt Csáky Gordon adminisztrátorral tárgyalt a lublói uradalom és vár átadásának részleteit illetőleg, ami szintén simán ment, mert a bécsi udvar, mint már említettük, kártalanítást ígért Poniatowski hercegnek az elvesztett sztarosztaságért.

November 5-én, fényes ünnepek között ment végbe az eskütétel és az elzálogosított városok visszakebelezése a magyar korona testébe. Ez ünnepélyen Csáky János grófon kívül részt vett lepeséni *Tiszta* Pál kir. tanácsos és Abauj vármegye első alispánja, mint e városok ujonnan kinevezett adminisztrátora, továbbá Török udvari tanácsos, *Jancsó* Ferenc alispán és a különböző testületek képviselői.

Hátra volt még Lubló várának átvétele, mely november 10-én ment végbe Lublón a királyi biztos jelenlétében, ki a Forgách-féle gyalog- és Serbelloni-féle lovasezredből alkotott csapat kíséretében jelent meg. Itt történt a lublói uradalom s a hozzá tartozó Gnézda, Podolin és Lubló városok előljáróinak és lakóinak hódolota és hűség- esküjöknek átvétele.¹³⁷⁾

Ez aktusokkal a Szepesség testéből kiszakított terület háromszázhatsvan évi lengyel uralom után a magyar szent korona testébe lett visszacsatolva.

Ez alatt Török is átadta a szandeci és nowytargi földet Pergen grófnak és Kaunitz 1773 január 26-án kelt levelében tudomásul vette és meghagyta, hogy e területet minden tekintetben Galiciához csatolják.¹³⁸⁾

Ennek értelmében ad ki Pergen március 28-án rendeletet, melyben tudatja, hogy e terület külön közigazgatása megszűnik s beolvad Galiciába.¹³⁹⁾

Utolsó mozzanata e beolvasztásnak 1773. december 31-én történt, midőn e megszállott terület lakossága letette hűségesküjét. Ezzel a két évig tartó magyar uralom végleg megszűnt e megszállott területen, melyet ép úgy, mint Galiciát is, a magyar korona jogára való hivatkozással foglaltak el.

VIII.

A szepesi városok megszállásának világtörténelmi következményei.

Frigyes aggodalmai. Az u. n. „Lynar-féle“ terv. Frigyes magatartása. Az okkupálás hatása Szentpétervárt. Frigyes álláspontja. Henrik herceg befolyása. Követni akarják a bécsi udvar példáját. Kaunitz utasítása Van Swieten részére. Frigyes és Van Swieten. Panin álláspontja. A porosz diplomácia kétszínűsége.

Hagyjuk most el a vadregényes Szepesség területét, a Poprád és a Dunajec festői völgyeit s miután végigkísértük az elzalogosított szepesi városok visszacsatolásának folyamatát, nézzünk be a bécsi, berlini és szentpétervári udvarokba, osonjunk be az uralkodók és diplomaták dolgozószobáiba s próbáljuk ellesni íróasztalaik titkait.

Ime, arra a meglepő eredményre fogunk jutni, hogy a szepesi városok és a szandeci föld megszállása és Magyarországhoz való csatolásának ténye nemcsak helyi és országos jelentőségű volt, hanem mozgásba hozta a berlini és szentpétervári udvarokat is és végső következményeiben világtörténelmi jelentőségű volt.

Említettük már munkánk elején, hogy az orosz-török háború kitörése felette kínos volt Frigyesre nézve, mert az 1764-iki porosz-orosz szövetség és az 1761-iki titkos konvenció súlyos kötelezettségeket rótt reá Oroszországgal szemben s a külpolitikai helyzet Európa keletén nagyon bizonytalanná és veszedelmessé vált az orosz-török háború kitörésével és az oroszok folytonos győzelmei következtében.

Az oroszok győzelmei nagy nyugtalanságot idéztek elő úgy Bécsben, mint Berlinben is, mert az orosz hatalmának növekedése

aggodalommal töltötte el őket. Ez a körülmény közeledést hozott létre a két udvar közt, melyek közt idáig elég feszült viszony volt. Bár Frigyes szövetségben állott Oroszországgal, annak sikerei komoly aggodalmat és félelmet ébresztettek benne. Emlékirataiban azt írja: „Les victoires des Russes, et leur marche progressiv contre les Turcs excitaient la plus grande inquiétude. On ne pouvait pas coopérer à l'agrandissement d'une puissance aussi dangereuse. Il y avait alors deux partis à prendre: ou arrêter les Russes dans le cours de leurs victoires, ou en tirer adroitement quelque avantage.“¹⁴⁰⁾

Természetes, hogy az utóbbi megoldás, vagyis hasonló előnynek szerzése alkalmasabb volt, mint Oroszország megállítása győzelmes útjában, mely sok vérbe is került volna s politikailag is hátrányosabbnak látszott, mert ellenségévé tette volna azt, holott Frigyes jó viszonyban akart lenni Katalinnal s mindenáron el akarta kerülni a háborút, mert országa és hadserege még nem heverte ki a hétéves háború okozta kimerülést.

Emlékirataiban ugyan nem említi, de voltaképen nem is annyira a török felett való orosz győzelmek aggasztották őt, mint az oroszoknak Lengyelországban való elhatalmasodása és térfoglalása. Ezt akarta ő területgyarapítással egyensúlyozni, melybe Oroszországot és a bécsi udvart is be akarta vonni, hogy ezek terveit ne ellenezzék.

1769 február 2-án Frigyes azt írta szentpétervári követének, Solms grófnak, hogy a mult napokban járt Berlinben Lynar gróf, ki a zeveni kolostorban való tárgyalásokat vezette s kiváló politikus. Ottléte alkalmával egy tervet nyújtott át, melyben azt javasolja, hogy Oroszország a török ellen való segítség fejében ajánlja fel a bécsi udvarnak *Lwów (Lemberg) városát környékével egyetemben és a Szepességet*. Poroszország viszont a lengyel Poroszországot, Ermelandot és a Danzig felett való protektorátust kapná, Oroszország pedig tetszés szerinti területtel kárpótolná magát a háborús költségekért. Felhívja őt, hogy ismertesse meg e tervet Paninnal s tudja meg véleményét felőle.¹⁴¹⁾

E tervezet a szentpétervári udvar véleményének kipuhatolására szolgált s nem Lynar gróftól eredt, hanem magától Frigyestől, ki ezen álnév mögé rejtőzött, mint azt emlékirataiban maga is beismeri („le Roi... avait envoyé à Pétersbourg un projet politique,

qu'il attribuaît à un comte de Lynar"...),¹⁴²⁾ érthetőleg azért, hogy az ajánlat ne legyen oly feltűnő s hogy visszautasítás esetén ne kerüljön kellemetlen és ferde helyzetbe.

A tervet azonban Panin nem fogadta el, mert Oroszország az egész Lengyelországot akarta magának megszerezni. Panin elismerte, hogy a szepesi sztarosztaság értékes lenne a bécsi udvar számára, de esodálkozott azon, mikép akarják Lwów vidékét a monarchiához kapcsolni, mikor az vele nem határos. Továbbá kijelentette, hogy Oroszország hajlandó Poroszországgal és a bécsi udvarral szövethetni Törökországnak Ázsiába való szorítására. Az orosz udvar nincs ellene, hogy Poroszország Lengyelországban, Ausztria pedig Törökországban kártalanítsa magát. Oroszország nem kíván területet, van neki belőle elég.¹⁴³⁾

Frigyesnek a terve azért érdekes és fontos, mert ez az első eset, hogy a szepesi városok kérdése a diplomáciában szerepel. Nagyon jellemző, hogy már akkor említi azt, amikor nem tudhatta, hogy mi a bécsi udvar szándéka, mert hisz akkor még csak a bari konföderáltak ellen való védekezésről és az egészségügyi kordonról volt szó. Igaz, hogy Kaunitzknak 1768 január 30-iki előterjesztésében már előfordul az „actum possessorium“ kifejezés, de erről Frigyes nem tudhatott hisz nem sokkal azelőtt írt levelében azt írja: „Ich weiss... dass die Mouvements der österr. Truppen nichts als die Besetzung der polnischen Grenze gegen das Gesin del zur Absicht haben.“¹⁴⁴⁾

Egy másik (jan. 18-ikán kelt) levelében meg azt írja az osztrák csapatoknak a határra való előtolásáról, hogy azok miatt nem kell aggódni („vollkommen ruhig sein konnet.“)¹⁴⁵⁾

Még február 22-ikén is azt írja Solmsnak hogy a kordon csak a pestis elhárítására szolgál, egyidejűleg azonban figyelmezteti bécsi követét Rohdot, hogy kísérje figyelemmel a kordont.¹⁴⁶⁾

Frigyes igen élénk figyelemmel kísérte a szepességi határzár fejlődését, mint azt politikai levelei bizonyítják s észrevehetőleg örült annak, mert az igazolta az ő hasonló rendelkezését is, amennyiben ő is kordonnal zárta el a lengyel határt.

A szepesi városoknak a granasztói ütközet után való meg szállásáról gyorsan értesült a porosz király és sietett azt tudatni szentpétervári követével, kifejtve levelében, hogy ez a zavarok elkerülése céljából történt, mert a városok magyar területek közé

esnek s egyikből a másikba menve nem lehet elkerülni a magyar területet. Ezenkívül e városok felett bizonyos területi főiséget gyakorol a bécsi udvar.¹⁴⁷⁾

Azután hosszú ideig nem említi Frigyes levelezésében a határzárt, csak ismét 1770 elején, helyeselve a bécsi udvar eljárását, mely böles és okos óvatosságból történt.¹⁴⁸⁾

Hasonlóképen többször helyesli a figyelő hadtestnek az erdélyi határra való kiküldését, mely a semlegesség megóvása céljából történik.

A magyarországi és erdélyi csapatösszevonások idegessé tették a szentpétervári udvart s ezt Solms gondosan jelentette is Frigyesnek, ki azonban megnyugtatót igyekezett, hogy a csapatok csak csekély számúak és hogy csak óvatosságból történik azok összevonása.¹⁴⁹⁾ Frigyes mindenképen el akarta kerülni a háborút, azért a magyarországi és erdélyi csapatösszevonásokat jelentékteleneknek minősítette az orosz udvar előtt, másrészt azonban, hogy a bécsi udvart megijessze azt írja bécsi követének, hogy a magyarországi csapatmozdulatokról küldött jelentése épen kapóra jött („vienment fort à propos“) s nem titkolja el az orosz udvar előtt, hogy a hadsereg részére felállított raktárak Erdélyben és egész Magyarországon igen tekintélyesek. Türelmetlenül várja most az orosz udvar feleletét.¹⁵⁰⁾

Testvérének, Henrik hercegnek írt levelében maga bevallja, hogy a magyar határon emelt raktárakat nem tartja jelentékenyeknek, de Szentpétervárt igyekezett azokat tőle telhetőleg nagyítani.¹⁵¹⁾ Frigyes törekvései azonban, hogy az orosz udvar tervei kifürkéssze és hogy azt hatalmának terjedésében megfékezze, nem sikerültek, azért kereste a közeledést a bécsi udvarral. E közeledés a 1769-iki neissei és 1770-iki neustadti összejöveteleken történt, hol Frigyes József császárral találkozott. A következményekből arra lehet következtetni, hogy Törökország érdekében való közbenjárásról és a Lengyelország ellen való lépésekről volt szó, mert az orosz terjeszkedéssel szemben itt akarták magukat kárpótolni.

Az oroszok katonai sikerei annyira elmámorosították az orosz politikai köröket, hogy csak a legsúlyosabb feltételek mellett voltak hajlandók a törökkel békét kötni. Ez teljes megalázása lett volna Törökországnak. Az orosz udvar háborús kedve annyira ment, hogy kész lett volna a bécsi udvarnak is háborút üzenni, ha

az győzelmi útjában akadályozta volna, már pedig a bécsi udvar semmi áron sem akarta engedni, hogy az orosz hadak a Dunát átlépjék. Ha Katalin biztos lett volna benne, hogy Frigyes kitart mellette, föltétlenül hadat üzent volna Mária Teréziának.

Frigyes azonban mindenáron el akarta kerülni a háborút s már az is nyugtalanította őt, midőn az orosz-török háború kitörésekor II. Katalin e szavakkal fordult Frigyeshez: „Je me tiens pour assurée que Votre Majesté reste fidèle à notre alliance.“¹⁵²⁾

Ezért az orosz békefeltételek valósággal felháborították Frigyeset, ki azokban egy nemét a hadüzenetnek vette, mint azt Henrik herceghez írt levelében írja.¹⁵³⁾

Ez a kínos helyzet, mely Frigyeset a háborúba való berántással fenyegette, arra készítette őt, hogy Henrik herceget fontos politikai misszióval Szentpétervárra küldje. A herceg 1770 őszén érkezett oda.

Ez alatt Rohd bécsi és Benoît varsói porosz követek szorgalmasan értesítették Frigyeset a szepesi városok és a lengyel határterületek megszállásának minden mozzanatáról,¹⁵⁴⁾ de Frigyes nem sok ügyet vetett rájuk s leveleiben azt írja, hogy nem tulajdonít nagyobb fontosságot nekik.¹⁵⁵⁾

Benoît az osztrák példára hivatkozva azt ajánlotta Frigyesnek, hogy a kordonba, melyet a pestis behurcolása ellen a porosz határon felállított, az egész Lengyel-Poroszországot vonja be, de az visszautasította azt (okt. 21.), valamint visszautasította Panninnak azt a felszólítását, hogy Lengyelországba bevonuljon vagy Lengyel-Poroszországot megszállja.¹⁵⁶⁾

Azt látjuk tehát, hogy 1770 végéig nem sokat törődik Frigyes a szepesi városok és a lengyel sztarosztaságok megszállásával és nem tulajdonít annak nagyobb jelentőséget. 1771 elején azonban fordulat áll be Frigyes magatartásában.

Mi okozhatta ezt a fordulatot?

Említettük, hogy Henrik porosz herceg politikai küldetéssel Szentpétervárra utazott. December végén Katalin társaságában inkognitóban, Graf von Lingen név alatt Moszkvába rándult, hogy a város nevezetességeit megtekintse és csak január 6-ikán tért vissza az orosz fővárosba.

Távollétök alatt terjedt el híre Szentpétervárt a szepesi városok és a határszéli lengyel sztarosztaságok megszállásának, illetőleg

szándékolt bekebelezésének.¹⁵⁷) Valószínűleg az 1770 november 20-iki nowy-saczi aktus és Török új címének (Administratae Provinciae reincorporatae) felvéte volt az a hír, mely ott elterjedt s melyet ott mint foglalást tekintettek.

Két nappal visszaérkezésük után 1771 január 8-ikán este Henrik herceg hivatalos volt egy szűkebb, bizalmasabb jellegű estére a cárnőnél, hol többek közt Cserniseff Zachariás gróf is jelen volt. A cárnő beszélgetés közben azt mondta hogy az osztrákok két lengyel sztarosztaságot foglaltak el s a császári sást tüzték ki annak határain. Aztán hozzátevén: „*Mais pourquoi tout le monde ne prendrait-il pas aussi?*” Erre Henrik herceg azt mondta, hogy bár bátyja kordont vont, de nem foglalt el egyetlen sztarosztaságot sem. Mire a cárnő nevetve megjegyezte: „*Mais pourquoi n'en pas occuper?*” Erre Cserniseff gróf vette át a szót, ki úgy látszik rég várt már erre az alkalomra s mondá: „*Mais pourquoi ne pas s'emparer de l'évêché de Varmie? Car il après tout, que chacun ait quelque chose?*”

E beszélgetést Henrik herceg mindjárt meg is írta Frigyesnek s hozzátette, hogy habár ezt tréfásan mondta a cárnő, azért nem minden alap nélküli e beszéd s meg van győződve róla, hogy bátyja felhasználja a kedvező alkalmat.¹⁵⁸)

Ugyanesak az nap jelenti Solms, hogy sokat beszélnek az orosz fővárosban a szandeci sztarosztaság elfoglalásáról. Azt mondják, hogy Ausztria példát adott Lengyelország felosztására s hogy a porosz király és Oroszország nem tennék helyesen, ha nem követnék példáját, (l'Autriche donnant l'exemple de démembrer la Pologne, V. M. et la Russie auraient tort de n'en faire autant), hisz könnyen lehetne a berlini és szentpétervári levéltárakban bizonyítékokat találni az ermelandi (vármiai) püspökségre és Oroszország részére a lengyel Livlandra. Ez semmi más nem volna, mint kártalanítás a lengyelországi és török háborúért.¹⁵⁹)

Három nappal később (jan. 11-én) Solms azt jelenti, hogy beszélt Paninnal az osztrákok lengyel okkupálásáról, de Panin ellene van annak, hogy azt utánozzák, sőt ellenkezőleg azt tanácsolja, hogy inkább akadályozzák meg benne, nem hogy követnék. Ő a maga részéről soha sem tanácsolná uralkodójának, hogy olyat foglaljon el, ami nem illeti meg őt.¹⁶⁰) Ugyanesak ezen a napon keresi fel levelé-

vel Henrik herceg királyi bátyját és értesíti őt Paninnal való tárgyalásáról. A lengyel sztarosztaságok foglalásával nincs megelégedve Panin s az ermelandi püspökségről sem tett említést. A nézetek eltérnek e felfogást illetőleg. Azok, kik a foglalás mellett vannak, azt akarják, hogy mindenki vigyen valamit magának, hogy Oroszország is vehessen, míg ezzel szemben Panin inkább a béke felé hajlik. Nézete szerint azonban Frigyes semmit sem kockáztat, ha alkalmas ürügy alatt megszállja Ermelandot az esetben, ha csakugyan igaz az, hogy az osztrákok mindkét sztarosztaságot elfoglalták s a magyar levéltárakban keresik jogaik bizonyítékát.¹⁶¹⁾

Majdnem ugyanez időben értesíti Benoît a porosz királyt, hogy a varsói orosz követ nem csak, hogy jól van értesülve a szandeci kerület elfoglalásának körülményeiről, de többször ki is jelentette neki, hogy nagyon kívánná, ha a bécsi udvar megmaradna eme elhatározása mellett és úgy Frigyes, mint az orosz cárné követné példáját s még tekintélyesebb területet foglalnának el. Érdemes volna.¹⁶²⁾

Frigyes január 22-ike táján kapta a január 8-iki leveleket s 23-án már válaszol is Solmsnak, azt írva, hogy a szepesi foglalás felhatalmazhatja a szomszédokat hasonló eljárásra, de azt hiszi, hogy elegendő idő van még foglalkozni ezzel a csekélységgel („ces bagatelles“).¹⁶³⁾ Benoîtnak pedig azt írja, hogy ami a szandeci kerület birtokolását illeti, az csak Magyarország határának biztosítása és a pestisvész ellen való védekezés céljából történt s hogy a bécsi udvarnak nincs szándékában a sztarosztaságok elfoglalása („... que l'intention de la cour impériale n'est nullement de vouloir s'approprier les starosties que ce district renferme“).¹⁶⁴⁾

Henrik herceg levelére január 24-én válaszolt Frigyes s e levele élesen tükrözteti vissza nézeteit és aggodalmait a jövőt illetőleg. Azt írja benne, hogy az osztrákok soha sem fognak beleegyezni a porta leigázásába. Ha az oroszok e tervüktől el nem állanak, attól tart, hogy még ez évben kitör a háború Ausztriával. Ez igen nagy zavarba hozná őt. Kénytelen volna e zűrzavarban semlegesnek maradni, mert a háború nagyon korai volna reá nézve. Az előző háború oly romboló hatású és oly heves volt, hogy nem vállalkozhatnék egy újabbra s az, amit neki kilátásba helyeznek, t. i. Ermeland megszerzése, nem éri meg a hat fillért. („l'Ermeland ne vaut pas la peine de dépenser

six sous pour l'aquérir"). Ha Ausztria és Oroszország között háborúra kerülne a sor, amitől nagyon fél, akkor egész más kérdéseket lesznek kénytelenek egymás közt szabályozni, mint a legyelországi kordont („il y aura bien entre eux d'autres choses à régler que ce cordon de la Pologne, qu'ils ont envahie"). Nem fog sietni a döntéssel, hanem bevárja, hogy a fejlemények kedvezni fognak-e ily szerzeménynek, vagy jobb-e úgy maradni, mint van. A béke ideje erőt ad neki s ha Ausztria és Oroszország kimerülnek, ő mint semleges hatalom sokkal többet nyerhet, mint a hadviselő felek. Ily módon legalább méltóan tarthatja fenn semlegességét. Levele végén azt írja, hogy várja visszatértét, hogy bizalmasan megbeszélhesse a helyzetet, s azt hiszi, hogy igazat fog neki (t. i. Frigyesnek) adni abban, mily nagy hiba volna, ha annak a hatalomnak erősítésén dolgoznék, mely félelmes szomszéd és egész Európa veszedelme lehetne.¹⁶⁵⁾

Frigyesnek Solms január 11-iki levelére adott válasza (jan. 27.) azért jelentős, mert míg addig, mint a fentebbiekből láttuk, alig vettett ügyet a szepesi és szandeci foglalásra, most *első* ízben említi azt, hogy ha az osztrákok megmaradnak foglalásuk mellett, akkor az igazság úgy hozza magával, hogy ő és Oroszország is megkapják a maguk részét a „kalácsból“.¹⁶⁶⁾ Itt tehát már valami változás állott be Frigyes magatartásában.

Ugyanesak az nap keresi fel levelével Rohdot s azt írja neki, hogy a lengyel sztarosztaságok megszállása gyanút keltett az orosz udvarban.¹⁶⁷⁾

Igen jellemző Frigyesnek Rohd bécsi követhoz írt nagyon őszinte levele, melyben azt írja, hogy nem kell csodálkozni a bécsi udvar foglalásán, mert ez látva azt, hogy ő (t. i. Frigyes) az egész Lengyel-Poroszországot kordonnal zárta el, azt hitte, hogy meg akar magának tartani egy részt. A bécsi udvar azt hitte, hogy követnie kell az ő példáját s hasonlóképen szerezni magának új területet Magyarország határán. Ő azonban távol van ettől a gondolattól és föltételezi, hogy ha visszavonja csapatait, a bécsi udvar is hasonlóképen fog tenni.¹⁶⁸⁾

Ez az őszinte önvallomás nagyon fontos, mert azt bizonyítja, hogy Frigyes még elébb vont kordont a maga határán s nem a bécsi udvar adott erre példát, hanem ellenkezőleg Frigyes.

E levelet olvasva, megértjük, miért védi Frigyes a bécsi udvart

s miért kisebbiti a szepesi városok és a szandeci föld megszállásának jelentőségét. Maga adván példát, következetlen lett volna, ha a bécsi udvar lépését gáncsolta volna.

Frigyesnek köveivel való levelezését olvasva, látjuk, hogy míg ezek nagyítani és felfűjni akarják az okkupálást, addig Frigyes el akarja terelni róla a figyelmet és jelentéktelen apróságnak tünteti fel. Világosan látható ez ana válaszából, melyet bécsi követének, Rohdnak adott.

Rohd azt jelenti (1771 febr. 9.), hogy a háborús zaj mind jobban növekedik Magyarországon s azt mondják, hogy még Itáliából és a Németalföldről is hoznak csapatokat s hogy ennek célja Oroszországra hatni azzal a szándékkal, hogy enyhítse föltételeit a Portával szemben. Azt hiszi azonban, hogy ennek egy más célja is van. A bécsi udvar elfoglalta a szép szepesi sztarosztaságot azon a címen, hogy az csak zálogban volt Lengyelországnál s mivel az nem idézett elő lármát, azt hitte, hogy megduplázhatta az adagot („on a crut pouvoir doubler la dose“) s elfoglalta Nowytargot és Czorsztyn és annak vidékét. Régi oklevelekre is hivatkoznak s azt mondják, hogy egy jogi bizonyítékon is dolgoznak, de egyúttal hadsereget is tartanak készen a szomszédban, hogy kimutassák foguk fehérségét („pour pouvoir montrer des dents“), ha kételkednék valaki jogaik hitelességében.¹⁶⁹⁾

Ismerve már az előzményeket, látjuk, hogy Rohdnak célja fölfűjni a megszállás tényét s azt nagyjelentőségűnek tüntetni fel. Frigyes pedig erre egész nyugodtan azt írja, hogy azok a kis parcelláskák („les petites parcelles“), melyeket a bécsi udvar Lengyelországból birtokába vett, nem fognak nagy következményekkel jární.¹⁷⁰⁾

Henrik herceg január 11 iki levelére január 31-én felelt Frigyes. Azt látja, — írja levelében — hogy Szentpétervárt nem valami nagy egyetértés uralkodik a politikai nézeteket illetőleg. Panin tervei Ausztriát illetőleg kivihetetlenek. Oly nagy ott a gyűlölet Oroszország irányában, hogy alig lehet annak kitörését megakadályozni. „Ermland elfoglalásától visszatartja magát, mert a játék nem ér meg egy gyertyát („le jeu n'en vaut pas la chandelle“). Az a darab oly kicsiny, hogy nem éri meg azt a lármát, amit előidézne. Lengyel-Poroszország azonban már megérné a fáradságot, még ha Danzigot nem is foglalnék be.“¹⁷¹⁾

Tehát már nem idegenkedett a foglalástól s ha már foglalni akart, nem elégedett meg valami csekélységgel.

A helyzet nagyon komoly volt Frigyesre nézve. Egyrészt Ausztria hívta őt Oroszország ellen, másrészt egyezség kötötte őt ehhez, ha a haretér lengyel területre tolódnék át. Mindenáron meg akarta őrizni semlegességét s el akarta kerülni a háborúban való részvételt. Ausztriával nem mehetett. Az ő szemében lehetetlenség volt a két ország szövetsége Oroszország ellen. Az Oroszországgal való szövetség súlyosabban nyomott nála a latban, mint Kaunitz reábeszélései. Másrészt azonban semmi kedve sem volt Frigyesnek Oroszország érdekében harcolni csak azért, hogy ez részt szedjen magának Törökországból.

Ezen töprengései közepette érkezett vissza Henrik herceg Szentpétervárról Potsdamba (febr. 17-ikén). Ettől a naptól kezdve hirtelen fordulat áll be Frigyes magatartásában, ami Henrik herceg befolyásának tudható be. Ez időponttól kezdve egészen más leveleinek gondolatjárása s egész más utasításokat ad követeknek.

Henrik hercegnek sikerült meggyőzni Frigyeset s ettől kezdve Lengyelország sorsa el volt döntve. Igaz, hogy úgy Kaunitz, mint Frigyesnek már voltak előzőleg felosztó terveik, de ezek nem nyervén meg a másik hatalom jóváhagyását, csak papíron maradtak, míhelyt azonban Frigyes elfogadta Katalin tervét, a szerenecsétlen ország sorsa meg volt peesételve.

Tehát Henrik herceg is egyik legfőbb előmozdítója volt Lengyelország felosztásának, mert Katalin tervét magáévá téve, megnyerte annak királyi testvérét. Henrik herceg ezt nem is tagadta s *Ségur* marquis előtt is dicsekedett vele, hogy ez az ő műve („c'est mon ouvrage“).¹⁷²⁾

Ez a hirtelen fordulat látható már Frigyes február 19-iki levelében, melyet *Domhardt* Frigyeshez, a kelet poroszországi kamarai elnökhöz intézett. Ebben a levélben a legnagyobb titoktartás mellett azt kérdi tőle „auf wie hoch sich der ganze Ertrag vom Ermland belaufen kann.“ Ezt a kérdést hamarosan egy másik is követte, melyben azt kívánja Frigyes, hogy tudassa, „auch den ohngefährlichen Ertrag des Culmschen und Marienburgischen Gebietes, sowie den von Pomerellen.“¹⁷³⁾

E leveleken már határozottan látható Henrik herceg befolyása, mert Frigyes már komolyan gondol lengyel területek szerzésére.

Említettük, hogy február 17-ikén írt levelében semmibe sem veszi a bécsi udvar lengyel foglalásait. Ezzel szemben február 20-ikán Solmsnak írt levelében homlokegyenest ellenkező állást foglalt már el. Még kevéssel ezelőtt a lengyel területek okkupálását „bagatelles“-nek nevezte, addig most a szepesi sztarosztaságnak Nowytargnak, Czorsztynnak és vidékének területét már elég tekintélyesnek tartja, sőt nagyítja is, mert azt mondja róla, hogy Sárosmegyétől egész Sziléziáig terjed, ami — mint az előzőkből tudjuk — nem igaz. Azt írja továbbá, hogy már több alkalommal gyakoroltak ott uralkodói jogot s hogy a lengyel köztársaság panaszára kitérő választ adott Kaunitz, amiből világosan arra lehet következtetni, hogy régi jogukat akarják ott érvényesíteni. Már többé nem lehet arról szó, hogy Lengyelország érintetlenül maradjon meg, hanem ügyelni kell arra, hogy e szétdarabolás ne zavarja az egyensúlyt Poroszország és Ausztria között. Nem marad tehát más hátra, mint követni Ausztria példáját („Je ne vois d'autre moyen pour en assurer la conservation, que d'imiter l'exemple que la cour de Vienne me donne.“)¹⁷⁴⁾

E levél fogalmazásában Henrik hercegnek is része volt, mint az Frigyesnek Finkensteinhez intézett leveléből kiviláglik.¹⁷⁵⁾

Mihelyt tehát Frigyes Katalin részéről biztatást nyert a felosztásban való részvételre, nem késett a bécsi udvar szepesi és szandeci okkupálását ürügyül használni fel Lengyelország felosztására. A területi gyarapodáson kívül azért is sietett annyira a felosztással, mert attól tartott, hogy Oroszország a portával való háború után Ausztriával keveredik harcba s akkor neki is részt kell vennie benne, míg így mindenik kapván egy koncot, a háború elkerülhető.

A következő levelében is mind több és több ürügyet talál Frigyes arra, hogy a bécsi udvarra hivatkozva ő is kivegye a maga részét Lengyelországból. Solmsnak írt újabb levelében (febr. 27.) felemlíti, hogy kezébe jutott a megszállott sztarosztaságok adminisztrátorának útlevele (1770 november 8-ikáról) *Pelikanczyk* sztarosztja részére,¹⁷⁶⁾ melyből világosan látható, hogy a bécsi udvar e területet a magyar királyság testébe belekebelezettnek tekinti és csak az erőnek engedve mondana le róla. Ez a példa arra a gondolatra vezeti őt, hogy a legjobb lesz, ha Oroszország és ő hasonlókép

kihasználják a helyzetet („me fait juger que la meilleur sera que la Russie et moi nous profitons également de ces conjonctures... imitant l'exemple de la Cour de Vienne“) és megfelelő előnyt biztosítanak maguknak. Egy kis részeeske Lengyelországból kárpótlás volna a pénzbeli segítségért és a károkért, melyeket e háborúban szenvedett.¹⁷⁷⁾

Hogy mily figyelemmel kísérték porosz részről a lengyel sztarosztaságok okkupálását, annak bizonyítéka Finkenstein és Herzberg levele Solmshez, akik még külön is értesítik Solmsot az illető sztarosztá útleveléről, melyet az okkupálás megerősítésének bizonyítékául tekintettek („confirmation de cette occupation“).¹⁷⁸⁾

Egy másik levelében azt írja Frigyes, hogy szeretné tudni Katalin szándékát, mielőtt lengyel területekre való jogait érvényesítené. Ha Ausztria megtartja okkupációját, akkor Oroszország lemondhat Moldváról és Oláhországról s hasonlóképpen Lengyelországban kárpótolná magát. Lengyelországot ez esetben Moldvában és Oláhországban lehetne kárpótolni. Lengyelország nem panaszkodhatnék, mert a porta az ő érdekében ment bele a háborúba és a lengyelországi események megmutatták, hogy ott csak a szomszédok segítségével vagy területi kisebbitéssel lehet rendet teremteni. Különben az a kérdés, tiltakoznak-e Ausztria eljárása ellen, vagy követik azt. Ez utóbbi azért volna előnyösebb, mert ezzel az orosz-török béke nehézségeit könnyebben lehetne elhárítani.¹⁷⁹⁾

Panin azonban nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy ne egész Lengyelországot szerezze meg. Még mindig azt remélte, hogy sikerül a bécsi udvart török területek felajánlásával kielégíteni és nem hitte, hogy ez komolyan szembeszállna Oroszországgal. Nem akarta Solms ajánlatait visszautasítani, de igyekezett azokat megkerülni. Értésére adta, hogy a porosz király tervét a tanács ugyan elfogadhatja, de annak keresztülvitele nagy nehézségekbe ütközik. Különben is mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy *Ausztria meg akarja-e tartani a megszállott sztarosztaságokat*; azért azt ajánlja, hogy szerezzen Frigyes biztos tudomást róla, vajjon a bécsi udvar ragaszkodik-e foglalásához, mert ha igen. az azt jelentené, hogy *a többi udvarok is hasonló igényt támaszthatnak*. A bécsi udvar válaszától függ, hogy milyen utat választanak ők is.¹⁸⁰⁾

Frigyes Finkensteint bízta meg, hogy *Van Swieten*, a bécsi

udvar berlini követe útján tudja meg, hogy mi a bécsi udvar igazi szándéka a megszállott szepesi városokat és a szomszédos lengyel sztarosztaságokat illetőleg. Mondja meg Van Swietennek, hogy ő nem féltékeny, sőt inkább azt kívánja, hogy tetszésök szerint foglaljanak s ő ezt ajánlja is a császárnak, mert ily módon az ő példáját a szomszédok is követhetik. Van Swieten megígérte, hogy a bécsi udvar véleményét erre nézve kikéri és tudatni fogja.¹⁸¹⁾

Frigyes azonban maga sem hitte, hogy a bécsi udvar ezen ajánlatot elfogadná, mert szerinte mindenekelőtt tudni szeretné Oroszország békejavaslatait, de Panin vonakodik azokat megismertetni.

Solms arról értesítette Frigyeset, hogy Panin véleménye szerint a bécsi udvar, Poroszország iránt való féltékenységből inkább lemond a megszállott szepesi városokról és szomszédos sztarosztaságokról, de ő azt kívánja, hogy Ausztria barátkozzék meg a felosztás gondolatával. *Orlov* és *Csernisev* is határozottan amellet vannak.¹⁸²⁾

Még mielőtt Van Swieten Frigyes kérését teljesítette volna, Kaunitz 1771 március 23-ikán kelt levelében utasítást adott neki, milyen magyarázatot adjon Berlinben a megszállott sztarosztaságokra vonatkozólag. Fejtse ki, hogy a megszállás még egyáltalában nem jelenti a területek birtokba vételét, hanem azokat csak „en dépôt” tartják a barátságos megegyezéséig s a megszállás egyáltalában nem vág elébe Lengyelország jogainak.

Tudatja továbbá, hogy utasították Törököt címének megváltoztatására. A jövőben tehát oly címet fog viselni (adminisrator destrietum territorii Szandecz, Nowytarg et Czorsztyń, qui linea militari Caesareo Regia includuntur), mely nem fogja kifejezni azt, hogy e területet már Magyarországba kebelezték be. Ha a kérdés szóba kerülne, tartsa magát a fentiekhez s azokat, mint teljesen természeteseket tüntesse fel, nem pedig, mint valami igazolást vagy helyesbítést.¹⁸³⁾

Van Swieten 1771 március 30-ikán kelt levelében tett jelentést Kaunitz-nak Finkensteinnel való tárgyalásáról és tudatta vele, hogy a cárnő szeretné tudni, mi a bécsi udvar szándéka a megszállott sztarosztaságokat illetőleg. Egyben ismertette Frigyes bizalmas értesítését, hogy érvényesítsék csak esetleges régi igényeiket e sztarosztaságokra annál is inkább, mert a szomszédok részéről is hasonló lépés történnék.¹⁸⁴⁾

Összehasonlítva Frigyes levelezését bécsi és szentpétervári

követeivel, világosan látjuk, mily kétszínű játékot folytatott a megszállott sztarosztaságok kérdésében a két szomszédos udvarral. Míg egyrészt biztatta és bátorította a bécsi udvart, hogy csak keressen jogalapot a foglalásra s ne zavartassa magát benne, addig viszont Szentpétervárt nagyítani és felfujni igyekszik a szepesi városok és a szomszéd sztarosztaságok ügyét, hogy növelje Katalin étvágyát lengyel területekre s reábírja őt a felosztásra, ami különben úgy sem volt nehéz dolog: Látjuk ezt 1771 március 20-ikán Solmshoz írt leveléből, melyhez csatolja a bécsi porosz követ szándékosan kiszínezett jelentését a szepesi és a szomszéd sztarosztaságokról.¹⁸⁵⁾

Van Swieten, még mielőtt hivatalos utasítást kapott volna Kaunitztól, beszélgetés alakjában említette Finkenstein előtt, hogy a szepesi sztarosztaságokat és Szandec vidékét a kordon vonása közben szállották meg, de idáig még nem gyakoroltak ott jogot és oka van feltenni, hogy egyszerűen csak azért szállották meg e területet, hogy Lengyelország legközelebbi pacifikálása alkalmával érvényesíthessék esetleges jogaikat.¹⁸⁶⁾ Midőn Frigyesnek tudomására jutott Van Swieten nyilatkozata, nagyon meg volt vele elégedve s természetesnek találta a bécsi udvar eljárását.¹⁸⁷⁾

Kaunitz 1771 április 10-én részletes utasítást küldött Van Swietennek, milyen felvilágosítást adjon Finkensteinnek a bécsi udvar álláspontját illetőleg. Ebben az iratában Kaunitz elmondja a kérdés egész történetét a kordon felállításától kezdve. Eredetileg csak a pestis ellen akartak védekezni, de azután a határsértések miatt is szükséges volt a kordon felállítása és a császári sasok kitűzése. Ott, ahol a határ nem volt egész határozottan megállapítható, ott biztonság kedvéért inkább előretolták azokat, de egyidejűleg kinyilatkoztatták, hogy az eljárás egyáltalában nem akarja kétségbe vonni Lengyelország jogát e területre.

Másrészt azonban nem akarja a császári sasok visszavonásával Magyarország jogát feladni. A császári sasok előretolásával azokat a területeket akarták körülzárni, melyeknek jogtalan eltulajdonítása oklevelek alapján kimutatható.

Mindazonáltal Ő Felségétől távol áll, hogy e két szuverén állam közt való határperben mint saját bírása lépjen fel s a területek birtoklását tulajdonává alakítsa át, sőt ellenkezőleg kész e határkérdéseket barátságos úton elintézni. Ez alapelveket a lengyel

királynak és a lengyel kancellárnak adott válaszukban is kifejtették. Az ő céljuk nem hódítás volt, hanem saját biztonságuknak megerősítése s mihelyt a béke Orosz- és Törökország közt helyreáll s Lengyelországban nyugalom lesz, továbbá, ha a porosz király és Oroszország csapataikat ez országból szintén visszavonják, ők is visszaállítják a régi rendet.

A porosz királyra bízzák, hogy e kijelentéseket akarja-e az orosz udvarral közölni, vagy nem.¹⁸⁸⁾

Van Swietennek április utolsó napjaiban (27-ikén) volt alkalma Frigyessel beszélni, midőn ez magához kérte őt azzal, hogy Szent-Pétervárról érkezett híreket akar vele közölni. Az általános európai helyzet megbeszélése közben szóba került a szepesi városok megszállásának ügye is. Van Swieten szorosán az április 10-iki utasításokhoz tartotta magát s kifejtette, hogy a bécsi udvar egyáltalában nem gondol hódításra. Mivel Frigyes a szepesi városok megszállását a határszéli sztarosztaságokéval összezavarta, azért Van Swieten kötelességének tartotta megmagyarázni, hogy a szepesi városok egészen más megítélés alá esnek, mint a többi sztarosztaság, mert itt e városok visszaváltása biztosítva volt a magyar koronának.

Erre a porosz király azt mondta, hogy kutassanak levéltáraikban, nem találnak-e jogcímet még több terület elfoglalására („Voyez faites chercher dans Vos Archives, si vous n'y trouverez pas encor de titres sur quelque chose de plus, que ce que vous avez deja occupé, sur quelque platinat, qui puisse vous convenir“); föl kell használni az alkalmat s mindegyik vegye ki a maga részét. Ez különben egyik részre nézve sem fog jelenteni tekintélyes gyarapodást s ezen új birtoklás közelebb fogja őket hozni egymáshoz.

Van Swieten kijelentette, hogy a hallottakat továbbítani fogja, de megjegyzé, hogy kölcsönös kezességük által Lengyelország nyugalma eléggé biztosítva van s hogy a tervezett foglalások nem lesznek előnyösek. Ami pedig Oroszországot illeti, a királyra bízta annak megítélését, hogy az orosz hatalom megnövekedése előnyös lehet-e reá nézve s hogy pillanatnyi előnyökért érdeemes-e jövőendő veszélynek kitenni magát.

Frigyes erre azt válaszolta, hogy a rész, melyet Oroszország

magának követel, nem olyan nagy, hogy nyugtalanságot keltethetne.¹⁸⁹⁾

Frigyes mindjárt másnap értesítette Solmsot Van Swietenel való tárgyalásáról, de hamisan tüntette fel a dolgot, azt állítván, hogy Van Swieten jelentkezett nála, holott ennek jelentéséből tudjuk, hogy Frigyes kívánt vele beszélni. Azt írja továbbá, hogy Van Swieten szerint a Szepesség már régi idők óta Magyarországhoz tartozott, s hogy a többi sztarosztaság is Magyarországtól lett elszakítva; ők csak régi birtokukat vették vissza s Lengyelország pacifikálása alkalmával előmutatják okmányaikat s bebizonyítják igényeik jogosultságát. „Világos — írja — hogy ők példát adnak úgy Oroszországnak, mint nekem; fel vagyunk hatalmazva, hogy hasonlót tegyünk.“ („Ceci est clair, ces gens donnent l'exemple ainsi la Russie, ainsi que moi, nous sommes autorisés à en faire autant.“)¹⁹⁰⁾

Összehasonlítva a két szöveget, azt látjuk, hogy azok nem fedik egymást, de nem is hihető, hogy Van Swieten ily kategórikusan beszélt volna a megszállott sztarosztaságok kérdéséről, mert hisz Kaunitz utasítása is nagyon óvatos hangú volt. Inkább hihető az, hogy Frigyes szándékosan és tudatosan ferdítette el Van Swieten szavait, hogy azután hivatkozhassek rájuk, mint követendő példára.

Hogy mennyire kívánta Frigyes a kiszemelt lengyel területek birtokba vételét, bizonyítja az is mily türelmetlenül várta a bécsi udvar választát.¹⁹¹⁾

A bécsi udvar álláspontját már ismerjük Kaunitzknak Van Swietenhez intézett utasításából. Míg azonban a porosz király számára szolgáló magyarázat visszautasította annak biztatásait, addig egy másik szigorúan titokban tartott írás részben más értelmű utasítást adott. E szerint Van Swieten adandó alkalommal, mint saját gondolatát próbálja oda vetni, nem lehetne-e a felosztás gondolatát kiszélesíteni s Poroszországnak Lengyelországban való kárpótlása által Ausztriának engedni át Glatzot és Szilézia egy részét? Ezt azonban csak a legnagyobb óvatossággal kell előhozni és oly módon, hogy Frigyesben a legcsekélyebb gyanut se keltse, mintha a bécsi udvar csak a kedvező alkalomra várna, hogy e tartományt erőszakkal visszaszerezze.¹⁹²⁾

Lássuk most milyen volt a cári udvar álláspontja a szepesi

városokat illetőleg. Tudjuk, hogy Panin eleinte nem akart osztzkodni a két hatalommal, hanem egyedül akarta megszerezni Lengyelországot. Később azonban változtatott álláspontján s mindinkább megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy Oroszország lengyel területeket szerezzen. A szentpétervári körökben azt tervezték, hogy Moldvát és Oláhországot Lengyelországnak engedik át, amivel egyrészt gyengítenék Törökországot s Lengyelországot is némileg ki lehetne elégíteni. Ezért Paninnak nagyon a szívéen feködt most, hogy a bécsi udvar is vegyen részt a felosztásban. Solmssal való beszélgetésében újra és újra visszatért e tárgyra. A bécsi udvar szentpétervári követének Lobkowitznak magatartásából azt lehetett következtetni, hogy a felosztás terve ellen nem fognak nehézségeket gördíteni.¹⁹³⁾

Ily körülmények közt kitünő ürügyül szolgált most Paninnak a szepesi sztarosztaságok megszállása, mert hivatkozhatott reájuk, mint követendő példára. Solms csakugyan jelenti is Frigyesnek, hogy Panin említést tett a megszállásról s azt mondta, hogy ha a bécsi udvar régi jogokra való hivatkozással tette azt, úgy abban mások is utánozhatják („le comte Panin a glissé une observation, que de pareilles observations si elles se faisaient dans l'intention de faire valoire d'anciens titres de possession pourraient servir d'imitations pour d'autres“).¹⁹⁴⁾

Lobkowitz ugyan igyekezett kimagyarázni a megszállás okait s hivatkozott a pestisveszedelemre és a bari konfederáltak betörésére. E mellett kiemelte, hogy a Szepesség Magyarországhoz tartozott egykor s hogy a megszállott sztarosztaságokat nem akarják erőszakkal megtartani, hanem Lengyelországgal való barátságos megbeszélés alapján akarják azok hovatarozóságát eldönteni. Panin a Lobkowitz-cal való beszélgetés után kezét fogva vele, e szavakkal fordult hozzá: „Hercegem, meg kell ismernünk egymást és bizalommal kell egymás iránt lennünk, mi könnyen megállapodhatunk abban, mit kell csinálnunk közös érdekeinkért.“¹⁹⁵⁾

A bécsi udvar azonban még mindig nem tudta magát reászáni arra, hogy a porosz és orosz udvar csábításainak engedjen. Különösen Mária Terézia volt az, aki ellenezte e terveket s nem akart beleegyezni Lengyelország felosztásába. Kiviláglik ez II. Jó-zsefnek, testvéréhez írt leveléből, melyben tudatja vele, hogy Mária Terézia Lengyelország határainak sértetlensége mellett van s in-

kább lemond a megszállott területekre tartott igényéről, ha a többiek is hasonlóképen járnak el. Ő maga azonban nem helyesli ezt a nagylelkű kijelentést.¹⁹⁶⁾

Ez a levél azért is jellemző, mert világosan bizonyítja, hogy Mária Terézia mennyire ellene volt a lengyel területek megszállásának és Lengyelország felosztásának s hogy csak fiának, Józsefnek erős befolyása alatt tette azt.

Ez a befolyás vezette nagyrészt Kaunitzt is, ki mintegy kö-zépúton jár József erőszakos hódító politikája és Mária Terézia bé-kés hajlamai közt.

A berlini udvarban azt hitték, hogy a bécsi udvar kapva-kap az orosz ajánlaton s nagyon csodálkoztak, hogy a bécsi udvar nem használja fel az alkalmat a megszállott sztarosztaságok alkalmas módon való megtartására („die bereits occupirte Districte mit guter Art beybehalten zu können“.)

Van Swieten Finkensteinnel való beszélgetése közben kétség-be vonta azt, hogy az orosz udvar oly csekély területtel, mint Liv-land megelégednék. Finkenstein ezt nem tagadta, mire Van Swie-ten kifejtette, hogy mily veszedelmet rejtene magában Porosz-országra nézve is az orosz hatalom megnövekedése. Felhozta to-vábbá azt is, hogy a Mária Teréziára eső rész sokkal kisebb volna, mint az Oroszországra és Poroszországra eső, mire Finkenstein megjegyezte, hogy az Ausztriára eső rész sokkal nagyobb lehet, mint a megszállott területek. Egy alkalommal meg azt mondta Fin-kenstein, hogy az indítvány eredetileg a szentpétervári udvartól indult ki s hogy a lengyel sztarosztaságoknak a bécsi udvar ré-széről való megszállása adta erre az első impulzust.¹⁹⁷⁾

A porosz diplomácia kétszínűsége azonban világos, mert míg a bécsi körök előtt Szent-Pétervárt tüntette fel kezdeményezőnek, addig viszont biztatta az oroszokat, hogy kövessék a bécsi udvar példáját, mely feljogosítja őket erre. („La cour de Vienne donne l'exemple; ainsi la Russie et la Prusse sont autorisées à en faire autant“).¹⁹⁸⁾

Frigyes úgy vélte, hogy a bécsi udvar inkább elfogadja a fel-ajánlott részt, mintsem háborúba bocsátkozzék Porosz- és Orosz-orzággal, mert jól tudta, hogy Franciaország nem képes Ausztriá-nak segítséget nyújtani.¹⁹⁹⁾ Lobkowitznak, a szentpétervári osz-trák követnek magatartásából is erre következtetett Frigyes.²⁰⁰⁾

A dolog azonban nem állott egészen úgy. A bécsi udvar nem akart beleegyezni abba, hogy Moldvát és Oláhországot elszakítsák a portától s Kaunitz, midőn Orloff révén értesült az orosz tervek-ről, azokat elfogadhatatlanoknak jelentette ki. Ha Oroszország nem mérsékli föltételeit, a háború elkerülhetetlennek látszott.

Ez a helyzet közelebb hozta Frigyet Oroszországhoz, és szorosabb szövetséget akart kötni a bécsi udvar ellen, ha ez csapatait Lengyelországba vagy az oroszoktól megszállott területekre küldené. Az orosz feltételek azonban nagyon súlyosak voltak s másrészt úgy Bécsben, mint Szent-Pétervárt nagyon puskaporos volt a levegő. Ebben a kínos helyzetben úgy Berlinben, mint a cári udvarban csak úgy véltek segíthetni, ha nagyobb területeket okkupálnak Lengyelországból.²⁰¹⁾

Ebbe minden áron be kellett vonniok a bécsi udvart, hogy kiélégítsék s lecsendesítsék. Ezért biztatta Frigyes a bécsi udvart, hogy csak foglaljon s barátkozzék meg a felosztás gondolatával. Ebbe azonban a bécsi udvar nem akart belemenni s a szepesi városok megszállását mint jogosat igyekezett feltüntetni, hivatkozván a visszaváltás jogára.²⁰²⁾ Egyúttal tiltakozott az ellen, hogy a szepesi városok visszaesatolását azonosítsák Lengyelország felosztásával, mint aminek Galicin herceg azt minősítette Kaunitzcal való beszélgetése közben.²⁰³⁾ A kancellár igyekezett meggyőzni Galicin herceget a felosztás helytelen voltáról s felajánlotta együttműködését a lengyel zavarok végleges megszüntetésére.²⁰⁴⁾

Azonban a bécsi udvar eme felfogását nem osztotta sem Frigyes, sem az orosz udvar. Göresösen ragaszkodtak ahhoz a nézetükhöz, hogy a szepesi sztarosztaság megszállása egyenlő a felosztás kezdetével s nekik azt követniök kell.

Még 1771 december végén Van Swieten és Frigyes közt lefolyt beszélgetés közben Frigyes hivatkozott arra, hogy a Szepeesség a bécsi udvar kezében van már s hogy még néhány sztarosztaságra tart igényt, amit ő helyesel is. Ő a maga részéről is vesz bizonyos területet, mire neki mintegy korlátra („une espèce de barrière“) szüksége van. Az Oroszországra eső rész sem volna nagy, csak Szmolenszk vidékére terjedne.²⁰⁵⁾

Ekkor már javában folytak a tárgyalások Frigyes és a cári udvar közt s 1772 februáriusában létre is jött köztük a szerződés Lengyelország felosztására vonatkozólag.

A kész tervvel szemben a bécsi udvar nehéz helyzetbe jutott. Háborút kellett volna viselnie, ezt pedig Mária Terézia mindenképen el akarta kerülni. Ezért, továbbá azért, hogy egyensúlyozza a két hatalom területnagyságát, nehéz szívvel, hosszú lelki küzdelem után, engedve Kaunitz s főleg II. József rábeszélésének, beleegyezett Lengyelország felosztásába. Másrészt Frigyes már csak azért is bele akarta vonni Ausztriát a felosztásban való részesedésbe, hogy lekenyerezze, elhallgattassa s érdektársává tegye a felosztás tényében. Nagyon jellemzők Solmshez írt sorai: „Ha Ausztria nem kap semmit Lengyelországból; akkor a lengyelek egész gyűlölete ellenünk fordul; úgy fognak tekinteni Ausztriára a lengyelek, mint egyetlen támogatójukra.“ („Si l’Autriche n’obtient rien de la Pologne, toute la haine des Polonais se tournerait contre nous; ils regarderaient alors les Autrichiens comme leurs uniques protecteurs.“)

Mikor Mária Terézia nagy nehezen beleegyezett a felosztásba, a porosz diplomácia minden erejével azon dolgozott, hogy a felosztás gondolatának ódiúmat ő reá hárítsa s őt tüntesse fel annak, ki a szepesi városok megszállásával a felosztás kezdeményezője lett, holott azelőtt maga Frigyes volt az, aki biztatta Mária Teréziát, hogy csak foglaljon minél többet.

A porosz diplomácia e hamis, ravasz és kétszínű viselkedésére számos adatot találunk annak levelezésében. Így *Edelsheim* azt írja Bécsből Berlinbe (1772 jún. 6-ikán), hogy a bari konföderáltak távol vannak attól, hogy a felosztásért viseljék a felelősséget, hasonlókép, mint Poniatowski herceg. A bécsi udvar az, mely példát adott erre a szepesi és szandeci sztarosztaságok elfoglalásával. Sem a porosz király, sem az orosz cárnő nem gondoltak volna arra, hogy lengyel területeket szerezzenek(??)²⁰⁶).

Frigyes varsói követéhez, Benoît-hoz írt leveleiben utasítja őt, hogy úgy tüntesse fel a lengyelek előtt Lengyelország felosztását, mint amelyre a bécsi udvar adott alkalmat a szepesi és szandeci sztarosztaságok elfoglalásával.²⁰⁷)

Benoît híven teljesítette urának bizalmas parancsát, mint azt jelentéseiből látjuk²⁰⁸) és fáradhatatlan volt a bécsi udvar rágalmazásában. Mohón és örömmel tudatott Frigyessel minden oly jelenséget, mely a bécsi udvar iránt való ellenszenvről tanúskodott.²⁰⁹)

Frigyes meglepéddel vette tudomásul Benoît jelentéseit és buzdította őt, hogy csak folytassa a lehetőség szerint a bécsi udvar iránt való gyűlölet szítását, reá hárítva a felosztás ódiumát.²¹⁰⁾

Tudva azt, hogy Frigyes még a szepesi városok megszállása előtt ajánlotta a „Lynar-féle“ tervben a szepesi városok elfoglalását és Lengyelország felosztását, lehetetlen nem botránkozni meg Frigyes kétszínűségén, midőn olvassuk Benoîthoz intézett egyik levelében, hogy a szepesi grófság elfoglalása nélkül sem ő, sem Oroszország soha sem gondoltak volna arra, hogy legcsekélyebb részt is vegyenek Lengyelországból.²¹¹⁾

Benoît működése úgy látszik eredményes volt, legalább is ő nagyon dicselkedett vele,²¹²⁾ ami különben nincs kizárva, mert a bécsi udvar akkor nem volt Varsóban képviselve s így nem volt senki, aki a porosz követ aknamunkáját megakadályozhatta volna. Benoît egyik jelentése szerint még a varsói udvar is el van keseredve Ausztria ellen.²¹³⁾

IX.

Reviczky varsói küldetése.

Varsóban nincs követe a bécsi udvarnak. Reviczky kinevezése és a neki adott utasítás.

Midőn 1764-ben Poniatovski Szaniszló Ágost lett a lengyel király, a francia és az osztrák követ elhagyták Varsót, mert az új király megválasztása az orosz politika győzelmét jelentette, mely ellen pedig minden erejükkel küzdöttek. Ily módon Lengyelország teljesen az orosz és porosz érdekeknek volt kiszolgáltatva.

Kaunitz előre látta ezt s nem szívesen hívta vissza Mercyt, de számolnia kellett Franciaország álláspontjával s követnie kellett példáját.

Ez a tény igen nagy kárára volt a bécsi udvarnak, mert hosszabb időre meg volt fosztva attól, hogy a lengyel viszonyokra hatást gyakoroljon, még pedig ép akkor, midőn erre a legnagyobb szükség lett volna.

Nyole éven keresztül a bécsi udvar csak idegen követek közvetett jelentéseire vagy esetleges hírekre, részben pedig más udvaroknál levő követeinek másodkézből kapott jelentéseire volt utalva.

Midőn az orosz-török háború kitört s a lengyel kérdés mindinkább előtérbe jutott s ezzel kapcsolatosan a határzár és a szepesi városok megszállása élénkebb diplomáciai összeköttetést igényelt, még fokozottabb mértékben érezték hiányát annak, hogy Varsóban nem volt osztrák s Bécsben lengyel követ. Ennek volt következménye az is, hogy Kaunitzknak Młodziejovszkihoz intézett válasza elveszett, ami azután félreértésekre adott alkalmat.

Az első lépést a közeledéshez Szaniszló Ágost tette, amidőn az ellene irányult merényletről s szerencsés megmenekülésről értesítette Mária Teréziát (1771 nov. 6.) s az alkalommal jelezte, hogy szándéka követet küldeni a bécsi udvarhoz s kérte, hogy ezt iránta érzett tisztelete és barátsága jelének vegye.²¹⁴⁾

A bécsi udvarban barátságosan fogadták ezt a lépést, mert a különböző fontos ügyek, többek közt a szepesi városok visszaváltásának kérdése közvetlen diplomáciai összeköttetést igényelt.

A jelzett lengyel követ *Ogiński* András gróf személyében csakugyan meg is jelent nemsokára s Mária Terézia 1772 március elsején fogadta őt első alkalommal.²¹⁵⁾

Erre a bécsi udvar is sietett követének kinevezésével s Kaunitz revisnyei *Reviczky* Károly bárót ajánlotta erre az állásra Mária Teréziának, ki őt március 28-ikán meg is erősítette.²¹⁶⁾

1772 augusztus 5-ikén írták alá Szentpétervárt a felosztó egyezséget Ausztria, Oroszország és Poroszország között, tehát a legfőbb ideje volt, hogy a bécsi udvarnak képviselője legyen Varsóban. Szeptember 4-ikén Kaunitz bemutatta Mária Teréziának *Reviczky* megbízólevelét és a részére szolgáló utasításokat, melyeket néhány nappal később még titkosakkal egészítettek ki,²¹⁷⁾ melyeket útközben kézbesítettek neki.

Az utasítások részletes útmutatással szolgáltak, milyen álláspontot foglaljon el az utóbbi évek lengyel kérdéseit, valamint a jövőt illetőleg. Ez utasítások kiterjedtek a szepesi városok és a határszéli sztarosztaságok megszállására is.

Az utasításnak erre vonatkozó része hivatkozik arra a veszedelemre, melyet a szomszédban kitört háború előidézhetett volna s mely ellen védekezni kellett. Ezért elhatározták, hogy sereget vonnak össze a lengyel határon ott, hova a háború tűzvésze elterjedhetett volna s a határzárnak egy nemét szervezték. Ott, ahol a határ nem volt folyóval, vagy valami más biztos módon megjelölve, ott esászári sasokat tűztek ki, hogy határsértések ne forduljanak elő.

Továbbá ama célból is tűzték ki a sasokat és szerveztek katonai kordont, hogy a magyar királyság területi fenhatóságát új „actus possessorius“-sal bizonyítsák s azonkívül, hogy megvédjék azt elengedhetetlen támadások ellen.

Nehogy azonban valami félreértésekre adjanak alkalmat ez in-

tézkedések s nehogy úgy tűnjék fel, mintha a zavarosban akarnának halászni vagy mintha a császári sasok kitűzésével az elzálogosított lengyel városok határán a lengyel korona zálogjogát akarnák megsérteni, azért az összes tizenhárom szepesi városban kihirdették az okokat, melyek a városok megszállását szükségessé tették s hasonlóképp tudatták a külföldi udvarokkal is.

A lengyel határon való kordon felállítása közben tünt ki, hogy a lengyel-magyar határ egyes helyeken vitás volt és pedig oly módon, hogy helyénvalónak találták, hogy igényt támasszanak a tárgyalásoknál az illető területekre s jogaikat megfelelő érvekkel támogassák.

Ha az illető terület nem lett volna megjelölve a császári sasokkal s nem lett volna a katonai kordonba vonva, le kellett volna mondani az illető területekre tartott igényekről és jogokról.

Ennek elkerülése végett okvetlenül szükséges volt, hogy kordont vonjanak.

Nehogy azonban az igazi célt illetőleg kétségek merüljenek fel, mindjárt kezdetben kijelentették, hogy e tény semmi módon sem vág elébe a lengyel királyság jogainak. Viszont azonban nem lehetett kívánni tőlük azt, hogy az adott körülmények közt ne jelöljék meg a határokat s a császári sasok visszavonása által a magyar korona jogát feladják.

Ezért a császári sasokat egészen ama területekig tolták ki, amelyeknek jogtalan elszakítása Magyarországtól és Erdélytől okmányilag kimutatható és jogilag bebizonyítható. Távol vannak attól, hogy a két független ország közt való vitában, mint önkényes bírák lépjenek fel s hogy a megszállott területeket valóságos tulajdonukká tegyék, mert ép úgy kimélni akarják mások jogait, mint védeni a magukét. Ezért készek barátságos tárgyalásokba bocsátkozni.

Mivel a lengyel nagykancellár Młodziejowski, valamint a lengyel király leveleikben követelték a császári sasok eltávolítását a nowy targi, czorszyni sztarosztaságokból és környékükből, azért mivel egyrészt nem akartak lemondani jogaikról, másrészt nem akartak nyugtalanságot idézni elő, sőt ellenkezőleg előékenységet akartak mutatni a lengyel királlyal szemben, azért a másolatokban csatolt leveleket intézték hozzá, egyben azonban felmondták a tizenhárom szepesi város zálogszerződését is. Bár a lengyelek az elzálogosítás tényét, valamint az elzálogosítás összegét a szerződés föltételeivel egye-

temben különböző módon igyekeztek elferdíteni, sőt a magyar korona visszaváltási jogát kétségbe akarták vonni, vagy legalább is lehető módon megnehezíteni, vagy lehetetlenné tenni a visszaváltást, mind-annak dacára az ő joguk a visszaváltásra, a zálogösszeggel egyetemben oly világosan volt kimutatható, hogy ahhoz semmi kétség sem fért. Maga *Lengnich*, a jelenleg élő jeles lengyel jogtudós és történetíró „*Jus publicum regni Poloni*“ c. művében alaptalanoknak mondja a lengyelek kifogásait s nyíltan ezt mondja: „*quae de constituto tempore intra quod pars haec Scepusii redimenda, tum de summa quasi in multam irrogata, nisi tempore illo redimeretur, Prilusius addit, et ex eo Bielseius repetit, pro falsis merito habenda esse, cum in oppignorationis diplomate quod Belius in Prodomo Hungariae exhibet, non legantur.*“

Az utasítás további folyamán szó van a porosz király által vont kordonról s arról az orosz ajánlatról, hogy Ausztria vonja be a maga kordonjába Krakót, hogy annál távolabb tartsa határaitól a konföderáltakat. Ez ajánlatot nem fogadták el.

Azután a porosz király Van Swieten útján azt a kijelentést tette, hogy az orosz cárnő Solmssal való egyik beszélgetése közben megemlítette a lengyel sztarosztaságokat, melyeket a bécsi udvar katonasága megszállott s megkérte az említett minisztert, hogy a jó egyetértés érdekében tudja meg tőlük barátságos módon s oly formában, mintha az a porosz királytól indulna ki, mi volt a valódi céljuk a sztarosztaságok megszállásával.

A porosz király engedett a felszólításnak s egyúttal a maga tanácsát is közölte. Ez a tanács abban állott, hogy a bécsi udvar mutassa ki haladéktalanul a maga régi jogait és igényeit az említett területekre, amit annál is inkább tehet, mert Lengyelország szomszédai részéről is hasonló lépés fog történni.

Erre ők (t. i. a bécsi udvar), hogy kimutassák szándékuk tisztaságát, meghagyták Van Swietennek, hogy fejtse ki a porosz király előtt a kérdéses határkerületek kérdését oly módon, mint azt már fönt kifejtettük. E megszállással nem akarnak foglalni, csak elhárítani maguktól a kárt és megerősíteni saját biztonságukat.

Az utasítás azután kifejti, hogy csak barátságos módon és egyezség útján akarják az ügyet elintézni s mihelyt az orosz cárnő

és a porosz király visszavonják hadaikat Lengyelországból, ők is hasonlóképen tesznek s visszaállítják a határon a régi állapotot.

Mind eme kijelentések dacára mind több és több porosz katonaság vonult Lengyelországba s különböző helyekről jövő értesülésekből arra lehetett következtetni, hogy Orosz- és Poroszország egymás között megegyeztek arra nézve, hogy mit szereznek meg maguknak Lengyelországból. Az orosz és porosz hatalom illetően megnövekedését a bécsi udvar nem nézhette tétlenül, mert tekintélye és befolyása érzékenyen meg lett volna sértve.

Azután elmondja a politikai helyzetet a Keleten és az orosz-porosz szövetség alakulását.

Ily helyzetben — mondja az utasítás — csak három megoldásról lehetett szó, vagy háborúba keveredni Orosz- és Poroszországgal, vagy nyugodtan nézni mikép nagyobbodnak eme országok, vagy végül hasonló igényekkel lépni fel és részt venni a felosztásban.

Az első megoldás lett volna a legszerencsétlenebb, mert nem lehetett számítani sem a Portára sem Franciaországra.

A második feje tetejére állítaná az egész politikai egyensúlyt, s megsemmisítené egész politikai jelentőségüket s a jövőben a legnagyobb veszedelemnek tenné ki őket.

A körülmények kényszerítő hatása következtében tehát a harmadik megoldást kellett keresniök, mert nem maradt más hátra.

Az utasítás további során Lengyelország pacifikációjával foglalkozik, azután pedig kifejti, hogy a bécsi udvar azért nem vett részt a lengyel zavarok lecsillapításában, mert kezdettől fogva elhatározta, hogy a szigorú semlegesség határai közt marad, másrészt meg attól tartott, hogy Oroszországnak, mely most győzelmei folytán igen súlyos feltételeket akar szabni, a lengyelországi nyugalom helyreállta után szabad keze volna s megerősítené hadait Törökországgal szemben.

A be nem avatkozás elve vezette a bécsi udvart a lengyel pártokkal való magatartásában is s azért a konföderációt, mint illetet, nem ismerték el, de egyidejűleg a konfederáltaknak, mint magán személyeknek és lengyel menekülteknek menedéket adtak s általában mindent megengedtek nekik addig a mértékig, míg nem sértette a semlegesség határait.

Az utasítás még néhány irányító vonalat ad s azzal fejeződik

be, hogy több fontos kérdésre vonatkozólag a jövőben adnak Reviczkynek utasítást, mert még érintkezésbe kell lépniök az orosz- és porosz udvarral.²¹⁸⁾

Ez utasításhoz járult még utólag az „Appendix“ és a „Geheime Anweisung“, melyben azonban a szepesi városokra vonatkozólag nincs különleges utasítás.

Reviczky feladata Varsóban nem volt könnyű a különböző egymást keresztező érdekek következtében, de a nehézségeket elég ügyesen legyőzte s udvarának érdekeit elég jól képviselte.

Vele egyidejűleg *Benoît* képviselte a porosz érdekeket, kit azonban valósággal gyűöltek Varsóban, ami Reviczky helyzetét nagyban megkönnyítette. Reviczkyvel majdnem egyidejűleg érkezett Varsóba *Stackelberg* báró orosz követ is, ki *Saldernt* váltotta fel ez állásában.²¹⁹⁾

Reviczkynek igen nagy szerepe jutott most az első felosztással összekötött diplomáciai munka közepette s dacára a nehéz helyzetnek, megállotta a helyét s még a lengyelek körében is jó nevet szerzett magának.

X.

A szepesi városok visszacsatolásának megerősítése és a lengyelek tiltakozása.

Egyezmény Lengyelország és Ausztria között. Deduction sur l'hypothèque de Zips.

1772 augusztus 5-ikén lett eldöntve Lengyelország felosztása, melyeknek értelmében Mária Terézia a magyar király jogára való hivatkozással vette birtokába Lengyelország déli részét s alkotta belőle Galícia és Lodomeria tartományát. E terület keleti része, mint Vörös Oroszország egykor Magyarországhoz tartozott s ezen a címen jutott Mária Terézia birtokába.

A felosztási egyezséget Lengyelország és a bécsi udvar közt csak 1773 szeptember 18-ikán írták alá Varsóban. Lengyel részről Ostrowski Antal Kázmér kujáviai- és Młodziejowski pózeni püspök és a lengyel méltóságok, a bécsi udvar részéről pedig Reviczky Károly báró írták alá.

Ez egyezmény bevezető soraiban el van mondva, hogy Ő Felsége a császárnő és Magyarország apostoli- és Csehország királya miután az orosz cárnővel és a porosz királlyal való megegyezés után néhány kerületet szállott meg hadaival Lengyelországban, tudatta a mult év szeptember havában Varsóban, milyen okok késztették őt e lépésre. Ő Felsége a lengyel király ünnepélyesen tiltakozott e megszállás ellen. Ez az esemény a jóviszony megzavarásával fenyegette a két udvar közt lévő barátságot, de szerencsére felülkerekedett az engedelkenység szelleme, mely ezen egyezmény aláírására vezetett. Az egyezmény *második* pontjában úgy a lengyel király, mint Má-

ria Terézia kölcsönösen kijelentik, úgy maguk, mint utódaik nevében, hogy egymással szemben nincs semmi követelésük (abolition absolut de toutes prétensions). Ezzel tehát a lengyel király lemondott a szepesi városok elzálogosító összegéről is.

Ez egyezmény *negyedik* pontja a szepesi városokra vonatkozik s ennek értelmében Ő császári és királyi apostoli felsége kijelenti, hogy az átengedett területek és kerületek által, melyekbe tehát a szepesi grófsághoz tartozó vidékek és városok is beleértődnek, egyenértékűek a magyar és cseh korona összes követelményeivel, lemond tehát úgy a maga, mint örökösei s utódai nevében minden igényről, a milyenje még lehetne Lengyelországgal és Litvániával szemben.²²⁰⁾

Ezzel tehát Mária Terézia minden igényét, melyet Vörös Oroszországra és a szepesi városokra tartott, kiegyenlítettnek tekintette.

Ez egyezmény a bécsi udvar álláspontjának győzelmét jelentette, mert a tárgyalásokra kiküldött lengyel követeknek adott utasítások 14-ik pontjában köteleességükké lett téve, hogy követeljék a szepesi városok elzálogosító összegét,²²¹⁾ de a siralmas lengyel viszonyok és Lengyelország gyengesége következtében képtelenek voltak érdekeiket megvédeni s meg kellett hajolniok a felosztó hatalmak akarata előtt. A tehetetlenségnek az érzete nyilvánul meg a lengyel király szavaiban is, melyeket 1773 május 5-ikén mondott a lengyel rendek előtt „...fecimus quae potuimus, omnia tentavimus, nihil omisimus“.²²²⁾

A felosztó hatalmak történeti jogaikra való hivatkozással követelték maguknak egy-egy darabot Lengyelországból s ez igényeket részletes történelmi tanulmányban fejtették ki.

A bécsi udvar is bő tanulmányban fejtette ki Vörös Oroszországra tartott igényeit, melyben a szepesi városokra vonatkozó igényei és jogai is fel voltak sorolva, bár ez utóbbi részlet nem volt elég alaposan kidolgozva.²²³⁾

E tanulmányra mintegy válaszképen és tiltakozásképen jelent meg egy névtelen nyomtatvány: „Deduction sur l'hypothèque de Zips“, mely az egész kérdés történetét adja s igyekszik kimutatni a lengyelek jogait a szepesi városokra.²²⁴⁾

Elmondja benne röviden a Szepesség legrégibb történetét a lengyel krónikák szerint, melyek azt mondják, hogy Kálmán király

fia, István eljegyezte Juditot, Ferdeszájú Boleszláv leányát s vele kapta a Szepességet, mint nejenek hozományát 1108-ban. (A lengyel krónikák ez adata igen zavaros.) Ily módon került szerinte a Szepesség Magyarország birtokába. Részletesen tárgyalja az elzálogosítást (közölve az elzálogosító oklevelet is) s a városok történetét, mindenütt igyekezve kimutatni Lengyelország jogát e városokra. Azt állítja, hogy a magyar királyok már szóba sem hozták később az elzálogosított városok ügyét. (Amint már láttuk ez tévedés.)

Elmondja, hogy I. Lipót és Sobieski között 1683-ban kötött szerződés szerint Magyarország és Lengyelország közt a határ változatlanul megmarad, már pedig akkor a szepesi városok a lengyel határon belül voltak. 1673 óta I. Lipót már nem említette többé a szepesi városok visszaváltását, sem I. József, sem Károly, — ki 1732-ben megújította az összes szerződéseket, melyeket a Habsburg-házból származó királyok kötöttek, — nem beszél már a visszaváltásról. Még a most uralkodó királynő is kijelentette, 1764-ben az utolsó interregnum alkalmával, hogy érdekében van Lengyelország területének fentartása.

Ezután elmondja a szepesi városok megszállásának rövid történetét, megemlítve, hogy Bierzyńskinek és a konfederáltaknak az oroszokkal való összeütközése Lubló mellett szolgált ürügyül a bécsi udvarnak a beavatkozásra.

Hivatkozik azután Kaunitz és a királynő leveleire, melyekben ezek kijelentették, hogy távol vannak attól, hogy másnak birtokát elidegenítsék, hanem készek barátságos tárgyalásokba bocsátkozni. Panaszkodva említi azután a lublói helyőrség lefegyverzését, a szepesi jövedelmek lefoglalását és más sérelmeket, melyek mind ellenkeznek az 1412-ik évi szerződéssel s a királynő 1771-ik évi január 26-iki levelével.²²⁵⁾

A művecske második részében „Sur l'hypothèque de Zips resumé”-ben összefoglalja Lengyelország jogait a szepesi városokra s azután bírálja a bécsi udvar eljárását Lengyelországgal szemben.

A munka végén átszámítja az elzálogosítás összegét saját korának pénzértékére.

Szerinte a 37 ezer sexagenarius 37 ezer ezüst márkának felel meg. Egy ezüst márka Csehországban és a többi osztrák tartományban húsz német forintnak felel meg, ami nyolevan lengyel forinttal egyenlő. A 37 ezer sexagenarius hússzal szorozva 740.000

német forintot tesz ki, nyolevannal szorozva pedig 2,960.000 lennyel forintnak felel meg. Ugyanama 37 ezer ezüst márka, melyet Zsigmond a XV-ik században kölcsönzött; az ezüstnek az aranyhoz 1:12-höz való arányát véve $3080\frac{1}{3}$ fínom arany márkát tenne ki, föltéve, hogy Jagelló az egész összeget aranyban fizette ki. Egy aranyat (ducat) 67—67/71 vagy kerekén 68 márkával számítva, a $3080\frac{1}{3}$ fínom arany márka 206,360 vagy 209,440 aranyat (ducat) tesz ki.

A kis munka végéhez három oklevélszöveg van még csatolva.

E nyomtatványon kívül nem ismerünk más tiltakozást a szepesi városok visszacsatolása ellen.

A szepesi városok visszafoglalásának kérdése a történelmi irodalomban.

Arneth, Schmitt Henrik és Gross-Hoffinger nézete. Beer álláspontja. Nagy Frigyes emlékiratai. Dohm. Raumer. Schlözer. Preuss. Frigyes nézete. Sybel. Hermann. Duncker. Preuss A. Th. Koser és Volz. Maska odkryta. Ferrand. Rulhière. Ségur. Paganel. Coxe. Saint-Priest. Frédéric de Smitt. Sorel. A szepesi városok elfoglalása idézte elő Lengyelország felosztását?

Lássuk most milyen álláspontot foglalnak el az egyes történetírók a szepesi városok megszállását illetőleg s ezzel kapcsolatban kinek tulajdonítják Lengyelország felosztásának gondolatát. A nézetek természetesen eltérők, de nagyjából három csoportba oszthatjuk a történetírók véleményét: az osztrák történetírók védelmükbe igyekeznek venni a bécsi udvart s a másik két hatalmat okozzák a felosztásért; a német történetírók viszont Frigyeset igyekeznek tisztára mosni, míg a francia és orosz történetírók nagyrészt Frigyesre hárítják a kezdeményezés ódiumát. Mindeme történetírók azonban többé-kevésbé egyoldalúan ítélték, részben, mert nem tudtak teljesen objektívekké lenni s másrészt, mert nem állott elegendő anyag rendelkezésükre.

Csak amióta Volz kiadta Frigyes egész politikai levelezését, láthatunk tisztábban s ítéelhetünk biztosabban. Vegyük most sorra az egyeseket.

Arneth bécsi állami és udvari levéltárnok Mária Teréziáról szóló hatalmas munkájában védelmébe veszi Mária Teréziát s részben Kaunitzot is s a szepesi városok és a szomszédos lengyel területek megszállását József kezdeményezésének tudja be („durch

Josephs ungestümes Andrängen herbeigeführt“) s azt súlyos politikai hibának mondja („ein schwerer politischer Fehler“).²²⁶⁾

Beer nézetével szemben igyekszik kimutatni, hogy a bécsi udvar meg akarta tartani Lengyelország területi épségét s hogy minden módon igyekezett megakadályozni Frigyes felosztó terveit. A bécsi udvar mindaddig kitartott ezen álláspontja mellett, míg Orosz- és Poroszország el nem határozta Lengyelország felosztását.

Midőn ezt már nem lehetett elkerülni s választani kellett a között, hogy háborút viseljenek-e Porosz- és Oroszországgal vagy részt vegyenek-e a fölkínált felosztásban, a bécsi udvar, hogy a háborút elkerülje s a politikai egyensúlyt a három hatalom között fentartsa, ez utóbbit választotta. Arneth Beerrel szemben tiltakozik az ellen, hogy a szepesi városok és a szandeci föld elfoglalása adott volna alkalmat és ürügyet a berlini és szentpétervári udvarnak Lengyelország felosztására, mert a felosztás az említett területek megszállása nélkül is végbement volna.

Arneth lehetetlennek tartja azt, hogy a szepesi városoknak 1769 nyarán történt megszállása és a szomszédos lengyel sztarosztaságoknak alig egy év múlva történt okkupálása, mely események Berlinben és Szent-Pétervárt régen ismeretesek voltak, idézhettek volna elő Oroszországban oly hirtelen változást 1771 január havában, hogy visszatértek volna a már egyszer elutasított tervhez s a bécsi udvar eljárását követendőnek vették volna. Mikép szolgálhatott például az alig több mint húsz négyzetmérföld kiterjedésű, köröskörül magyar területtel körülvárt, a határt alkotó hegyláncon innen fekvő területnek megszállása arra, hogy Lengyelország testéből négyezer négyzetmérföld területet szakítsanak ki, tekintetbe véve még azt is, hogy a bécsi udvar barátságos úton és az elzálogosító összeg visszatérítésével akarta azt visszaszerezni.

Ez nem szolgálhatott alapul a felosztásra, hanem később előrántott ürügyül használta fel Frigyes, hogy régi tervét, Lengyelország felosztását újra elővegye és keresztülvigye.²²⁷⁾

Hasonló állásponton van *Schmitt* Henrik is, ki Szaniszló Ágost uralkodásáról írt művében helyesli Arneth álláspontját és nézetét, hogy Lengyelország felosztása a szepesi sztarosztaság megszállása nélkül is megtörtént volna.²²⁸⁾

Védelmébe veszi a bécsi udvart *Gross-Hoffinger* is Lengyel-

ország felosztásáról és a galíciai osztrák uralomról írt munkájában.²²⁹⁾

Az osztrák történetírók közül *Beer Adolf* Lengyelország felosztásáról írt nagy munkájában más álláspontot foglal el, amennyiben *Ranke* után indulva védelmébe veszi Nagy Frigyes s azt mondja, hogy Kaunitz 1771 szeptember 25-iki előterjesztésében maga is beismeri, hogy a bécsi udvar adott alkalmat a felosztásra a kordon vonása és a lengyel területek megszállása által, ami például szolgált azután Poroszországnak.²³⁰⁾

A szepesi sztarosztaság és a szandeci föld elfoglalása által — mondja Beer — a bécsi udvar kezdeményezője lett Lengyelország felosztásának. A cárnő ezt jelszónak vette, hogy Ausztriát követve ő és a porosz király is foglaljanak lengyel területeket ama célból, hogy a megingatott egyensúlyt helyreállítsák.

A német írók közül mindenekelőtt magának Nagy Frigyesnek emlékiratait kell tekintetbe venni. Fölösleges megjegyezni, hogy Frigyes, kinek magának elsőrangú szerepe volt Lengyelország felosztásában, nem lehet tárgyilagos s hogy a felosztás ódiumát másra akarja hárítani. Emlékirataiban²³¹⁾ foglalkozik a szepesi városok megszállásával is, de erre vonatkozólag nem volt megállapodott nézete, mert emlékiratainak három fogalmazása volt, egy 1773-ból, egy 1775-ből s egy 1779-ből. Az első fogalmazás ma már nem található.

Az 1775-iki fogalmazásban a bécsi udvar igényeit a Szepességre és a szandeci földre jogosnak (*justes prétensions*) tartotta,²³²⁾ míg ezzel szemben az 1779-iki fogalmazásban már azt írja, hogy a bécsi udvar csapatai elfoglalták a Szepességet, melyre „igényt“ tartott, de ugyanama csapatok megszállották a szomszédos területeket is, melyekre a császári udvarnak soha sem volt joga („*un corps autrichien entra en Pologne, et s'empara de la seigneurie de Zips, sur laquelle la cour avait des prétensions; mais ces troupes occupèrent encore des seigneuries adjacentes sur lesquelles jamais les Empereurs n'avaient eu des droits.*“²³³⁾

„Ez a merész lépés — írja Frigyes — meglepte a szentpétervári udvart és nagy mértékben előmozdította a felosztást. A fő dolog elkerülni az általános háborút. E mellett szükséges volt a szomszédos hatalmak közt föntartani az egyensúlyt. Mivel a bécsi udvar elég érthetően értésül adta, hogy a jelenlegi körülményeket

ki akarja használni területének megnagyobbítására, ő sem állhatt ellent annak, hogy ne kövesse példáját. Az orosz cárnő fölháborodva azon, hogy az övéin kívül más csapatok is mernek Lengyelországban uralkodni, azt mondta Henrik hercegnek, hogy ha a bécsi udvar fel akarja darabolni Lengyelországot, akkor a többi — e királysággal szomszédos — hatalomnak is joga van hasonló tenni.²³⁴⁾

Valamivel tovább meg azt írja, hogy biztosította Van Swientent arról, hogy Oroszország a Szepesség elfoglalása miatt nem fog elégedetlenkedni s hogy ő (t. i. Frigyes) jelét akarván adni barátságának Ő Felsége iránt, azt tanácsolta, hogy tetszése szerint terjeszkedjék Lengyelország e részében. Ez annál kevésbbé veszedelmes, mert a szomszédos hatalmak követnék példáját. Ezt a kijelentést azonban nem úgy fogadták Bécsben, mint az várható volt. Kaunitz egy más tervvel volt elfoglalva és pedig a Törökországgal való szövetség kötésével, melyből több hasznot velt húzni. Ezért szárazon azt felelte, hogy Lengyelország egynéhány aprócska területének megszállása nem azzal a szándékkal történt, hogy azokat meg is tartás, hanem, hogy bizonyos összeget, mellyel a lengyel köztársaság tartozik Ausztriának, biztosítsanak maguknak. A felosztás leküzdhetetlen nehézségekkel járna s tökéletes egyensúlyt nem lehetne fentartani s Európa helyzete még kritikussabbá válnék. Ausztria kész visszavonni csapatait Lengyelországból, ha a többi hatalom is ugyanazt teszi. Ez csendes szemrehányás volt Oroszország és Poroszország ellen, melyeknek csapatai lengyel földön állottak.²³⁵⁾

Emlékiratai további során, még egyszer említi a szepesi városok elfoglalását és határozottan állítja, hogy Mária Terézia adott példát a felosztásra a szepesi városok megszállásával, mert ez által ő (Frigyes) az északi hatalmak egyensúlyának megtartása céljából kénytelen volt a felosztás mellett lenni. („L'Impératrice-Reine en avait donné l'exemple, en faisant occuper par ses troupes la principauté de Zips; et pour que la balance se soutîns en quelque manière entre les puissances du Nord, il fallait de nécessité que le Roi eût part à ce partage.“)²³⁶⁾

Frigyes e mentegetőzése és eljárásának szépítgetése nem állja meg a helyét, de különben saját emlékirataiban is ellenmondásba kerül önmagával, mert míg előbb azt állítja, hogy a lengyel szta-

rosztaságokra semmi igénye nem volt a bécsi udvarnak, addig valamivel odább maga bevallja, hogy ő maga tanácsolta a lengyel területek megszállását, amit különben levelezéséből is tudunk már. Ravaszága és kétszínűsége kitűnik az emlékiratokból is, mert míg egyrészt biztatta Mária Teréziát, hogy csak foglaljon minél többet, addig másrészt őt okolja Lengyelország felosztásának kezdeményezésével.

Frigyes nyomán a legtöbb porosz történetíró védelmébe veszi a porosz királyt s azt mondja, hogy Lengyelország felosztása nagy érdekek konfliktusából keletkezett s hogy nem úgy kell tekinteni arra, mintha Frigyes mindenáron törekedett volna Lengyelország felosztására. Szerintök az események kérlelhetetlen következetessége hozta magával Lengyelország felosztását.

A porosz történetírók közül *Dohm, Raumer, Schlözer, Duncker, Hausser, Ranke, Preuss* és mások szállanak síkra Frigyes védelmére.

Dohm porosz diplomata „Denkwürdigkeiten meiner Zeit“ c. művében meg van győződve, hogy a felosztás gondolata Bécsből indult ki („...die Idee der Theilung vom Wiener Kabinet ausgegangen sey“) s Frigyes védelmével külön fejezetben foglalkozik. Arra a meggyőződésre jut, hogy bár Frigyes volt a legtevékenyebb előmozdítója Lengyelország felosztásának, mégsem ő adta hozzá az első gondolatot („dass Fridrich zwar der thätigste Beförderer der Theilung Polens gewesen sey, aber dass keineswegs er die erste Idee derselben gegeben habe.“)²³⁷

Raumer berlini egyetemi tanár Lengyelország bukásáról írt művében Oroszországot tartja főrészesnek a felosztásban s Poroszországnak csak másodrangú szerepet juttat benne.

Raumer sokat vett át *Ferrand*-ból s onnan vette át azt az epizódot is, hogy midőn Katalin a szepesi sztarosztaság elfoglalásáról értesült, azt mondta, hogy Lengyelországban csak le kell hajolni az embernek, hogy valamit vegyen belőle. Ez az epizód ebben az alakban téves, mert *Rulhière*, kitől *Ferrand* ezt átvette, nem a Szepesség, hanem *Czestochowa* elfoglalásáról beszél. Különös, hogy a különben oly pedáns *Raumer* nem nézett pontosabban utána a dolognak. (Ezt a hibát különben *Fr. Smitt* és *Bilbaszof* is elkövetik. Katalin ez állítólagos szavaihoz azt a megjegyzést fűzi, hogy nem az a fontos, ki ejtette ki először a felosztás szót. Mind a három hatalomnak

része van benne, de a legnagyobb része Oroszországnak, mert az anarchiát támogatta és minden javulást lehetetlenné tett.²³⁸⁾

Schlözer Frigyesről és Katalinról írt munkájában részletesebben foglalkozik Henrik herceg szentpétervári útjával s ama emlékezetes január 8-iki bizalmas beszélgetéssel a cári udvarban, midőn a szepesi városokról volt szó. Szerinte Katalin és Henrik herceg voltak a terv értelmi szerzői, de a szepesi városok elfoglalása adta nekik az első impulzust. Frigyes mindaz ideig nem gondolt a felosztásra, míg Henrik nem érkezett vissza Szent-Pétervárról s nem informálta őt bizalmasan az ott uralkodó nézetekről. Ekkor fordulat állott be Frigyes magatartásában, amit megerősítettek a Magyarországból érkező hírek, melyek arról szóoltak, hogy a szepesi városok megszállása nem átmeneti természetű, hanem tartós foglalássá lett. *Schlözer* minden igyekezete dacára sem tud meggyőzni bennünket Frigyes ártatlanságáról, sőt ellenkezőleg gondos átolvasása csak még jobban megerősít abban, hogy mily ravaszul készítette elő Lengyelország felosztását.²³⁹⁾

Preuss Frigyes, aki Frigyes emlékiratainak Lengyelország felosztására vonatkozó részével s annak kritikai megítélésével foglalkozik, szintén védelmébe veszi a porosz királyt s dicséri annak átgondolt nyugalmát, erélyét és politikai ügyességét, mellyel e fölötté bonyodalmas viszonyok közt nemcsak Poroszországot, hanem egész Európát megmentette a háborútól.²⁴⁰⁾

Preuss nem elég tárgyilagos Frigyesrel szemben, nagyon is jóakaratosan kezeli, ami különben annak is tudható be, hogy nem ismerte Frigyes levelezését, mely számos helyen reá cáfol emlékiratainak soraira.

Sybel szintén védelmébe veszi Frigyes, kiről azt mondja, hogy békére törekedett, míg Katalin területet akart szerezni..

Igen nagy hibája *Sybel*nek, hogy Frigyes emlékirataiban vakon hisz s azokat elsőrendű forrásnak tartja, pedig ugyancsak óvatosan kell azokat olvasni. Lengyelország felosztásának okozójául II. Józsefet tartja, aki a Szepesség megszállása által mozgásba hozta a követ (.....Joseph II. welcher durch die Besetzung der Zipser Landschaft den Stein in's Rollen brachte“).²⁴¹⁾

Sybel elfogult és következetlen s azért erős kritikával kell olvasni.

Hermann Oroszországról szóló nagy munkájában szintén fog-

lalkozik a szepesi városok megszállásával s azt mondja, hogy ezt látva Frigyes, nem habozott többé hadait Lengyelországba küldeni azon ürügy alatt, hogy országát a pestisveszedelemtől megvédje.²⁴²⁾

Duncker a berlini levéltárak alapján írta Nyugat-Poroszország birtokbavételéről szóló munkáját s a porosz forrásokon kívül alig használt másokat, azért munkája kissé egyoldalú. Duncker is fel akarja menteni Frigyeszt a felosztás értelmi szerzőségének vádjá alól s azt mondja, hogy Frigyes látva a veszedelmet, mely országát Oroszország részéről fenyegette, azon volt, hogy Lengyelország függetlensége megmaradjon, mert ez ország elválasztaná őt az orosz birodalomtól és csak akkor gondolt a felosztásra, midőn meggyőződött róla, hogy Oroszország mind jobban hatalmába ejtve Lengyelországot, alkalmas pillanatban egészen ráteszi a kezét s ez által fenyegeti Európa szabadságát és kétségesse teszi a porosz királyság létét. Ezenkívül tartott tőle, hogy Ausztria látszólagos barátságos magatartása mellett is hajlandó volna bizonyos előnyökért szövetséget kötni Oroszországgal és segíteni neki egész Lengyelország felosztásában.

A szepesi városok megszállását illetőleg az a felfogása, hogy az döntő befolyással volt Lengyelország felosztására, mert bár a Lynar féle tervben szó volt már erről, de ezt Frigyes már elvetette és csak akkor vette ismét elő, midőn a lengyel sztarosztaságoknak a bécsi udvar részéről való elfoglalása következtében már nem lehetett szó Lengyelország integritásáról, hanem csak a szomszédos hatalmak közt levő egyensúly fentartásáról.

Duncker teljesen Frigyes leveleinek hatása alatt áll, melyek pedig, mint láttuk, nem mondhatók épen nagyon őszintéknek. Hivatkozva Frigyesnek Solmshoz 1771 április 28-ikán írt levelére, melyben ez a szepesi és szomszédos sztarosztaságok elfoglalásáról és a bécsi udvarnak e területekre való igényéről szól, ezt fűzi hozzá: „Ez világos. A bécsi udvar adja a példát. Orosz- és Poroszország ez által fel vannak hatalmazva, hogy hasonlóképp járjanak el.”²⁴³⁾

Az újabb porosz történetírók közül *A. Th. Preuss*, *Koser* és *Volz* foglalkoztak Frigyes koráról szóló monografiáikban e kérdéssel. *Preuss*²⁴⁴⁾ és *Koser*²⁴⁵⁾ még azon az állásponton vannak, hogy Ausztria adott példát a felosztásra a Szepesség elfoglalásával. *Koser*

e mellett hangsúlyozza azt a befolyást, melyet Henrik herceg Frigyesre gyakorolt.

Sokkal tárgyilagosabb Volz, aki kiadván Frigyes politikai levezetését sokkal alaposabban ismeri a kérdést és kevésbé elfogult, mint a többi porosz történetíró. Szerinte a szepesi városoknak a bécsi udvar által való megszállása egyáltalában nem volt okozója Lengyelország felosztásának.²⁴⁶⁾ Volz kiemeli, hogy sem Oroszországot sem Ausztriát nem lehet a felosztás értelmi szerzőjének tekinteni, mert Frigyes volt az, aki 1771 februárjában bemutatta felosztó tervét Szent-Pétervárt. Ha ő e mellett Ausztria példájára hivatkozott, az csak diplomáciai fogás volt, hogy Oroszországgal való tárgyalásainak útját egyengesse.²⁴⁷⁾ E mellett Volz is elismeri, hogy igen nagy befolyása volt a király elhatározására Henrik hercegnek, mert biztosította őt a cári udvar kedvező hangulatáról a felosztás eszméjét illetően.²⁴⁸⁾

Eddig az osztrák és porosz történetírók nézeteivel foglalkoztunk, lássuk most mikép ítélnék más szerzők, kik e kérdéssel foglalkoztak. Ezek közül egyike a legrégibbeknek az 1790-ben névtelenül megjelent „*Maska odkryta*“ (A leleplezett álarc) c. igen ritka s kevésbé ismert könyv, mely eredetileg francia nyelven jelent meg. A szerző bevezetésében azt mondja, hogy sokat írhatna Ausztria ellen is, de nem akarja rontani a viszonyt köztük, azért most csak a porosz álarcot fogja lerántani. Itt azután bőven foglalkozik Frigyes ravasz politikájával, de elsősorban Henrik hercegnek tulajdonítja Lengyelország felosztásának gondolatát. Foglalkozik II. Józsefnek a bari konföderációhoz való viszonyával is s említi, hogy a császár volt az, aki a konföderáció vezetőségét reávette, hogy Magyarországra tegyék át székhelyüket. (Állítólag Esterházy tábornok ajánlotta ezt.) 1770 tavaszán II. József meglátogatta Eperjesen a konföderáltakat s rövidre reá Magyarországhoz kapesolták a szepességi városokat és a szandeci földet. A konföderáltak kényelmes védelmi vonalnak tartották a katonai kordont, mely őket védi az oroszok támadásaitól s mely mögött kényelmesen tartózkodhatnak. Ezért nézték oly nyugodtan a szepesi s lengyel sztarosztaságok okkupálását.²⁴⁹⁾

Ferrand Lengyelország felosztásáról írt három kötetes munkája foglalkozik a szepesi városok megszállásával, a pestis elleni védekezéssel, a kordon vonásával, a császári sasok kitűzésével és a bé-

esi udvarnak e városokra tartott igényével, meg a lengyel király tiltakozásával. Szerinte a „*reincorporatio*“ kifejezés volt az, mely tagadhatatlanul az első eszmét adta Henrik hercegnek a felosztás gondolatára.²⁵⁰) „L'idée du démembrement appartient au prince Henri de Prusse“ mondja Ferrand s általában Poroszországot teszi felelőssé a felosztásért: „La Prusse était la plus coupable aux yeux des Polonais, et sera toujours regardée comme telle par la justice de l'histoire.“²⁵¹)

Ferrand azonban nem mindenütt következetes s a nagy anyag felett, melyet ad, nem uralkodik teljesen, mert egy más helyen megint Katalinnak tudja be a felosztást, melynek ez akaratlanul is okozója lett az 1764-iki szerződés által.²⁵²)

Rulhière a lengyel anarchiáról írt négykötetes munkájában Lengyelország felosztásával foglalkozván, tárgyalja a szepesi városok és a szandeci föld megszállását is s itt megemlíti, hogy midőn Katalin Czesztochowának az osztrákok által való elfoglalásáról értesült e szavakkal fordult Henrik herceghez: „Úgy látszik, hogy ebben a Lengyelországban csak le kell hajolni, hogy az ember valamit vegyen belőle“ („Il semble que dans cette Pologne, il n'y ait qu'à se baisser pour en prendre.“)²⁵³) A szepesi városok elfoglalásáról írva azt mondja, hogy az oly lelkiismeretes királynőnek (t. i. Mária Teréziának) ez a lépése hatással volt a cárnőre s ha lehet hinni Frigyesnek, ez vezetett a felosztáshoz.²⁵⁴) *Rulhière* azonban felületes, anyagát főleg a francia diplomáciai ügynökök jelentéseiből vette, ellenben Frigyes levelezését nem ismerte, sem pedig a többi hatalmak követeinek jelentéseit.

Vioménil báró tábornok, kit a francia kormány a bari konfederáltak támogatására küldött ki s aki többek közt Magyarországon is megfordult s leveleiben beszél a konfederáltak sárosmegyei tartózkodásáról, szintén említi a szepesi városok elfoglalását, de e száraz adathoz nem fűz semmiféle magyarázatot. Ellenben a levelekhez fűzött történelmi tanulmányban szó van a szepesi városok elfoglalásáról. Az író szerint e merész lépés meglepte és nyugtalanította Katalint, ki azt mondta Henrik hercegnek, hogy ha az osztrákok lengyel területet foglalnak el, akkor a szomszédos hatalmaknak is követniök kell őket. Ez az odavetett gondolat mintegy világító sugár

gyanánt szolgált a hercegnek, ki azt mint sajátját tüntette fel testvére előtt.²⁵⁵⁾

Goertz műve nem önálló munka, hanem igen becses okmányok gyűjteménye, melyek közt igen fontosak a szepesi kérdésre vonatkozólag *Galicin* hercegnek Bécsből kelt jelentései *Panin* grófhhoz. E levelek egyikében *Galicin* azt írja, hogy *Kaunitz* Lengyelország felosztása ellen nyilatkozott, de kijelentette, hogy a tizenhárom szepesi várost visszakövetelik, mire ő megjegyezte, hogy e foglaltat is felosztásnak lehet tekinteni („cette prise de possession des villes de Zips aurait également l'air d'un démembrement“).²⁵⁶⁾

Ezen adat alapján a porosz történetírók hosszú ideig amellet kardoskodtak, hogy Lengyelország felosztásának első indító oka Ausztria lépésében keresendő.

Ségur gróf, — ki mint diplomata — több évet töltött Szent-Pétervárt s megfordult Berlinben és Varsóban is, rendkívül érdekes és becses emlékirataiban elmondja ama beszélgetését *Henrik* herceggel, melyben ez dicsekedve említette, hogy Lengyelország felosztása „c'est mon ouvrage.“ E nyilatkozat alapján *Ségur* *Henrik* herceget tartja a felosztás értelmi szerzőjének.²⁵⁷⁾ *Henrik* herceg dicsekvő szavait azonban nem szabad minden kritika nélkül vennünk, mert ismerve az előzményeket, tudjuk, hogy *Frigyes* már jóval előbb bemutatta a „*Lynar-féle*“ felosztó tervet, tehát nem lehetett rá nézve oly meglepetés a felosztó terv.

Paganel II. Józsefről írt munkájában szintén foglalkozik Lengyelország felosztásával s II. Józsefet és Nagy *Frigyest* okolja vele. Az ő nézete szerint a felosztás gondolatát a neustadti találkozó alkalmával beszélték meg. Egészségügyi kordon ürügye alatt az osztrák és porosz hadak megszállották a lengyel területeket²⁵⁸⁾ s a szepesi sztarosztaság anneksziójának következménye volt azután az, hogy *Katalin* elfoglalta Lengyelország egy részét („*Catharine s'était emparée d'une autre partie de la Pologne*“). Itt bizonyos következetlenséget látunk, mint hasonlóképp abban is, hogy *Henrik* herceg határozta el Szent-Pétervárt a felosztást („le prince *Henri* conclut à Pétersbourg un projet de partage“).²⁵⁹⁾

Coxe Ausztriáról írt munkájában *Frigyest* tartja a felosztás szerzőjének, de kiemeli a katonai kordon és a szepesi városok meg-

szállásának jelentőségét is, mely Katalinra és Henrik hercegre oly nagy befolyással volt.²⁶⁰⁾

Saint Priest az ő diplomáciai tanulmányaiban szintén foglalkozik Lengyelország felosztásával s azzal egyenesen Frigyeset vádolja. Segur nyomán közli Henrik herceg diesekvő kijelentését, de belső ellentmondást találván benne, nem hisz neki. Henrik herceg azt mondja, hogy fivére meg volt lepve, mikor a felosztás eszméjét említette neki, már pedig a porosz király sokkal előbb gondolt már erre, tehát az eszme nem volt előtte idegen. Szerinte Frigyes volt kétségtelenül a terv szerzője és a neustadti találkozón lett az eldöntve.²⁶¹⁾ A szepesi városok elfoglalásáról szintén ír, de más értelemben, mint a többi író. Szerinte II. József megvárva Henrik herceg szentpétervári útjának eredményét, egyetértve a porosz királlyal küldött csapatokat a Szepeesség elfoglalására.²⁶²⁾

Mint tudjuk, ez tévedés, mert a szepesi városok megszállása jóval Henrik herceg szentpétervári útja előtt ment végbe.

Mindemaz írónál sokkal alaposabban foglalkozik e kérdéssel *Frédéric de Smitt*, aki munkájához igen becses forrásokat csatol Frigyes, Solms és Panin levelei alakjában. Munkája elején ismerteti mindamaz írók véleményét, akik ő előtte a felosztás kérdésével foglalkoztak s bírálva az egyesek nézeteit, a csatolt levéltári anyag alapján, ama meggyőződésének ad kifejezést, hogy nem Henrik herceget kell tekinteni a felosztás fő előidézőjének, hanem Frigyes, aki már évek óta következetesen előkészítette azt s minden követ megmozgatott, hogy azt keresztülvigye. Menteni igyekszik Katalint s azt mondja, hogy parancsoló kényszerűség által vezetve, kedve és akarata ellenére cselekedett így.

A szepesi városok visszafoglalását nem tekinti a felosztás előidézőjének, mert az később következett be, mint a felosztás terve.²⁶³⁾ Ez oknál fogva nem fogadja el *Saint-Priest* ama nézetét sem, hogy a szepesi városok elfoglalása a porosz király beleegyezésével történt.

A műve végéhez csatolt függelékben részletesen foglalkozik a műve írása közben megjelent Schlözer- és Hermann féle művekkel s részben ezeknek hatása alatt következőképen formálja végső véleményét: Frigyes volt az, ki már hosszú idő óta gondolt a felosztásra, mely országára nézve szükséges volt, Kaunitz szándékosan vagy akaratlanul adta erre az első impulzust a Szepeesség el-

foglalása által; végül akirály testvére, Henrik herceg, titkos utasításainak megfelelőleg fölhasználva eme okkupáció előidézte méltatlankodást, fölvetette a felosztás eszméjét, hogy — mint állította — elejét vegye egy általános háborúnak és kielégítse a három udvart. Az első akadály legyőzésével Frigyes bemutatta sürgős javaslatait, melyeket Cserniseff pártjának támogatásával az orosz udvar is elfogadott, dacára, hogy hosszú ideig ellene volt e tervnek. Előbb Csoz- és Poroszország egyeztek meg, azután Kaunitz hímezése-hámozása után Ausztria is, mire véglegesen elhatározták azt.²⁶⁴)

Az újabb történetírók közül a francia *Sorel* „A keleti kérdés a XVIII. században“ c. munkájában foglalkozik Lengyelország első felosztásával kapcsolatban a szepesi városok kérdésével. A francia szellemességgel írott munkában azonban sok tárgyi hiba és felületesség található. Nagy hibája, hogy forrásokat egyáltalában nem idéz s hogy jóformán csak feldolgozott művek alapján írta művét. A felosztásban ép úgy részesnek tartja Frigyest, mint Ausztriát s általában az összes politikusok és diplomaták működésében csak intrikákat lát, melyeket ugyanazon cél elérésére űztek. Kaunitz szerepét egy színvonalra helyezi Frigyesével s egyformán vádolja őket a felosztásban való részességgel. Akkor, amidőn Ausztria a császári sasokat kitűzte a szepesi határon, a porosz király hasonlóképen járt el a lengyel határon. A különbség csak az, hogy Kaunitz törvényes alapot keresett és régi jogokra hivatkozott, míg Frigyes a „Lynar-féle“ terv szerint járva el, még ürügyet sem keresett. Alapjában véve mindketten egyre törekedtek s míg Frigyes e tervén törte a fejét, Kaunitz végrehajtotta azt. A körülmények eme találkozása számos intrikával összekapcsolva vezetett Lengyelország felosztására. Ausztria nem láthatta előre tettének következményeit, ami különben megfelelt politikai tradícióinak is, meg azután sokkal jobban el volt foglalva, hogy sem erre ügyet vetett volna.²⁶⁵) Frigyes szolgáltatta a tervet, Ausztria szolgáltatta az alkalmat s a keleti háború pedig módot nyújtott hozzá. Csak arra volt szükség, hogy valaki megfogja a titkos szálakat, melyek az ügyeket összekötötték. Ezt Katalin tette meg a január 8-iki bizalmas estén, mikor az emlékezetes szavakat ejtette ki, hivatkozva a szepesi városok elfoglalására. *Sorel* szerint Ausztria a Szepesség és Sącz (Szandec) elfoglalásával precedenst alkotott hasonló eljá-

rás számára, de félénk és bizonytalan fellépésével nem szolgálhattott másoknak követendő például.²⁶⁶)

A történetírók véleményeinek szemléje s e műben elmondottak után próbáljunk megfelelni arra a kérdésre, hogy a szepesi városok elfoglalása idézte-e elő Lengyelország felosztását s általában mily része volt benne e ténynek?

A fönt említett írók közül kétségtelenül Volz közelíti meg legjobban az igazságot, ki mint már említettük Frigyes egész politikai levelezésének kitűnő ismerete alapján mondta ki ez ítéletét. Véleménye annál is inkább érdemel figyelmet, mert porosz létére bátran ki meri mondani, hogy Frigyest tartja a felosztás előidézőjének.

Teljesen igaza van Volznak, hogy Ausztria eljárására való hivatkozás csak diplomaciai fogás volt, hogy megkönnyítse felosztó tervének elfogadását Oroszországban. Azok az írók, kik a szepesi városok elfoglalását tartották a felosztás okozójának, egyoldalúan és felületesen ítélték. Ezt csak az esetben lehetne elfogadnunk, ha a szepesi városok megszállása előtt egyáltalában szó sem lett volna a felosztásról. Már pedig tudjuk azt, hogy Frigyes a „Lynar-féle terv“ alakjában már akkor gondolt a felosztásra, mikor a szepesi városok elfoglalásáról még nem volt szó. Mi több, ő már akkor gondolt a szepesi városok elszakítására, mikor még Bécsben sem gondoltak erre. Hogy mennyire gondolt a felosztásra Frigyes s mennyire tudatosan készítette azt elő, láttuk már az elmondottakban s itt még csak azt az adatot említjük meg, hogy mikor megkapta Kaunitz az ama kijelentését, hogy Ausztria nem egyezik bele Lengyelország felosztásába, azt nem tudatja szentpétervári követével, sőt ellenkezőleg azt meghamisítva azt írja, hogy Ausztria beleegyezett a felosztásba. Ez az eset is világosan bizonyítja, hogy nem riadt vissza semmi eszköztől, még a hazugságtól és hamisítástól sem, hogy régóta előkészített tervét keresztülvigye.

Aki ilyen eszközökkel dolgozott, az nem a szepesi városok elfoglalásának hatása alatt határozta el magát a felosztásra. Schlözer ki Frigyest a kezdeményezés vádja alól tisztázni akarja, maga beismeri, hogy Frigyes meghamisította Kaunitz válaszát, mert az nem volt alkalmas arra, hogy azt az orosz kormányval közölje; a királynak félnie kellett attól, hogy a határozottság, mellyel Kaunitz

Lengyelország felosztása ellen nyilatkozott, nagy befolyást gyakorolhatna Paninra és felébreszthetné benne előbbi aggályait (t. i. a felosztás ellen).²⁶⁸) Mindez azt bizonyítja, hogy Frigyes a *szepesti okkupálás nélkül is* keresztülvitte volna tervét, Lengyelország felosztását.

Lássuk most Oroszországot! Volz felmenti a cári udvart a kezdeményezés vádjá alól s az eddig rendelkezésünkre álló források igazolni látszanak azt, hogy Szent-Pétervárt eleinte ellene voltak a felosztásnak, de természetesen nem Lengyelország iránti rokonérzésből, hanem azért, hogy az egész ország oszthatlanul orosz hatalom alá kerüljön. Tudjuk, hogy Panin nem fogadta el a „Lynar-féle tervet“, tehát ellene volt a felosztásnak. Ami a cárnőt illeti, *Scheel* dán követ jelentése szerint ő is eleinte ellene volt a felosztásnak s kijelentette, hogy azt soha sem engedi meg.²⁶⁹)

Vajjon azonban menthető-e Katalin? Minden bizonnyal nem. A szépesi városok elfoglalására való hivatkozás és a példa követésének megpendítése őt is részessé teszi a felosztás előidézésében. Hát Henrik herceg? A föntebbiekből láttuk, mily eltérők erre nézve a vélemények. Az bizonyos, hogy az ő öndícsérő szavait nem kell szó szerint venni, de viszont más részt tagadhatatlan, hogy ő neki is nagy része volt benne, ami kitűnik Katalinnak 1774-ben hozzá intézett leveléből, melyben köszönetet mond neki ezért.²⁷⁰)

Azt természetesen nem tudjuk eldönteni, vajjon milyen beszélgetés folyt Katalin és Henrik herceg s ez utóbbi és Frigyes közt. Kinek volt nagyobb befolyása a másakra s vajjon tényleg a szépesi városokra való hivatkozás szolgált-e döntő érvül vagy kedvező ürügyül? Ezt nehéz eldöntenünk. Ez örök titok marad. Henrik herceg a Ségur előtt tett kijelentésében egy árva szóval sem említi a szépesi városok elfoglalását s nincs kizárva, hogy nem ez döntött elhatározásukban. Itt a logikai kapcsolatot nem tudjuk megtalálni, mert néhány láncszemünk hiányzik.

Lássuk végül a bécsi udvart! Az elmondottakból tudjuk, hogy a bécsi udvar a legtovább állott ellent a felosztás gondolatának s hogy a szépesi városok és a szomszéd sztarosztaságok elfoglalásakor nem gondolt a felosztásra.

Kérdés azonban, hogy ha szándékosan nem is, vajjon öntudatlanul nem volt-e előidézője e tétével Lengyelország felosztásának?

Erre elég határozottsággal azt mondhatjuk, hogy *nem volt előidézője*, ellenben *alkalmas ürügyet szolgáltatott* a másik két felosztó hatalomnak s első sorban a ravasz Frigyesnek, kinek ez által akaratlanul is megkönnyítette diplomáciai kártyáinak keverését.

A bécsi udvar a szepesi városok elfoglalásával akaratlanul is *elősegítette és sietett* Lengyelország felosztását a nélkül, hogy tettének következményeit előre látta volna.

Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy maguknak a szepesi városoknak visszacsatolása az anyaországához nem járt volna ily következményekkel, ha nem lett volna összekapcsolva tiszta lengyel területek megszállásával.

Ime, ilyen szerepet játszottak a világtörténelemben a vadregényes, szép Szepesség csöndes kis városkái!

JEGYZETEK

- ¹⁾ Długosz. Historia Polonica, liber XI, Cracoviae, 1877, 131 l.
- ²⁾ Fejér. Codex Diplomaticus Hungariae. Buda, 1842. tomus X. vol. V. 297—301. Długosz, XI, 148.
- ³⁾ Antoni Prochaska. Król Władysław Jagiełło, Kraków, 1908. II, 28.
- ⁴⁾ Długosz, XI, 571. — „In qua quidem conventione Praelati et barones Hungariae restitutionem terrae Szepusiensis absque pecuniis a Regno Poloniae petebant, sed acceperunt a Praelatis et baronibus Poloniae responsum: quod foedum et turpe esse, iniuria beneficium rependi. Et cum Wladislaus Rex senior in necessitatis articulo Regi et Regno Hungariae quinquaginta millia sexagenarum latorum grossorum mutuasset et pro pignore partem modicam terrae Szepusiensis recepisset, iniquum esse, id sine restitutione pecuniarum petere, cum pro pecuniis mutuo datis duplum eius, quod oppignoratatum est, potuisset perpetua emptione comparari. Dum igitur consilarii Hungariae viderent, perficere se non posse, pluribus gratis et amicalibus tractatibus cum dominis Poloniae habitis ab invicem discesserunt.“
- ⁵⁾ „... Praeterea ut nostra in hijs sincera intencio appareat, et vt quod verbo de recuperandis Juribus et pertinencijs Regni Hungariae dicimus et promittimus effectu ipso rei comprobetur, deturque intelligi, quanto effectu incrementum Regni ejusdem cupiamus, Castrum Lublio in Terra Scepusiensi cum omnibus Ciuitatibus Opidis Villisque Titulo pignoris usque ad presens tempus ratione Regni nostri Poloniae pacifice possedimus et tenuimus atque tenemus, Promittimus et pollicemur de nostra mera liberalitate statim postquam celebritas Coronacionis premisse feliciter facta fuerit et consummata, reintegrare et libere restituere Regno Hungarie, absque quavis pecuniarum predictarum in quibus pignori obligata fuerunt exaccione Litterasque quascunque superinde confectas mox post dictam Coronationem restituemus...“ (F. Loyko) Zbiór deklaracyi moty czynnosci glówniejszych 1773. 80 l.
- ⁶⁾ Sváby Frigyes. A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története. Lőese, 1895. 87.
- ⁷⁾ Dr. Fryderyk Pappée. Polska i Litwa na przełomie wieków średnich. Kraków, 1904, 246.
- ⁸⁾ „Item bey 8-tage vor Michaeli oder so umbtrent, war ein Bischof und sunst ein her bey dem hern Konige zu Peterkau vom Konige von Ungern gesant und an im begerende war umb Cips, er im wolde lassen zuslaen, er hette silber und goldt: misdauchte im aber, das im nicht vul geschege, der Konig

von Ungern wold es setzen zu herren und fursten; genugte im dar auch nicht an, so woldt ers mit macht wider gewinnen und nichts dorvon geben; hierauf im des hern konigs gnad boet, er wolde in darumb besenden zwischen disz und weynachten.“ Caspar Weinreichs Danziger Chronik. Scriptores Rerum Prusicarum, IV, 778. Az időpontot illetőleg kissé téved a krónikás, mert a tárgyalások augusztus havában folytak. Papée, 248.

⁹⁾ „Mathias rex Hungariae praefatam summam pecuniae triginta septem millia sexagenorum latorum grossorum Bohemicorum voluit Casimiro regi Poloniae reponere, et dictas civitates seu oppida eximere, et liberare ex pignore. Sex rex Poloniae una cum proceribus, praelatis et baronibus suis restituere noluit, allegans praescriptionem factam. Tum Mathias rex convocavit regem Poloniae ad sedem apostolicam, et quod bona regni sui restitueret, et de iis usuram reciperet. Quum haec causa aliquamdiu ventilata fuisset, tandem a sede apostolica uterque rex tale responsum accepit, ut in re tam dubia utraque pars eligat doctissimos et discretos viros quatuor, qui hanc causam discutiant. Tum ambae partes quatuor viros pro et contra elegerunt, qui hanc causam discutiant. Tum ambae partes quatuor viros pro et contra deliberatione tractarunt, serio argumentantes Vratislaviae, tandem concluserunt, similiter praescriptionem factam, ac praefata castra, civitates et oppida perpetuis temporibus regi Poloniae adjudicaverunt, cui et in posterum cedere debebunt, atque haec descriptio Vratislaviae in praetoriis facta, hic ex authographo polono adducitur. **Inventarium** omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in archivo regni in arce Cracoviensi continentur. Lutetiae Parisiorum, 1862, 235. — J. Caro. Geschichte Polens, Gotha, 1869, V, 604. Caro kételkedik az Inventarium adatának hitelességében. — Papée, 248.

¹⁰⁾ Sváby, 99.

¹¹⁾ Sváby, 206.

¹²⁾ Sváby, 207.

¹³⁾ Deduction sur l'hypothèque de Zips. A Czartoryski múzeum (Krakó) 762-ik sz. kézírata.

¹⁴⁾ Olszowszki András ezt írja Załuski püspöknek 1673 augusztus 4-ikén: „Ablegatus Caesareus exhibuit Regi memoriale Principalis sui volentis redimere Scepusienses civitates, profecto, non facile responsum dare potero; licet enim Sigismundus Imperator Vladislao Jagelloni anni 1412 oppignoravit Scepusium, triginta et aliquot florenorum millibus, latorum grossorum Pragensium, cum pacto redhibitionis; sed postea successerunt varia alia pacta, Electiones Rectorum Principum Poloniae, in Reges Hungariae, matrimonia Annae Issabellae, pacta de eliberatione Maximiliani, in quibus adiudicarunt nobis a saeculis quietem Scepusii possessionem. Subscripta sunt postea haec pacta a Clemente VIII, a Lubkovicz antenato moderní Ministri Status; favet nobis auctoritas nostrorum historicorum, Wapowscii, Bielscii: alias enim etiam ad Russiae Ducatum, cum Podolia posset habere praetensionem Imperator numeratis 100.000 flor, ut est in pactis inter Ludovicum Hungariae regem: par aut major praetensio ad Prussiam, et nostra vicissim ad Silesiam.

Quidquid ergo rationum, et probationum occurrere poterit investigare velis, meque fulcire.“ A Załuski Epistolarum Historico — familiarium tomus primus. Brunbergae, 1709, p. 469. Zbiór deklaracyi, not y czynnosci glownieyszyc etc. 44. és 96. l.

¹⁵⁾ Házi, udvari és állami levéltár (Haus-, Hof- u. Staatsarchiv), Bécs. Die Relution daran an die Cron Polen verpfändeten 13 Zipser-Städte betreffend. Curr. Acten. 4. 1771.

¹⁶⁾ A bécsi államtanács (Staatsrath) 1764 október 10-ikén értesíti a magyar udvari kancellariát, hogy a magyar koronának a szepesi városokra való joga (Deductio) az okmányokkal és iratokkal (Documentis et Actis) meg német nyelven írt megjegyzésekkel (Observationes) egyetemben elkészültek. Bécs, állami levéltár. Staatsrath. Note an die ung. Hofkanzlei, Wien, 1764, 10. X.

A „W. 178.304 (67, Hung. u. s. Nebenr.)“ jelzésű kézirat címe: „Anmerkungen ueber den rechtlichen Anspruch der Krone Ungarn auf die in Polnischen Händen in Pfandweise befindlichen so genannten Dreyzehn Zipser Städte und die dagegen von den Pfandhabern gemachten Einwendungen.“ A 182 folio lapnyi kézirat 12 melléklettel van ellátva s a 138-ik lap mellé térkép van esatolva.

A „W. 184.311 (76 Hung. u. s. Nebenr.)“ jelzésű kézirat címe: „Deductio Iuris Postliminii, quo Regiones quaedam a Regno Hungariae avulsae, et hactenus publico pro Dynastiis Regni Poloniae habitae, repetuntur.“ A hatalmas kézirat 628 folio lapot tartalmaz.

¹⁷⁾ Bécsi állami levéltár. Staatsrath. 1768 ad 1032.

¹⁸⁾ A békekötés erre vonatkozó pontja így hangzik: „De Lubovlia deinde hunc in modum convenit. Imprimis, ut castrum id cum oppidis, Villisque ad id pertinentibus, quemadmodum injussu Caesariae Majestatis ac praeter voluntatem ejus occupatum est, ita in pristinum usum, et possessionem Regni Poloniae, quemadmodum a tot saeculis quiete, ac sine ulla controversia id in ea possessione, atque usu fuit, iterum tradatur, consignaturque.“ Zbiór deklaracyi, 86.

¹⁹⁾ His rebus ultra citorque perfectis, restitutaque Lublouia (quod ne cui praeiudicio juribus regni Hungariae foret, legati Ungarici apud collegas cantum esse vulerunt) Maximilianus sexcentis plus minus equitibus Polonis comitatus, Bithoniam adductus est.“ Nicolai Isthvanfi Pannoni Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV. Coloniae Agrippinae. 1622, 575.

²⁰⁾ Sváby, 135—136.

²¹⁾ Sváby, 220.

²²⁾ Adolf Beer. Die erste Theilung Polens. Wien, 1873. I. — Mémoires sur le régne de Frédéric II, roi de Prusse. 1789. t. III, 172.

Friedrich Preuss. Die erste Theilung Polens und die Memoiren Friedrichs des Grossen. Königsberg, 1874, § 2.

Martens. Recueil des principaux traités depuis 1761. Gottingue, 1791. t. I, 89.

²³⁾ Mémoires, 178.

- Preuss. Cap. III, § 5.
- Max Duncker.** Aus der Zeit Friedrichs des Grossen und Friedrich Wilhelms III. Leipzig, 1876, 151.
- ²⁴⁾ Preuss, § 5.
- ²⁵⁾ **Oeuvres de Frédéric le Grand XXVI**, 312, 305, 313.
- Beer, Die erste Theilung Polens, I, 268.
- Preuss, Cap. III. §. 5.
- Duncker, 192.
- ²⁶⁾ Vortrag, Wien, 1768 aug. 28.
- Waclaw Mejbaum.** Polityka Ks. Kaunitza a Konfederacya Barska. Biblioteka Warszawska. 1913, lipiec, 76.
- ²⁷⁾ Vortrag, Wien, 1768 aug. 28.
- Mejbaum, 78.
- ²⁸⁾ Beer, Die erste Theilung Polens, III, (Documente) 262.
- ²⁹⁾ Kaunitz levele Brognardhoz, Wien, 1768, nov. 7. Bécsi áll. levéltár.
- Mejbaum, 79.
- ³⁰⁾ Vortrag, 1768 jan. 26. Bécsi áll. levéltár.
- Mejbaum, 80.
- ³¹⁾ Mejbaum, 83.
- ³²⁾ Mejbaum, 84.
- ³³⁾ Mejbaum, 87.
- ³⁴⁾ Bécsi állami levéltár. Staatsrath. 522. Vortrag der geheimen Hof- u. Staatskanzley vom 6. Martii 1768.
- ³⁵⁾ Bécsi állami levéltár. Staatsrath. 709. Vortrag der geheimen Hof- u. Staats-Kanzley ddo 225-o Martii 1768.
- ³⁶⁾ Bécsi állami levéltár. Staatsrath. 2788. Protokoll der Sanitäts-Deputation ddo 15. novembris 1768.
- ³⁷⁾ Bécsi állami levéltár. Staatsrath. 1637. Bedeutungs-Note der geheimen Hof- und Staats-Kanzley, ddo 13. Juli 1768.
- ³⁸⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Rath. 1768, ad 1637. Resolutio Augustissimae. Az Esterházynak szóló utasítás kívánja, hogy a sztarosztának és a marsalloknak szóló iratban ki kell emelni azt, hogy a városok a magyar király főnhatósága alatt állanak s a lengyel királynak csak haszonélvezeti joga van rajtok, azért idegen hadi nép által való megszállása vagy más erőszakoskodás nem engedhető meg. („Ferner ist es dem Starosten dieser Pfandung und an dessen statt seinen dortigen Beamten durch den Comitatz gleichfalls in oberwaehter Art schriftlich zu erkennen zu geben, dass, wie in diese in dem Königreich Hungarn gelegene und dessen Landes Hoheit unterstehende, dagegen an die Crone Pohlen nur mit denen in dem Pfand-Briefe benannten Nuzbarkeiten verpfändete 13 Zipser Städte der Eintritt eines fremden Kriegs Volks, oder sonstige Vergewaltigung nicht gestattet werden könnte . . .“)
- ³⁹⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Rath, ad 2156. Resolutio Augustissimae.
- ⁴⁰⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Kanzley. Noten von der ungar. Hofkanzlei. Esterházy Ferenc gr. jelentése 1768 aug. 19-ikén.

⁴¹⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Rath 1637 Circulandum Currens. Vortrag der Hungarischen Kanzley ddo. 16. Septembris 1768. Insinuatium Can-cellariae Hungaricae den 19-ten Septembris 1762.

⁴²⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Kanzley. Noten von der ung. Hof-kanzley. Nota des ung. Hofkanzlers den 6-ten August 1768.

⁴³⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Kanzley. Noten von der ung. Hof-kanzley. Insinuatium der ung. Canzley vom 9. Sept. 1768. Sztáray jelentése aug. 22-ikéről kelt Nagy-Mihályról.

⁴⁴⁾ Bécsi állami levéltár. Kaunitz Vortrag vom 9. Jänner 1769.

⁴⁵⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Rath. 429, B. Protokoll der Sanitäts Hofdeputation vom 15. Jänner 1769.

⁴⁶⁾ „sorgsamen Bedacht darauf nehmen sollen, damit die Contumax Häuser an die äussersten Gränzen des Königreichs, jedoch fortan in dessen ganz unstrittigen Territorio vorgerichtet und gegen Pohlen in diese Gränzen auch die mit diesem Reich vormahlen etwa strittig gewesenen Gegenden mit eingezogen und werde ohne Gestattung der wiederrede behauptet, nicht minder in denen an Pohlen verpfändeten 13 Zipser Städten alles, was zur dieser operation diensam ist, von landesherrlicher Hoheit wegen, welche Thro May. zustehe, verfüget, . . .“ U. ott.

⁴⁷⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Rath. 529. Nota der geheimen Hof- und Staats-Kanzley ddo 30. Jänner 1769.

⁴⁸⁾ Bécsi állami levéltár. Kaunitz Vortrag vom 30-ten Jänner 1769. „Ferner wäre diese Aufsteckung der Adler von nun an, besonders an den Gränzen der Verpfändeten Zipser District ausdrücklich anzubefehlen, um solchen eines theils gegen die besorglichen Streifereyen der Confoederirten Pohlen in Sicherheit zu setzen, andern theils aber, und zwar vorzüglich einen neuen Actum possessorium der diesseitigen Gerechtsamen auszuüben. Wie es dann von der Beurtheilung des Hofkriegsrathes abhenge, ob allenfalls eine Verstärkung des Militaris in ernanntem Districte nöthig seyn dürfte.“

⁴⁹⁾ „... nur auf jene Gränzen vorgerückt werden sollen, die man bey einer dereinst vorzunehmenden gütlichen Ausgleichungs Commission recht-mässig behaupten, und desfalls mit überzeugenden Beweisen auslangen zu kön-nen sich versprechen kann.“ U. ott.

⁵⁰⁾ Bécsi állami levéltár. Staats-Rath. 528. Nota der geheimen Hof- und Staats-Kanzley ddo 2-ten Februar 1769.

⁵¹⁾ „die Absicht keineswegs dahin gerichtet werde, den Pohlen auch nur den geringsten Terrain, worauf man entweder gar kein gegründetes, oder kein erweisliches Recht hat, zu entziehen.“ U. ott.

Kaunitz a következökép okolja meg a vitás szepesi terület megszállá-sát: „... unterscheide ich diese strittigé Gränz-Districte auf folgende vier-fache Art; nämlich:

1-mo: das Königreich Hungarn ist entweder respectu derenselben in possessione superioritatis territorialis und die Republick Pohlen hat nur das petitorium für sich;

2-do: oder umgekehrt, die Republick Pohlen befindet sich in possessione

superioritatis territorialis und das Königreich Hungarn hat nur das petitorium für sich;

3-tio: beyde Theile haben bereits actus possessorios superioritatis territorialis ausgeübt, und üben solche noch fortan zugleich aus;

4-to: oder endlich, welcher Fall nicht wohl zu vermuthen, kein Theil ist in dieser possessione superioritatis territorialis.

Die strittigen Gränzdistricte mögen sich in was immer für einem der erst angezeigten 4 Fälle befinden, so glaubte ich, dass auf solchen ohne Unterschied die kaiserlichen Adler aufzurichten seyen.

Wenn jedoch solches einmal geschehen, so wird entweder von Seite Pohlen eine Contradietion moviret werden oder nicht.

Im letzten Falle beruhet alles auf sich selbst.

Im ersten Falle aber wäre die gegen die Republick Pohlen desfalls zu führende Sprache nach dem Unterschied der vorangeführten 4 Fälle abzumessen und einzurichten.

In dem ersten und dritten Falle wäre die Einrichtung der kaiserlichen Adler als eine aus der Superioritate territoriali unmittelbar fließende Befugniß auf den wirklichen Besitz dieses Rechts, in welchem sich das Königreich Hungarn befindet, zu gründen, solemem jedoch beyzusetzen, dass ungeachtet dieser zur Sicherheit unserer Gränzen und zu Vermeidung aller bedenklicher Irrungen unumgänglich nöthiger Verkehrung Euer May. jedoch keineswegs den etwaigen Gerechtsamen der Republick Pohlen zu nahe zu treten gesinnet wären, sondern fortan geneigt seyn würden, bei der ersten thunlichen Gelegenheit zu gütlicher, Auseinandersetzung dieser Gränzstrittigkeiten willfährige Hände zu biethen, welches letztere auch in dem vierten Falle zu äussern wäre.

In dem zweyten Falle scheint die natürlichste und schicklichste Antwort diese zu seyn, dass so wenig Eure May. gerechteste Gesinnung dahin abziele, Aufsteckung der kais. Adler den Pohnischen Gerechtsamen zu praejudicieren, eben so wenig Allerhöchst denenselben zugemuthet werden könne, entweder eine in den gegenwärtigen Umständen so nöthige Vorkehrung gänzlich zu unterlassen, oder aber durch weitere Zurücksetzung der kais. Adler den Rechten Dero Königreichs Hungarn irgend etwas zu vergeben, und da Euer May. nichts anders verlangten, als diese unangenehme Gränzstrittigkeiten mit beyderseitiger freundschaftlicher Einverständniß und Zufriedenheit beyzulegen, so würde eines Theils den Pohnischen Praetensionen nicht das geringste benommen, anderen Theils aber der erspriessliche Endzweck erreicht, und bey den in suspenso bleibenden beyderseitigen Gerechtsamen der Republick Pohlen selbst der vorzügliche Dienst gethan, dass diese strittigen Districte gegen alle Anfälle und Drangsalen, welchen sie sonst vielleicht ausgesetzt seyn würden, in Sicherheit gebracht werden.“
U. ott.

⁶²⁾ „Übrigens haben sich die Commissarien gegen die Moldau mit vieler Vorsichtigkeit und Bescheidenheit zu benehmen, und die bisherige Gränzen genau einzuhalten, auch allen Anlass zu Beschwerden zu vermayden. Gegen

Pohlen aber sind jene Hutweyden, Wiesen und andere Grundstücke, welche Pohlen gegen das Königreich Hungarn strittig machen will, in die diesseitige Gränze einzunehmen, und ohne Rücksicht eines allenfallsigen Widerspruchs zu behaupten. In denen an Pohlen verpfändeten Zipser Städten aber ist alles, was zu dieser Vorrichtung der Contumazen und Verschliessung der Gränzen nöthig oder auch nur diensam ist von Landesfürstlicher Hoheit wegen, welche Mir zustehet zu verfügen.“ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath 429. Resolutio Augustissimae (den 14-ten Februar 1769).

⁶³⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 7269. Vortrag des Hofkriegs-Rathes ddo 16 Febr. 1769.

⁶⁴⁾ Bécsi áll. levéltár. Noten von der ung. Hofkanzley. Insinuatum. Der Ungarischen Kanzley den 17-ten February 1769. Csatolva hozzá: Copia des von dem Richter in der XIII Stadt Durandt Paulo Bartsch an dem Grafen derer Zipser 13 Städte Tobiam Jony unter den 16-ten Januario 1769 abgestatteten Berichtes.

⁶⁵⁾ Bécsi áll. levéltár. Vortrag, Wien den 21-ten February 1769.

⁶⁶⁾ Bécsi áll. levéltár Staatsrath. 1770. Vortrag des Hofkriegsraths ddo. 23. März 1769. Resolutio Augustissimae: „Diese Anzeige dienet zu meiner Nachricht; es hätte jedoch der Poniatowskische Beamte von dem Almasy nicht angelangen werden sollen, da ich die Aufsteckung des Adlers pure angeordnet habe, und hierzu die Einwilligung oder Concurrenz des ermel deten Beamten nicht erforderlich ist, welche Aufsteckung also ohnverzüglich zu geschehen ist.“

⁶⁷⁾ Sváby, 280. Deduction sur l'hypothèque de Zips, Czartoryski muzeum (Krakó) 762-ik sz. kézírata 31 l.: „Ver le printemps de 1769 le **Sr. Bierzyński** servant alors la Confédération **de Bar**, s'étoit porté à **Lubowla** pour y lever quelque contribution. Un parti Russe s'y alla chercher et le **Sr. Bierzyński** se retira en Hongrie ou l'on fait que la Cour **de Vienne** avait accordé l'asyle aux Confédérés. C'est cette entrée des Russes sur les terres de **Lubowla** qui servit de prétexte à la Cour de Vienne.“

⁶⁸⁾ Bécsi áll. levéltár. Staatsrath 1527. Hand-Billet an Grafen Lacy von 13. April 1769. „Da nach meiner schon ertheilten Resolution in dem der Krone Pohlen verpfändeten Zipser District kais. Adler aufgesteckt und daselbst ein militär-Cordon formirt werden solle, so hat der Hofkriegs-Rath die unverzügliche Bewirkung dieser Anstalten zu besorgen, auch nöthigen Falls in die Städte und Schlösser Garnison einzulegen. Um jedoch alles hieraus entstehen könnende widrige Aufsehen zu vermeiden und so wohl den Pohlen selbst, als den übrigen Höfen den Verdacht zu benehmen, als wenn Ich die dermaligen verwirrten Umstände Mir zu Nutzen zu machen, durch Aufsteckung der kais. Adler, den Standgerechtsamen der Krone Pohlen zu nahe zu treten und andurch auf eine Vergroesserung und Eroberung gedächte; so ergethet hiermit an den Hofkriegs-Rath mein Befehl, dass derselbe das nöthige alsogleich führkehre, damit die beyliegende Declaration (Függelék 1-ső szám) in allen 13 Zipser Städten durch den öffentlichen Ausruf Kund gemacht, in die Landessprach übersetzt, und gehörigen Orten affigiret

werde. — Uebrigens habe Ich der hungarischen und siebenbürgischen Kanzley zugleich wiederholt aufgegeben, das beyderseitige Provinziali nachdrücklich anzuweisen, dass solches in dem diesfälligen ganzen Geschäfte dem Militari in allem wirksam an Hand gehen solle. Maria Theresia.“

⁵⁹⁾ Bécsi áll. levéltár. Pohlen F. 66. Corresp. C. Billet an k. Hofkriegsraths-Praesident, Grafen von Lacy, Wienn den 13-ten April 1769. Maga a „Declaration“, melyet a városokban ki kellett hirdetni nincs az irathoz csatolva, de megtaláljuk az április 9-iki „Vortrag“ mellett és Esterházy kancellár május 17-iki jelentése mellett, hol a latin szöveg is közölve van. Nota des ung. H. Hofkanzlers den 17-ten May 1769. (Függelék 3-ik sz.) Jóny Tóbiás XIII városi gróf 1769 május 4-ikén jelenti, hogy a parancsnak eleget tett s a kiáltványt úgy eredeti szövegében, mint a nép nyelvére fordítva kihirdette. Bécsi áll. levéltár. Nota des ung. Kanzlers 11-ten May 1769.

⁶⁰⁾ Bécsi áll. levéltár. Staatsrath. Ad No. 1527. Protocollum Commissionis habitae die 17-ma Aprilis 1769.

⁶¹⁾ Sváby, 280.

⁶²⁾ Bécsi áll. levéltár. Vortrag 1769 apr. 22. 154. An des Herrn Hofkriegsraths Praesidenten Grafen von Lacy Excellenz. (Függelék 2-ik sz.)

Alfred v. Arneth. Geschichte Maria Theresia's. Wien, 1877. VIII, 172.

Albert Sorel. La question d'Orient au XVIII s. 1877; lengyel fordítása: Sprawa Wschodnia w XVIII wieku, Lwów, 1903. 71 l.

⁶³⁾ Bécsi áll. levéltár. Vortrag. 1769 apr. 12. 154.

⁶⁴⁾ Bécsi áll. levéltár. Vortrag 1769, IV, 154.

„Um jedoch alles aus diesen unumgänglich nöthigen Veranstaltungen zu besorgende widrige Aufsehen zu vermeiden und sowohl den Pohlen selbst als den übrigen benachbarten Mächten und besonders den König von Preussen den Argwohn und Verdacht zu benehmen, als wenn Euer May. die dermaligen verwirrten Umstände Sich zu Nutzen zu machen, durch Aufsteckung der Kayserlichen Adler an den Gränzen des verpfändeten Zipser Districts den Pfandgerechtsamen der Krone Pohlen zu nahe zu treten, und andurch auf eine Vergrösserung und Eroberung gedächten, wäre meines Erachtens die beyliegende Declaration in allen 13 Zipser Städten durch den öffentlichen Ausruff Kund zu machen, in die Landessprache zu übersetzen, und überall zu affigiren, auch allen Kays. Königl. auswärtigen Ministern zu dem Ende mitzutheilen, damit dieselben in Stand gesetzt werden, auf den Fall, wenn etwa ungleiche Ausdeutungen gemacht werden sollten, solche zu rectificiren, und desfalls die wahre Allerhöchste Absicht zu zeigen. Wie ich dann auch eben diese Declaration dem Fürsten Poniatowsky zu communiciren, und die Sache mündlich zu erläutern nicht ermangeln werde.“

⁶⁵⁾ Bécsi áll. levéltár. Vortrag an Ihro k. k. Apostolischen May. Wien den 9-ten July 1769.

⁶⁶⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath 2680. Vortrag der Hung. Hofkanzley vom 12. July 1769.

⁶⁷⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 2840 B. Vortrag der Hungarischen Kanzley vom 26. July 1769.

⁶⁸⁾ Mercy Kaunitzhoz. 1769 szept. 16. „Währendder Zeit als mein heutiges gehorsamste Berichtschreiben ins Reine gebracht wurde, bin ich zufälliger Weise nochmal mit dem Herrn Mokronowsky zusammengekommen und hat mir dieser noch ferner gesagt, dass die Polnische Confederationen bald zu einer wahren und solchen Consistenz gelangen würden, dass sie als eine wirkliche Macht mit anderen Mächten in Abhandlungen würden eingehen können. Es würde aber die Rettung seines Vatterlandes einen grossen Geldaufwand erfordern, den man ohne fremde Beyhülfe nicht würde aufbringen können. Bey solchen Umständen würde die conföderirte Republik bereitwillig seyn, dem durchlauchtigsten Erzhause das Zipser Land gegen ein geringbilliges Quantum zurück abzutreten; massen dieser Strich Landes zwar demjenigen, der diese Starostey erhielte, sehr zuträglich, der gesamten Republik aber von schwachem Nutzen sey. Ich habe für nöthig erachtet, auf diesen Anwurf mit vieler Behutsamkeit antworten zu sollen und mich darin beschränket, dass mein Allerhöchster Hof vermöge seiner weltkundigen grossmüthigen Gedenksart nicht gewohnt seye, im Trüben zu fischen und in den bedrängten Umständen seiner Nachbarn Vergrösserungsmittel zu suchen. Es wäre demnach meines Ermessens dermalen nicht der Zeitpunkt, in welchem er sein Wiederauflösungsrecht wenn er sonstens jemals daran gedenken sollte, würde suchen geltend zu machen.“ Arneth, VIII, 197, 571.

⁶⁹⁾ Kaunitz Mercyhez. 1769 Okt. 30. Arneth, VIII, 198.

⁷⁰⁾ Bécsi áll. levéltár. An Fürsten Kaunitz-Rietberg den 29-ten Augusti 1769, továbbá Staats-Rath 3081. Schreiben einiger Pohnischer Confoederationsmarschälle an des Hof- und Staatseanzlers Fürstl. Gnaden vom 16. August 1769.

⁷¹⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 3016 Protokoll der Sanitäts Deputation de dato 7-ten Augusti 1769.

⁷²⁾ Töröknek Mária Teréziához küldött jelentése Késmárkrol 1769 okt. 18-ikáról van keltezve és Czołowski Sándor dr. lwówi városi levéltárnok úr tulajdonában van. Török már okt. 14-ikén küldött egy jelentést Bécsbe s ehhez hozzásatolta a fölhasznált okiratok jegyzékét: Elenchus actorum Limites Regni Hungariae Poloniam versus existentes concernentium per Dominum consiliarium Josephum Török qua Commissarium Regium Die 14-a et 15 Mensis Octobris Anno decurrente 1769 submissorum. Insinuatum Der ungarischen Hofkanzley den 20-ten Novembris 1769.

⁷³⁾ Dr. A Czołowski. Sprawa Spor Granicznego przy Morskiem Oku. Lwów, 1894, 27. A Seeger-féle térkép a bécsi hadi-levéltárban (Kriegsarchiv) található. Karten-Abteilung. Ungarn. Administrativ-Karten. Arch. N. 29. Gränz-Cardé des strittigen Antheils zwischen Pohlen und Ungarn, die Streeke an denen Gränzen des Arvenser, Liptauer, Zipser und Saroscher Comitats betreffend. 1769. 11 400.000. Czołowski, 27.

⁷⁴⁾ Czołowski, 30.

⁷⁵⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath 4082. Vortrag des Hofkriegsraths de dato 15-ten Novembris 1769.

⁷⁶⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Kanzley. Noten von der ung. Hofkanzley. Insinuatum Der Ungarischen Hofkanzley den 20-ten Novembris 1769.

⁷⁷⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 348. Protocolla der k. k. Hofkammer ddo 16et 20. January 1770. Staats-Rath 751. P. 10 Vortrag der Ungarischen Hofkanzley ddo 28. February 1770. Insinuatum Ungarische Hofkanzley den 10-ten März 1770.

⁷⁸⁾ Bécsi áll. levéltár. Staatsrath. 1839. Nota des Hungarischen Kanzlers ddo 16 Maji 1770.

⁷⁹⁾ Bécsi áll. levéltár. Staatsrath (1770 febr. 27). Zwey Relationen des zur Erörterung deren zwischen Pohlen und Hungarn obwaltenden Gränitz Strittigkeiten abgeschickten Kommissary Töröck vom 15. und 28-ten Oktobris 1769 samt einem Schreiben desselben an den Hungarischen Kanzler vom 14. Oktobris 1769.

⁸⁰⁾ „... dass sothaner Platz meistens für die Bequemlichkeit des herüber sich flüchtenden Polnischen Adels diene, das Gebäude von Stein zu machen angetragen habe“ (Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 1054, B, ad P. 14. Vortrag der Sanitäts-Deputation vom 23-ten Marty 1770) és „... dass auf dieser Strass kein Commerceium bestehen, sondern die Contumaz nur zu Gunsten der letztmahlen von Zeit zu Zeit in das Ungarische sich flüchtenden Pohnischen Magnaten und Edelleuthen errichtet, dannenhero auch das Contumazgebäude selbst nur für das unterkommen der stands Personen zu gerichtet werden wolle.“ Staats-Rath. 1181. Vortrag der Sanitäts-Deputation ddo. 1-ten April 1770.

⁸¹⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 1252, ad P. 16. Protocoll der Sanitäts-deputation vom 6-ten April 1770. („Die Sanitätsdeputation bemerket hierüber, dass es nicht so viel um den Beytrag, als darum zu thun wäre, dass wieder ein Schritt der Allerhöchsten Oberherrschaft über die 13 Zipser Städte gewonnen . . . werden.“)

⁸²⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 1648. Vortrag der Sanitäts-Deputation vom 6-ten May 1770.

⁸³⁾ „... Man möge sich der gegenwärtigen, vielleicht in *saeculis* nicht zurückkehrenden Gelegenheit bedienen, seine Gränzen bis dahin zu erweitern, wo man nur Grund vermuthet, ja fest überzeugt is, dass sie vormalis gewesen.

Nach den *legibus iuris civilis* lassen sich dergleichen Sachen nicht wohl behandeln, sondern der Mächtigere sucht, wenn er Recht zu haben glaubt, sich in den Besitz zu setzen, und den Gegentheil zum Kläger zu machen . . .

Man weiss ganz wohl sich selbstn hiebei Einwendungen zu machen, man bedenke aber, dass es in derlei Gelegenheiten heisst: *occasio calva*; dass es ohnehin zu Klagen von seiten der Republik Polen kommen wird; das jetzo alles in einem hingeht; dass man allenfalls die Schuld auf die Comitaten wälzen, auch die jetzigen Gesundheitsgefährlichkeiten vorschützen kann. Und sollte man am Ende erkennen, dass Polen recht habe, so kann man die diesseitige Nachsichtigkeit gelten machen, und dann andere Forderungen erleichtern.“ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath 1770, 2792, ad P. 34. Czołowski 31.

⁸⁴⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 2467. Berichtschreiben des Hof-Raths Török vom 8. July 1770.

⁸⁵⁾ Mária Terézia irata Lacy grófhoz: „Ich habe geschlossen, die Gränzen des zur Crone Hungarn gehörigen Zipser Bezirkes gegen Pohlen nach ihren vormahligen Bestand, wie solche die eingesehene ältere Urkunden ausweisen, nunmehr ausgesetzten Adler vorrücken zu lassen.

Von dem Hof-Kriegs-Rath ist also die ohnverlangte Verfügung zu treffen, damit durch den Obrist-Lieutenant Seeger diese Vorrückung der Adler auf die demselben schon bekannte, über das Gebürge ziehende Linie, die auch in nebenliegender Mappa sich bemerkt findet, in behörig und verlässlicher Art von nun an sogleich bewirket und von dem Erfolg die Anzeige erstattet werde.

An den Esterhazy wird unter einstens der Auftrag zu erlassen seyn, auf dass nach dieser nemlichen Auszeichnung zu gleicher Zeit auch der Cordon von dasiger Seite formiret, folglich der eingeschlossene Terrain als zur Crone Hungarn gehörig angesehen und nach erforderniss unterstützt werden solle.“

Egyidejűleg július 19-ikén Kaunitz a következő iratot kapta: „Durch die eingesehene ältere Urkunden wird die von dem Oberst-Lieutenant Seeger vor einiger Zeit schon gemachte Angabe von dem vormaligen Bestand der Gränzen zwischen dem zur Crone Hungarn gehörigen Zipser-District und Pohlen allerdings bestätigt, westhalben Mich dann bewogen gefunden, wegen Auszeichnung sothaner Gränzen und Vorrückung der ausgesetzten Adler an den Hof-Kriegs-Rath den nebenfindigen Auftrag unter einstens zu erlassen, den Ich dem Fürsten zu dessen Einsicht und Wissenschaft hiemit in Abschrift zugleich mittheile.

Maria Theresia.“

Arneth, VIII, 587.

⁸⁶⁾ Arneth, VIII, 296; Beer, Die erste Theilung Polens, II, 48; Balzer, 157.

⁸⁷⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 2710. Vortrag des Hof-Kriegsraths ddo. 3. Aug. 1770. Die Vorrückung der Adler im Zipser Bezirk gegen Polen betreffend. U. ott. Staats-Rath. 2721—1770. Resolutio Aug.

⁸⁸⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 2888. Vortrag des Kriegsraths den 17. August 1770.

⁸⁹⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 2832. P. 34. Vortrag der Sanitäts-Hofdeputation dd. 12. August 1770.

⁹⁰⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 2792 ad P. 34. Vortrag des Hof-kriegsraths ddo. 10. August 1770.

⁹¹⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 2966. Note des Hungarischen Kanzlers ddo. 20-ten August 1770.

⁹²⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 3220. P. 38. Nota des Hungarischen Kanzlers ddo. 10. September 1770.

⁹³⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 3406, ad P. 40. Vortrag der Sanitäts-Deputation vom 21-ten Herbstmonat 1770.

⁹⁴⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath 3574. P, 42. Protokoll der Sanitäts-Deputation de dato 6-ten Oktober 1770.

⁹⁵⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath 4020. P, 47. Protocollum der Sanitäts-Commission vom 9-ten Novembris 1770.

⁹⁶⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 4061. Allerunterthänigste Nota (1770 XI. 16).

⁹⁷⁾ Kaunitz előadása 1770 Aug. 19-ikén. Arneth, VIII, 297.

⁹⁸⁾ Bécsi áll. levéltár. Correspondenz des Grafen und Fürsten v. Kaunitz. Pohlen. Fasc. 66. Kaunitz levele Młodziejowskihoz 1770 szeptember 20-ikán kelt. (Lásd a függelék 4-ik számát.)

⁹⁹⁾ „weil E. M. die Adler nicht *ad lucrum capandum*, sondern blos *ad praejudicium avertendum* haben vorrücken lassen.“ Kaunitz előadása 1770 okt. 18-ikán. Arneth, VIII, 298, 587.

¹⁰⁰⁾ „Das zwar das Recht E. M. durch Soutenierung des *occupierten* Besitzes unverletzt erhalten, aber auch ein schicklicher Weg für einen anständigen Zurücktritt auf den Fall vorbehalten werde, wenn man bey einer künftigen gütlichen Auseinandersetzung dieser Gränzstrittigkeiten finden sollte, dass man Unserer Seits mit Vorrückung der Adler an ein und anderen Orten etwa zu weit gegangen seyn dürfte.“ Arneth, VIII, 587.

¹⁰¹⁾ Bécsi áll. levéltár. Correspondenz des Grafen und Fürsten v. Kaunitz, Pohlen. Fasc. 66. Copie de la lettre du Roi de Pologne à l'Imperatrice Reine Apost. Varsovie le 20. Octobre 1770. (Lásd a függelék 5-ik sz.)

¹⁰²⁾ Kaunitz Mária Teréziához 1770 okt. 31. „J'ai l'honneur de renvoyer à V. M. la lettre très humblement ci-jointe, et à mon grand regret, d'après ce qui me revient de toutes parts de la valeur de nos titres, j'ai bien pour que cet homme n'ait trop raison d'appeler conquête ce que l'on a cru pouvoir entreprendre.“ Arneth, VIII, 298. Młodziejowski levele nines a jelentéshez hozzátartozva.

¹⁰³⁾ Arneth, VIII, 299.

¹⁰⁴⁾ Mária Terézia levele Szaniszló Ágosthoz 1771 jan. 20-ikán. Beer, III, 86.

¹⁰⁵⁾ Bécsi áll. levéltár. Correspondenz des Grafen und Fürsten von Kaunitz. Pohlen. Fasc. 66. Der Grosskanzler von Pohlen den 19-ten Dez. 1770. (Lásd a függelék 6-ik sz.)

¹⁰⁶⁾ Akt inkorporacji Ziemi Sandeckiej do Królestwa Węgierskiego die 20 novembris 1770 w Sadezu. Ossoliński könyvtár (Lwów), 568-ik sz. kézirat 201—202. l. Krasiński könyvtár (Varsó), 3458. sz. kézirat, 711. — Sygański. (Nowy Sącz) III, 193—194 l. A két kézirat közt némi különbség van.

¹⁰⁷⁾ Krasiński könyvtár 3458. sz. kézirat. 711. és 451. sz. kézirat 93. l. — Sygański, III, 194. l. és Theiner. Vetera Monumenta Poloniae. IV., 338.

¹⁰⁸⁾ Narratio invasionis Hungarorum partis Poloniae anno 1770. Ossoliński-könyvtár, 573-ik sz. kézirat, 43—45. l. — Czartoryski Múzeum (Krakó), 842. sz. kézirat, 223. l. — Sygański, III, 194. l.

¹⁰⁹⁾ Bécsi áll. levéltár. Staatsrath. 4302. Protocollum der Sanitäts-Hof-Deputation ddo. 1. Decembris 1770.

- ¹¹⁰⁾ Balzer, 154.
- ¹¹¹⁾ Balzer, 160.
- ¹¹²⁾ U. ott.
- ¹¹³⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 4432. P. 54. Vortrag der Hofkammer ddo. 10. Dezember 1770.
- ¹¹⁴⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 4610. Vortrag der Sanitäts-Deputation vom 20. Dezember 1770.
- ¹¹⁵⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 89 g, ad P. 2. Vortrag der Hofkammer vom 4-ten Jenner 1771.
- ¹¹⁶⁾ Ossoliński-könyvtár, 573. sz. kézirat. 54—55. l. Publicata uniwersa Im. p. vice-administratora Sandeckiego.
- ¹¹⁷⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 4611. Vortrag der Hungar. Kanzley ddo. 22. Decembris 1770.
- ¹¹⁸⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 4628, ad Pr. 53. Vortrag der Hung. Hofkanzley vom 24. Christmonat 1770.
- ¹¹⁹⁾ Balzer, 53.
- ¹²⁰⁾ Bécsi áll. levéltár. Vortrag des Staatskanzlers vom 15. März 1771. Arneth, VIII, 301.
- ¹²¹⁾ Bécsi áll. levéltár. Handbillet an Kaunitz vom 16. März 1771. Arneth, VIII, 301, 589.
- ¹²²⁾ Bécsi áll. levéltár. Handbillet an Kaunitz vom 18. März 1771. Arneth, VIII, 301.
- ¹²³⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 1291. Vortrag der Hofkammer vom 23-ten Marty 1771. („... diese Graniz-districte . . . . nicht als ein der Crone Hungern allschon würdlich incorporirtes Eigenthum, sondern bloss als ein eventualiter occupirten Besiz zu betrachten, mithin die vorige Landes-Verfassung, so viel es nur immer thunlich, ungeändert zu lassen . . .“)
- ¹²⁴⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 1451. P. 15. Vortrag des geheimen Hof- und Staats Kanzlers vom 17. April 1771. „... wohl aber findet er, noch ehe und bevor zur Enclavirung dieses Districtes geschritten wird, die durch den Török zu geben habende Erörterung der nachstehenden zwey Fragen, nothwendig:
- 1-mo ob man auf diesem district geeründete Ansprüche habe? und
- 2-do ob dessen Enclavirung zu besseren Versicherungen des Pest-Cordons nothwendig sei?
- Nur in diesen beyden Fällen kann er diese neue Occupirung billigen, weil sonst bey den Russisch und Preussischen Höfen ein allzugrosses Aufsehen würde erwecket werden.“
- ¹²⁵⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 1487. ad P: 16. Vortrag der Sanitäts-Deputation vom 22-ten April 1771 és 1576, P. 17. Nota des geheimen Hof- u. Staats Kanzlers.
- ¹²⁶⁾ Bécsi áll. levéltár. Vortrag des Staatskanzlers vom 18. April 1771. Arneth, VIII, 301, 589. „Wenn die von dem Freyherrn von Swieten letzthin einberichtete bedenkliche Aeusserung des Königs im Preussen wegen der Bewerkstelligung der allerhöchsten alten Rechte und Ansprüche auf die in

Besitz genomme polnische Districte mit andern Umständen und Nachrichten aufmerksam combiniret wird, so erhält die Beysorge einen nur allzugrossen Grad der Wahrscheinlichkeit, dass von erwähntem König die etwa vorhandenen Ansprüche Eurer Maj. auf die neu occupirten Gränzdistricte von Sandecz, Nowytarg und Czorstyn mit den Gerechtsamen auf die an Polen verpfändete **13 Zipser Städte** vermischet werden, und seine geheime Intention dahin gerichtet seyn dürfte, eine Absicht mit der andern zugleich zu vereiteln.

Gleichwohl findet sich zwischen beyden ein sehr beträchtlicher Unterschied. Die Ansprüche auf die Gränzdistricte von Sandecz u. s. w. sind wenigstens noch dormalen sehr illiquid und grossen Theils unerwiesen. Dahingegen ist das der Krone Hungarn zustehende Einlösungsrecht der dreyzehn Zipser Städte ausser allem Zweifel, und nicht nur die Vorfahren Eurer Maj. sondern auch allerhöchst dieselben haben sich durch verschiedene Diätalartikel verbindlich gemacht, dieses Pfand wieder auslösen zu wollen . . .“

²⁷⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. Vortrag des Staats-Kanzlers vom 18. April 1771. — Arneth, VIII, 302, 589. „Gleichwie jedoch Euer Maj. bereits unterm 26. Jänner dieses Jahres dem König in einem eigenen Handschreiben erklärt hätten, qu'indépendamment de la négociation par rapport, à l'arrangement et à la détermination des frontières respectives, en conséquence de son bon droit, Elle compte retirer aux conditions stipulées dans le tems le district du Roiaume de Hongrie connu sous le nom des Zipserstädte avec toutes ses dépendances, also müsten allerhöchst dieselben diese Erklärung nochmals ausdrücklich und umsomehr wiederholen, das das der Krone Hungarn zustehende Einlösungsrecht der dreizehn Zipserstädte ausser allem Zweifel gesetzt, der ware Betrag des Pfandschillings durch untrügliche Beweise constatirt worden sey und nicht nur die Vorfahrer Eurer Maj., sondern auch allerhöchst dieselben selbst durch verschiedene feyerlich beschwornen Diätalartikel sich verbindlich gemacht hätten, dieses Pfand wieder auslösen zu wollen.

Um jedoch auch hierin falls alle Mässigung und Rücksicht dem König zu bezeugen, wollen Eur. Maj. demselben ein freundschaftliches Concert hiemit über die Art, und Weise antragen, wie dieser Endzweck am kürzesten, billigsten und der beyderseitigen Convenienz am gemässesten einzuleiten und zu erreichen seyn dürfte.

Um auch ferner ausser dieser freundschaftsvollen Rücksicht gegen den König noch die weitere ueberzeugung zu bestätigen, welche E. M. für seine Familie tragen, so fänden allerhöchstdieselben kein Bedenken, ihm von nun an die Versicherung ertheilen zu lassen, dass allerhöchstdieselben auf den Fall, wenn durch vorerwähntes Concert der abgezielte Endzweck auf eine vernünftliche Art in Erfüllung gebracht werden sollte, nicht ungeneigt sein würden, dem Bruder des Königs die bisherr von dieser verpfändeten Starostie genossene Einkünfte lebenslänglich beyzulassen, oder ihm ein sonstiges Aequivalent dafür zuzuwenden.“

¹²⁸⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 3222. P: 33. Vortrag der hung. Kanzley vom 11-ten Herbstmonat 1771.

¹²⁹⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 3362. Vortrag der hungar. Hofkanzley vom 27-ten Herbstmonat 1771. — Resolutio Augustissima: Justitiae administrationem adductis ex motivis in cursu veteri usque ad ulteriorem meam ordinationem reliquendam esse secundum cancellariae oppinionem approbo. Quoad publica vero, quae 13 oppida concernunt comitatus Juridictionem in confirmate anterioris resolutionis meae, salvis tamen cujuscunque Juribus exercebit.

¹³⁰⁾ Bécsi áll. levéltár. Staats-Rath. 3363. Vortrag der hung. Hofkanzley vom 28-ten Herbstmonat 1771.

¹³¹⁾ Balzer, 54.

¹³²⁾ „Macht Sandeez einen unmittelbaren Theil von den nun zufallen sollenden polnischen Districten aus und kann also die diesfällige Ober-administration nicht von einander getrennt werden.“ Balzer, 161.

¹³³⁾ U. ott.

¹³⁴⁾ U. ott. „Si quidem oppida XIII ad dominium regni mei Hungariae incorporentur, reliquis autem districtus linea pestilentiali hucusque inclausus . . . una cum aliis paribus sub dominatum meum reductis administrationi commissarii mei . . . J. A. a Pergen conceditus habeatur, ac proinde necessitas quoque lineae districtum illum a Polonia separantis non amplius existat.“

¹³⁵⁾ Balzer, 162.

¹³⁶⁾ Sváby, 282—283.

¹³⁷⁾ Sváby, 284, 286.

¹³⁸⁾ Balzer, 162. „Das der Sandeeer District . . . in allem und jeden mit den übrigen Priovinen von Galizien gleich und von dem dortigen Gouvernement abhängig behandelt werde.“

¹³⁹⁾ „Districtus iste deinceps pari ratione, sicut reliquae provinciae Galiciae et Lodomeriae administrandus erit.“ Balzer, 162.

¹⁴⁰⁾ Oeuvres de Frédéric le Grand. VI. Berlin, 1846.

¹⁴¹⁾ Politische Correspondenz Friedrich des Grossen. Berlin, 1885. XXVIII, 84. „ . . . Le comte Lynar a eu l'idée assez singulière pour réunir tous les intérêts des princes en faveur de la Russie et pour donner tout d'un coup une face différente aux affaires de l'Europe. Il veut que la Russie offre à la cour de Vienne pour son assistance contre les Turcs la ville de Léopol, avec ses environs et le **Zips**: qu'elle nous donne la Prusse polonaise avec la Warmie et droit de protection sur Danzig, et que la Russie, pour se dédommager des frais de guerre, prit pour elle telle partie de la Pologne qu'il lui conviendrait, et qu'alors, n'y ayant point de jalousie entre l'Autriche et la Prusse, ils secouraient la Russie, à l'envi les uns des autres, contres les Turcs . . .“

¹⁴²⁾ Oeuvres, VI, 26.

¹⁴³⁾ Polit. Corr. XXVIII, 194 l. és Szbornik Impjeratorszkavo Russzkavo

Isztoriesjeszkavo Obszesjesztva, St. Peterburg. XXXVII, 215. (Függelék 7-ik szám.)

³⁴⁴⁾ Polit. Corr. XXVIII, 28.

³⁴⁵⁾ U, ott.

³⁴⁶⁾ Polit. Corr. XXVIII, 136, 137.

³⁴⁷⁾ Polit. Corr. XXVIII, 292. Frigyes levele Solmschoz 1769 apr. 30.

„... Au reste la cour de Vienne a pris le parti de mettre les treize villes de la starostie de Zips dans le cordon qu'elle a fait tirer sur les frontières de Hongrie, et de faire établir également le long de cette lisière des poteaux avec l'aigle impérial. Le motif de cette résolution est de mettre cette starostie à l'abri des invasions, et on s'y croit d'autant plus autorisé, que, d'un côté, la plus grande partie du territoire où ces villes sont situées, est au royaume Hongrie, et qu'on ne saurait passer d'une ville à l'autre, sans y toucher, et que, de l'autre, on prétend même être en possession de la supériorité territoriale de ces villes où l'on exerce encore certaines juridictions et fait percevoir également quelques impôts. C'est tout ce que j'ai à vous mander de nouveau aujourd'hui. Federic“

³⁴⁸⁾ Polit. Corr. XXIX, 290. Frigyes levele Rohdhoz, 1770 jan. 10.

„Le parti que, selon votre rapport du 3 de ce mois, la cour où vous êtes, a pris de renforcer le cordon sur les frontières, est tout ce qu'elle pouvait faire le mieux. Dans les conjonctures actuelles il est tout naturel qu'elle prennent toutes les mesures possibles pour mettre ses pays à l'abri de toute incursion et personne ne saurait trouver à redire à une précaution aussi sage que raisonnable.“

³⁴⁹⁾ Polit. Corr. XXIX, 459.

³⁵⁰⁾ Szbornik, XXXVIII, 293. Frigyes levele Rohdhoz, 1770 május 30.

„Je ne lui ai pas caché non plus, que les magasins, que la cour, où vous êtes, a fait former en Transylvanie, au Bannat et dans tout la Hongrie, sont très considérables.“

³⁵¹⁾ (Polit. Corr. XXIX, 520. Frigyes levele Henrik herceghez, 1770 jún. 17. „Les Autrichiens forment des magasins sur leurs frontières de la Hongrie, à vous dire la vérité, je ne les crois pas bien considérables, mais je les fais valoir à Pétersbourg le mieux qu'il m'est possible.“

³⁵²⁾ Lavissee-Rambaud. Histoire Générale. Paris, 1896. tome VII, 503.

³⁵³⁾ Beer. Die erste Theilung Polens, II, 47. „Vous pouvez regarder cette pièce comme une déclaration de Guerre.“

³⁵⁴⁾ Rohd és Benoît jelentései. Polit. Corr. XXX, 85, 347, Benoît 1770 július 25-ikén ezt írja: „... un détachement autrichien vient d'occuper la starostie de Novitarg, située au déla de Cracovie à deux milles des frontières de Hongrie et que la cour de Vienne, formant depuis longtemps des prétentions sur cette starostie, veut les faire valoir dans les circonstances présentes.“

Rohd jelenti 1770 dec. 19-ikén: „J'apprends de bonne main d'ailleurs que la cour d'ici a fait avancer son cordon sur le territoire de la Pologne, entre le comitat de Saros, aux environs d'Epéries et les frontières de la

Silésie Autrichienne, en prétendant que les anciennes limites du royaume de Hongrie allaient jusque là."

Rohd jelentése Berlinbe 1770 aug. 18-ikán: „On ne veut rien savoir ici de la prise de possession de la starostie de Novitarg par les troupes autrichiennes, ni des prétentions particulières qu'on forme sur elle. Mais comme cette starostie doit être située dans le voisinage de celle de **Zips**, et que la dernière a été mise dans le cordon de la Hongrie, il se pourrait fort bien qu'en le tirant on y ait aussi enclavé une partie de l'autre, sans intention de vouloir déroger aux limites, lesquelles on ne saurait régler au juste dans la confusion où se trouve la Pologne présentement, mais à quoi il sera bien nécessaire d'aviser, quand elle sera pacifiée, afin que cela se fasse alors par des commissaires réciproques, et j'entends sonner de loin ici qu'on veut offrir alors à la Pologne lui rembourser la somme pour laquelle la **starostie de Zips** lui a été engagée par un des anciens rois de Hongrie, en balançant les intérêts de ladite somme contre les revenus de la starostie." (Politische Correspondenz Friedrich des Grossen. XXX, 85.)

Rohd jelentése Frigyesnek 1770 dec. 22-ikén:

Vienne, 22 Décembre.

Quant à la prise de possession des Autrichiens sur la frontière de Pologne, dont j'ai eu l'honneur de parler dernièrement, tout ce que j'en ai pu apprendre encore, consiste dans les particularités suivantes:

1-o. Qu'en avançant ainsi leur cordon sur le territoire de Pologne de ce côté-là, ils ont mis en avant aussi leurs poteaux aux aigles jusqu'aux termes où ils se sont fixes, et qu'ils soutiennent être la véritable limite d'un État à l'autre.

2-o. Que ce territoire, occupé ainsi, doit avoir une étendue d'environ 20 milles en long, depuis le comitat de Saros en Hongrie jusqu'aux frontières de la Silésie autrichienne, et que sa largeur en quelques endroits va jusqu'à 4 milles.

3-o. Que nouvelle lisière de pays, renferme 9 villes et 97 villages en tout d'un bout à l'autre, et

4-o. que, depuis cette prise de possession, on en traite les habitants comme les autres sujets de Sa Majesté l'Impératrice Reine, en tout qu'ils ne paient plus les impôts du transit, comme ils étaient obligés de le faire ci — devant.

Comme il pourrait être de toutes ces circonstances là quelque chose de plus ou de moins, je pense qu'il ne sera pas difficile de les tirer au clair du côté de la Silésie, si Votre Majesté trouvait bon d'y envoyer Ses ordres à cet-effet-là. Il m'est revenu aussi par quelqu'un qui en a parlé au maréchal de Lacy, en demandant ce qu'il croyait que Votre Majesté dirait à cette nouveauté, lorsqu'Elle viendrait à l'apprendre? que le maréchal lui avait répondu qu'Elle ne pourrait pas trouver à y redire parcequ'Elle même en avait fait autant de côté de la Silésie prussienne, en faisant avancer quelques piquets de ce côté là sur le territoire de Pologne.

Je ne sais pas ce qui en est ou non de cette dernière circonstance, mais

si toutes celles que j'ai alléguées ci dessus de fait de la prise de possession par les Autrichiens, sont vraies, il parait qu'ils veulent pêcher en eau trouble, surtout si l'on combine cela avec ce qui est déjà passé, il y a quelque temps, du côté de la **starostie de Zips**, lorsqu'ils ont enclavé aussi une bonne partie dans leur cordon, comme je l'ai rapporté alors; mais puisqu'on doit aller bride en main sur un point de cette importance et si délicat d'ailleurs, je pense qu'il sera nécessaire préalablement et avant tout de savoir au juste la vérité de ces circonstances — là. Le prince Golizyn, à qui j'en ai parlé, m'a dit en avoir déjà rapporté quelque chose à sa cour, et, selon toute apparence, celle-ci n'y sera pas indifférente. Voilà tout ce que j'en ai pu apprendre encore. (Politische Corr. Friedrich des Grossen. XXX, 347.)

¹⁵⁵⁾ Polit. Corr. XXX, 347, 349: „... je ne regarde pas de grande conséquence la prise de possession de la cour ou vous êtes, sur les frontières de cette République.“

¹⁵⁶⁾ Max Duncker. Aus der Zeit Friedrich des Grossen und Friedrich Wilhelms III. Leipzig, 1876. (Die Besitzergreifung von Westpreussen), 226.

¹⁵⁷⁾ Kurd von Schlözer. Friedrich der Grosse und Katharina die Zweite. Berlin, 1859, 249. — Duncker, 228. — Beer, II, 50. — Arneth, VIII, 299. Arneth kétségbevonja, hogy az orosz cárnő csak 1771 január első napjaiban értesült volna a szepesi városok megszállásáról, mely esemény már 1770 nyarán ment végbe. Nem tartja valószínűnek, hogy ily eseményt csak öt hónap múlva tudtak volna meg. Véleménye szerint vagy Töröknek szerencsétlen címe volt az, mely Szent Pétervárt megütöközést keltett vagy, amit hihetőbbnek tart — az eddig kevésbé méltatott eseményt Frigyes kívánságának hatása alatt alkalmas ürügynek használta fel.

¹⁵⁸⁾ Henrik herceg levele Frigyeshez, 1771 január 8. Oeuvres, XXVI, 345. — Polit. Corr. XXX, 406. — Schlözer, 249. — Duncker, 229. — Beer, II, 50. — Duncker szerint az eredeti szöveg eltér az Oeuvresben közölt szövegtől (a Polit. Corr. szövege is ugyanaz), amennyiben az eredetiben ez áll: „il est très certain que cela n'était pour rien“, míg a nyomtatásban ez áll: „il est certain que cela n'était pour rien“ s továbbá az eredeti: „et je suis convaincu qu'il sera très possible“ sorai helyett az Oeuvresben ez áll: „et je ne doute pas“.

¹⁵⁹⁾ Szbornik, XXXVII, 340. — Polit. Corr. XXX, 405. (Függelék 8-ik sz.)

¹⁶⁰⁾ Polit. Corr. XXX, 410.

¹⁶¹⁾ Oeuvres, XXVI, 346. — Duncker, 280. — Schlözer, 251. — Beer, II, 50.

¹⁶²⁾ Polit. Corr. XXX, 403.

¹⁶³⁾ Polit. Corr. XXX, 405. Frigyes levele Solmschoz, 1771 január 23.

„... Pour ce qui regarde la Pologne, j'ai appris, comme vous me le mandez, que les Autrichiens avaient pris possession de **Zips** et d'un autre palatinat de Pologne. S'ils prétendent les garder, il s'est sûr qu'ils autorisent les autres voisins de la Pologne à penser également aux droits qu'ils pourront avoir; mais je crois qu'il sera toujours temps d'aviser à ce qu'il y aura à faire sur ce sujet; pourvu qu'auparavant les grandes affaires aient pris une

espèce de couleur, et dès qu'on verra ce qui résulte de la paix ou de la guerre, on aura ensuite du temps de reste pour s'entendre sur ces bagatelles.

Federic.“

¹⁶⁴) Polit. Corr. XXX, 403.

¹⁶⁵) Polit. Corr. XXX, 460—407.

¹⁶⁶) Polit. Corr. XXX, 410. Frigyes levele Solmschoz, Postdam, 1771 január 27. „Supposé cependant que les Autrichiens voulussent effectivement la soutenir, ja ne saurais vous dissimuler qu'il me paraîtrait sont aussi juste que moi et le Russie aient également part au gâteau.“

¹⁶⁷) Polit. Corr. XXX, 411.

¹⁶⁸) Polit. Corr. XXX, 389.

¹⁶⁹) Polit. Corr. XXX, 455.

¹⁷⁰) Polit. Corr. XXX, 455.

¹⁷¹) Polit. Corr. XXX, 417. — Duncker, 231. — Beer, II, 53.

¹⁷²) Frédéric de Smitt. Frédéric II., Catherine, et le partage de Pologne. Paris, 1861, 16 l. Ségur szerint így nyilatkozott Henrik herceg Lengyelország felosztásáról: „Ah! pour ce qui est de cela, ce n'est pas à l'Impératrice, qu'en revient l'honneur; et je puis bien dire au contraire, que c'est **mon ouvrage**. J'avais fait un voyage à St. Pétersbourg. A mon retour, je dis à mon frère: „Ne seriez-vous pas étonné et très satisfait, si je vous rendais subitement possesseur d'une grande partie de la Pologne?“ — „Etonné, oui, me répondit mon frère, mais, satisfait, pas le moins du monde; car, pour fair une pareille conquête, et la conserver, il me faudrait soutenir une guerre acharnée, avec la Russie, avec l'Autriche, et peut-être même avec la France.“ Là dessus, pour le rassurer, je lui racontai, qu'un jour que je m'entretenais avec l'Impératrice, elle me parla de l'esprit séditeux des Polonais, de leur anarchie et de leur factions, qui arriveraient infailliblement à entrainer dans la guerre les puissances voisines. Tout d'un coup, je conçus la pensée d'un partage, et je la lui communiquai, ce qui parut lui faire une grande impression.“ — „C'est un trait de lumière, dit-elle. Si le Roi accueille ce plan, et si nous nous entendons, nous n'avons plus rien à craindre.“ — „Vous-voyez donc, continuai-je, en m'adressant à mon frère, que cet agrandissement ne dépend que de votre volonté.“ — Le Roi m'embrassa, me remercia et entama „aussitôt des négociations avec Catherine et la cour de Vienne. Après quelque difficulté, l'Autriche donna aussi son assentiment. C'est donc à moi, que la Prusse est redevable d'avoir, sans combats, sans une goutte de sang répandu, et sans sacrifices pécuniaires, obtenu un agrandissement considérable: et la Pologne fut partagée“. (Ségur. Mémoires et souvenirs. Paris, II, p. 144.) E sorok szerint maga Henrik herceg lenne a felosztás gondolatának szerzője, de ez ellentétben áll 1771 január 8-iki levelével, mely szerint az eszme megpendítője Katalin volt.

¹⁷³) Schlözer, 257.

¹⁷⁴) Polit. Corr. XXX, 467. — Szbornik, XXXVII, 393—394. Frigyes Solmschoz. 1771 febr. 20.

Potsdam, 20 fevrier 1771.

J'ai jugé à propos de vous communiquer les particularités qui me sont

parvenues au sujet de la prise de possession que les Autrichiens ont faite de long des frontières de la Hongrie, et qui me paraissent assez intéressantes pour mériter l'attention, des puissances voisines. Je viens en effet d'apprendre qu'outre la starostie de Zips celles de Novitarg, de Czorstyn et une autre contrée, non moins considérable, ont été enclavées dans le cordon autrichien; que ce territoire ainsi occupé doit avoir une étendue d'environ vingt milles en long, depuis le comitat de Saros en Hongrie jusqu'aux frontières de la Silésie autrichienne; que le tout ensemble renferme plusieurs villes et jusqu'à 97 villages; que la Cour de Vienne y a déjà exercé plusieurs actes de souveraineté; que sur les plaintes que la république, de Pologne en a fait porter, le prince Kaunitz doit avoir répondu d'une manière vague, mais qui indique cependant clairement le dessein de faire valoir d'anciens droits, et qu'on doit déjà travailler à Vienne à faire une déduction pour justifier et soutenir ces différentes possessions.

Je ne doute pas qu'on ne soit déjà informé de la plupart de ces circonstances à Pétersbourg. Je me rappelle même que la première nouvelle qu'on eut de cette prise de possession, fit, naître à plusieurs personnes de la cour de Russie, l'idée d'un agrandissement égal pour tous les voisins de la Pologne et quoique j'aie vu par un de vos rapports que cette idée n'a pas généralement pris, et que je sente fort bien les raisons qu'on peut alléguer pour la combattre, j'ai cependant cru devoir vous en écrire, puisque ces raisons supposent toujours que la cour de Vienne doive se désister de son entreprise, tandis qu'il paraît clairement, par tout ce que je viens de vous en marquer, qu'elle est dans la ferme résolution de la soutenir.

¹⁷⁵) Beer, Friedrich II. und Van Swieten. Leipzig, 1874. I. 15.

¹⁷⁶) Pelikańczyk nowytargi sztaroszta a Török-féle útlevelben „tamquam fidelis sanctissimae caesariae regiae et apostolicae Majestatis subditus“ szerepelt. Polit. Corr. XXX, 483—484.

¹⁷⁷) Polit. Corr. XXX, 483—484.

¹⁷⁸) Szbornik, XXXVII, 407. Finkenstein és Herzberg levele Solmshez, 1771 március 2.

¹⁷⁹) Duncker, 235.

¹⁸⁰) Duncker, 235. Solms jelentései: 1771 márc. 8, márc. 12, márc. 15, márc. 19.

¹⁸¹) Duncker, 236.

¹⁸²) Duncker, 237. Solms jelentései: ápr. 9, 12, 19.

¹⁸³) Bécsi áll. levéltár. Kaunitz levele Van Swietenhez, 1771 márc. 23.
— Beer, Friedrich II; I, 17. (Függelék 9-ik sz.)

¹⁸⁴) Van Swieten Kaunitzhoz. 1771 márc. 30. Bécsi áll. levéltár. „herr Graf von Finckenstein hat mich vorgestern eigends zu sich rufen lassen, um mir im Namen des Königs und im engsten Vertrauen folgende Öffnung zu machen.

Es hätte die Russische Kayserin in einer mit dem Herrn Grafen von Solms gehalten Unterredung von denen Pohlenischen Starostien, welche mit unseren Troupen besetzt seyn, Meldung gethan, und ihme Grafen auf-

getragen, den König zu ersuchen, damit dieser bey dermahligen zwischen Unsren beyden Höfen obwaltenden guten Einverständniß von uns in Freundschaft und die der Art, als wenn es von ihm selbst kommen, zu erfahren trachte, was unserseits bey Besetzung dieser Starostien eigentlich für eine Absicht obwalte.

Nun hätte der König einestheils sich diesem Auftrage nicht entziehen, andernteils aber auch uns das Anbringen in seiner wahren Gestalt in vollem Vertrauen vor Augen legen wollen. Und da er anhebt aus dem Berichte des Herrn Grafen von Solms abzunehmen glaubet, das hierbey Russischer Seits weder Eifersucht noch Mißtrauen (*ni défiance ni jalousie*) mit unterlaufe, so erachte er uns hierinnen vorläufig einen wohlmeynenden Rath ertheilen zu können, von welchem Er hoffet, dass er unserseits nicht vorgreiflich, sondern als ein merkmahl seiner Freundschaft und aufrichtigen Gesinnung werde angesehen werden.

Dieser Rath bestehet darinnen, dass unser Hof seine auf obbemeldete Starostien etwa habende alte Rechte und Ansprüche ohne weiteren anführe und gelten mache, um so mehr als von den übrigen Nachbarn Pohlens ein Gleiches geschehen würde. „... Le Roi pense“ waren die Formalien, „... que votre Cour n'a qu'à alléguer ou faire valoir des droits ou prétensions anciennes sur ces starosties, d'autant que les autres voisins de la Pologne en feront de même de leur côté“.

Ich habe alles dieses ohne weiteren ad referendum übernommen . . .“

¹⁸⁵⁾ Rohd jelentése Bécsből 1771 március 13-ikáról keltezve. Polit. Corr. XXXI, 32, 33.

¹⁸⁶⁾ Finckenstein Frigyeshez. 1771 ápr. 5. Szbornik, XXXVII, 457.

¹⁸⁷⁾ Polit. Corr. XXXI, 71.

¹⁸⁸⁾ Bécsi áll. levéltár. Schreiben an Frh. v. Swieten ddo Wien, den 10 Aprilis 1771. — Beer, Friedrich II. und Van Swieten, I. 18—I. 19. (töredékesen). (Függelék 10-ik sz.)

¹⁸⁹⁾ Van Swieten levele Kaunitzhoz. Berlin 1771 április 27. Beer, Friedrich II. und Van Swieten, 22.

¹⁹⁰⁾ Frigyes levele Solmshez 1771 ápr. 28. Polit. Corr. XXXI, 120.

¹⁹¹⁾ Van Swieten Kaunitzhoz, 1771 április 30. Arneth, VIII, 591. „An eben dem Tage, an welchem ich von dem Könige des Morgens zur Audienz war beruffen worden, geruhete derselbe Abends bey der Königin sich mit mir sehr lang zu unterhalten, welches des folgenden Tags bey der nähmlichen Gelegenheit, und die ganze Zeit als die cour gewähret hat, wieder geschahe, wobey sich Ihro Maj. sehr aufgeräumt und ungemein gnädig bezeigten. Obwohlen die Unterredung beyde male erst gänzlich in gleichgültigen bestunde, so verfiel doch der König das erste mal auf den Gegenstand der Audienz, und befragte mich genau und mit sichtbarem Anliegen um die Zeit, wann ich eine Antwort von Wien würde erhalten können. Ein gleiches Anliegen bezeigte mir auch Graf Finckenstein mit dem Vermelden, dass dieses ein günstiger Augenblick sey, den man nicht versäumen müsse, aus Furcht, dass nicht die Umstände ändern, welches bey nächst bevorstehender

Eröffnung der Campagne sehr zu besorgen sey, zumalen man von den Türken nicht viel gutes hoffen können. Die eigentliche Ursach dieses betreibens aber scheint mir darinnen zu bestehen, das der König den Augenblick nicht erwarten kann, sich des Besitzes jener Vortheilen gesichert zu sehen, die Er Sich von Russland allem ansehen nach im voraus bedungen hat und nunmehr auch mit unserer Einwilligung zu erhalten hoffet. Diese Begierde leuchtete aus allen seinen bey der Audienz geführten Reden sehr lebhaft hervor, wie Euer fürstl. Gnaden aus meinem letztern gehorsamsten Bericht ohnehin werden entnommen haben."

¹⁹²⁾ Utasítás Van Swieten részére 1771 május 7. Mária Terézia e szavakkal hagyta jóva ezt: „placet; habe nichts zu erinnern wen Kayser nichts anders findet“.

¹⁹³⁾ Beer, Die erste Theilung Polens, II, 69.

¹⁹⁴⁾ Solms levele Frigyeshez, 1771 április 30. Szbornik, XXXVII, 459.

¹⁹⁵⁾ U. ott.

¹⁹⁶⁾ József Lipóthoz, 1771 május. „Ihre Majestät hat beschlossen, dass um Polen intact zu erhalten, sie sogar für diesmal der Geltendmachung ihrer Ansprüche auf die enclavierten Gebiete entsagen wolle, wenn die Anderen ein Gleiches thun würden. Ich weiss nicht von welcher Wirkung diese grossmüthige Erklärung sein wird; im schlimmsten Falle wird man dann sehen müssen, wie man noch am besten wegkommen kann.“ Arneth, VIII, 308.

¹⁹⁷⁾ Van Swieten jelentése Kaunitz-nak 1771 május 15. Bécsi áll. levéltár.

¹⁹⁸⁾ Solms levele Paninhoz, kelet nélkül (valószínűleg 1771 április havában kelt). Fr. de Smitt: Frédéric II., Catherine et le partage de la Pologne. Paris, 1861. Collection de documents, p. 17. „La cour de Vienne à la réquisition du Roi s'est expliquée au sujet des possessions qu'elle s'est appropriées en Pologne; elle lui a fait dire que: **le pays de Zips** lui appartenait depuis longtemps, et que les autres starosties avaient été démembrées depuis longtemps de la Hongrie. Qu'elle avait repris son bien, et qu'à la pacification de la Pologne, elle montrerait ses documens te justifierait ses droits et ses prétentions. Ceci est clair. **La cour de Vienne donne l'exemple; ainsi la Russie et la Prusse sont autorisées à en faire autant.**“

Egy más alkalommal meg azt írja Paninnak Solms, a porosz király álláspontjáról: „Il a adopté, la maxime: que, comme on ne fera qu'imiter l'exemple d'un autre, celui ci n'aura pas sujet de se récrier; ainsi qu'il ne sagit que d'exécuter ce qu'on a résolu.“ Smitt, 19.

¹⁹⁹⁾ Polit. Corr. XXXI, 192, 280, 345.

²⁰⁰⁾ Beer, II, 70. Solms jelentése 1771 május 28-ikáról. „Les propos de Mr. Lobkowitz semblent promettre aussi, que la Cour de Vienne ne voudra peut-être pas s'y opposer mais qu'elle entrera au contraire volontiers dans le partage, qu'elle voudra seulement alors étendre aussi un peu plus loin sa part.“

²⁰¹⁾ Beer, II, 95.

²⁰²⁾ Rohd jelentése Bécsből, 1771 okt. 2. Polit. Corr. XXXI, 441.

... Il ne s'en expliqua pas plus clairement, mais je me rapelle, a ce

sujet, que l'Impératrice-Reine me dit dernièrement qu'il y avait des points qui l'embarrassaient un peu, et ce point était la position des troupes de Votre Majesté dans la Prusse polonaise, (qu'elle) convenait volontiers d'y avoir fourni l'occasion elle-même, en faisant avancer les siennes sur le territoire de Pologne, mais qu'un malheureux mésentendu en était la cause, et qu'elle les en retirerait aussitôt que cela se pourrait, parcequ'elle ne prétendait pas à ce territoire, ou il ne s'agissait que de convenir des limites, et cela amicalement, dès que la Pologne serait pacifiée. Elle ajouta que toute la prétention n'allait plus loin que de retirer d'entre les mains de Polonais **les treize villes de la starostie de Zips**, en faisant rembourser (à) la République la somme d'argent pour laquelle le royaume de Hongrie les lui avait hypothéquées anciennement; qu'elle pouvait donc assurer Votre Majesté sincèrement que ses vues n'allaient pas plus loin, mais s'il arrivait que la Russie ou Votre Majesté avait l'intention de réclamer quelques provinces de la Pologne, pu'alors elle ne croyait pas devoir s'oublier non plus, et qu'elle en ferait autant dans ce cas-là, mais qu'elle aimerait pourtant beaucoup mieux que cela n'arrivât point, et qu'alors elle n'y prétendrait rien non plus."

²⁰³) Részlet Galicin herceg leveléből Panin grófhöz. Bécs, 1771 október 25 (14). (Goertz.) Mémoires et Actes Authentiques relatifs aux Négotiations qui ont précédés le Partage de la Pologne. 1810, p. 85. „Cependant, continua-t-il, je ne dois pas oublier de Vous faire observer qu'au cas de l'acceptation du nouveau pla de pacifikation, pour lequel ma cour est prête d'interposer ses bonnes offices, celle-ci ne pourra pas prendre sur Elle d'y coopérer, à moins que la cour de **Pétersbourg** ne lui donne des assurances bien positives au préalable, comme quoi qu'elle ne désire point, ni ne désirera jamais d'assujettir la Pologne à aucun démembrement, ni pour son propre avantage, ni pour celui de qui que ce soit, bien entendu néanmoins, que LL. M. M. I. I. comptent de revendiquer **les 13 Villes du comitat de Zips**, comme appartenantes à l'ancien domaine du Royaume de **Hongrie**, contre la même somme d'argent, pour laquelle elles ont été autrefois hypothéquées à la Pologne. Au reste tout autre terrain occupé encore aujourd'hui par les troupes autrichiennes, et compris dans les différens cordons, sera pleinement et sans aucune reserve de prétention restitué à ce Royaume."

Je jugeai à propos de rétorquer cette dernière restriction du Prince **Kaunitz**, en lui observant, que cette prise de possession des **villes de Zips** auroit également l'air d'un démembrement. Il n'en voulut point convenir, me disant, que le cas étoit différent, puisqu'il étoit permis en tout tems à un chacun de reprendre son propre bien, que la propriété de sa cour sur ces villes étoit fondée sur des titres non équivoques, et (pour n'en alléguer, que celui qui étoit connu de tout le monde) que ces mêmes villes avoient constamment restées sous la Jurisdiction de la **Hongrie**, et que par conséquent en acquittant les fonds mentionnés, la cour de **Vienne** rentroit en plein dans ses anciens droits, sans faire tort par là à personne.

²⁰⁴) Részlet Solms jelentéséből, Szent-Pétervár, 1771 nov. 22. Polit. Corresp. XXXI, 579.

„... Il a continué qu'au cas de l'acceptation de ce nouveau plan sa cour prêterait ses bons offices pour le faire réussir; cependant il a fait observer que cette coopération ne pouvait avoir lieu, à moins que la cour de Pétersbourg ne lui donnât des assurances bien positives au préalable qu'elle ne désire pas d'assujettir la Pologne à aucun démembrement, ni pour son propre avantage ni pour celui de qui que ce soit; bien entendu néanmoins que la cour de Vienne comptait de revendiquer **les treize villes du comté de Zips**, comme un ancien domaine de la Hongrie, et d'en payer à la Pologne la somme pour laquelle il avait été hypothéqué, mais que tout autre terrain enclavé jusqu'ici dans le cordon serait restitué.

Le prince Golizyn, qui n'a pas été instruit jusqu' à présent de ce qui s'est traité relativement aux acquisitions entre Votre Majesté et sa cour, a assuré que l'Impératrice n'avait jamais eu l'idée de démembrer quelque partie de la Pologne. Il a fait observer, en même temps, que l'acquisition **du Zips** pour la maison d'Autriche ne pouvait être regardée autrement que comme un démembrement. Le prince Kaunitz a accepté la première partie de cette réplique comme une assurance positive qui lui faisait beaucoup de plaisir; quant à l'autre, il a allégué plusieurs raisons pour justifier l'intention de l'Impératrice-Reine, et s'est servi de beaucoup de lieux communs pour dissuader à la Russie toute idée de démembrement de la Pologne, et enfin, il a offert et promis la coopération la plus étendue de sa cour l'arrangement final des troubles de Pologne...“

²⁰⁵) Van Swieten jentése. Berlin, 1771 dec. 30. Polit. Corr. XXXI, 630.

„... Er fuhrte auch die Unterredung wieder auf die Entschädigungen, welche man Russland auf Unkosten Polens eingestehen könnte; „d'autant plus“, sagte er, „qu'il n'est question que de quelques portions de terrain par-ci par-là du côté de Smolensk“.

Ew. Fürstl. Gnaden gnädigen Vorschrift gemäss „mich in Ansehung eines polnischen Theilungsplans bloss passive zu halten, liesse ich mich in nichts ein, sondern bemerkte nur, dass die Vergrösserung Ruslands von dieser Seite dem König besonders bedenklich fallen sollte; als er hierauf antwortete, dass es keine eigentliche Vergrösserung sein würde, dringete ich ferner in ihn, um die abgemessene Bestimmung dieser Entschädigung herauszubringen. Er brachte aber nichts weiter hervor als:

„Que sais-je, moi? 8 ou 10 lieux d'un côté, autant de l'autre, selon qu'il sera jugé utile ou nécessaire pour former une espèce de barrière et rassurer davantage les frontières; d'ailleurs, vous prendriez aussi votre part; vous avez déjà **Zips** et des prétentions sur d'autres starosties;“ und ich beschränkte mich, ihm einsehen zu machen, dass es mit dem **Zipser Land**, als einem von der Krone Hungarn mit Vorbehaltung des Einlösungsrechtes verpfändeten Domaine, eine ganz besondere Bewandniss habe und übrigens man unsererseits nicht gesinnet sei, die auf einige Starostien habende Forderungen anders als durch gütige Unterhandlungen zu seiner Zeit zu berichtigen.

Am Ende gab mir der König folgenden Auftrag: Es würde ehestens ein französischer Minister hier anlangen, dessen Abschiekung hätte gewiss

keine andere Absicht, als die dermaligen Friedenshandlungen zu beobachten. Nun hätten Ew. Fürstliche Gnaden dem hiesigen Minister zu Wien zu erkennen gegeben, dass unsererseits dem französischen Hofe bishero von dem Friedensgeschäfte keine Mittheilung gemacht worden wäre; er, der König, finde sich also einigermaassen in Verlegenheit, was er dem mit Anfang Februarii allschon erwartenden französischen Minister auf dessen diesentwegen sicher vorzusehenden Frage zu antworten hätte.

„Il faudra bien lui dire quelque chose“, waren seine Worte, „mais je ne voudrais pas en dire plus qu'il ne faut; demandez donc à votre cour ce qu'elle veut que je dise, pour que nous agissions de concert, et que nous tenions le même langage. Vous voyez que je sais bien mon catéchisme“.

Ich erwiderte hierauf mit freundschaftlich- und verbindlichen Ausdrücken und dass ich nicht ermangeln würde, des Königs Verlangen ohngesäumt einzuberichten, worauf er, mich verabschiedend, annoch zu wünschen bezeugte, dass ihm in Ansehung dieses letzteren Gegenstandes bald eine Antwort zukommen möge, oder, wie er scherzend sagte: „Venez bientôt m'apporter ma leçon“.

²⁰⁶⁾ Edelsheim jelentése. Bécs, 1772 jun. 6. „Les Confédérés sont bien éloignés de porter du partage de la Pologne le même jugement, que le prince Poniatowski. Ils n'en accusent au contraire, à ce qu'on m'assure, que la cour d'ici et disent, que, si elle n'en avait donné l'exemple par la prise, de possession des **starosties de Zips et de Sandec**, Votre Majesté ni l'impératrice de Russie n'auraient pas songé à vouloir faire des acquisitions en Pologne.“ Polit. Corr. XXII, 255.

²⁰⁷⁾ Frigyes levele Benoithoz. Potsdam, 1772 jun. 14. „Vos dépêches du 2 et 6 de ce mois ne sont bien parvenues. La fermentation où se trouvent présentement les esprits en Pologne, peut vous fournir une occasion d'agir très avantageusement pour mes intérêts. C'est de faire rejaillir, mais de manière que vous ne paraissiez, aucunement en cela, tout l'odieux du partage projeté en Pologne sur les Autrichiens. En faisant envinsager ce démembrement comme un effet auquel la prise de possession de la cour de Vienne des **starosties de Zips et de Sandec** avait donné lieu, et qui avait fait venir l'idée aux autres puissances d'en faire autant et de suivre en ceci l'exemple de cette cour, vous y perviendrez sûrement et ferez retomber l'odieux de cette démarche qui révolte les Polonais, principalement sur elle. C'est pourquoi je vous abandonne cette idée et en remets l'exécution entièrement à votre savoirfaire pourvu que vous observiez de faire en sorte qu'elle ne vienne pas de vous.“ Polit. Corr. XXXII, 255. — Frigyes levele Benoithoz. Potsdam, 1772 jun. 28. „Je ne saurais me lasser à vous réitérer de faire tous que vos efforts de la Pologne, que l'on soit tenté de se bien persuader là où vous êtes, que les Autrichiens en sont réellement les auteurs, et que, sans leur démarche relative au **comté de Zips**, les choses n'en seraient jamais venues là où elles en sont actuellement.“ Polit. Corr. XXXII, 288.

²⁰⁸⁾ Benoît jelentése. Varsó, 1772 jun. 24. „Votre Majesté aura vu par mon dernier rapport, que j'avais déjà rempli Ses intentions par rapport aux

insinuations secrètes à faire contre les Autrichiens pour faire rejaillir sur eux l'odieux du partage projeté. Aussi presque tous les Polonais se récrient ils contre eux." *Polit. Corr. XXXII, 306.*

²⁰⁹⁾ Benoît jellentése. Varsó, 1772 jun. 24. „...principalement les Confédérés se plaignant le plus contre la cour de Vienne, de ce qu'elle les avait induits dans toutes sortes de fausses démarches, en leur faissant espérer un soutien qu'elle changeait actuellement en hostilités contre eux, ut (qu')au surplus cette cour avait, par l'occupation des **starosties de Zips, de Novitarg et de Sandec**, donné depuis longtemps des marques palpables de son dessein de faire des acquisitions en Pologne; ce qui avait naturellement dû faire maître aux autres voisins l'idée de faire également valoir leurs anciens droits et leurs prétensions. Ces insinuations sourdes ont donc produit l'effet désire." *Polit. Corr. XXXII, 295.*

²¹⁰⁾ Frigyes levele Benoíthoz. Postdam, 1772 július 1. „Votre dépêche du 24 de juin m'est bien parvenue, avec la copie de la note que le ministère de la République a remise aux ministres étrangers qui résident à Varsovie. Ce ne sera vraisemblablement pas la seule et dernière occasion où les Polonais auront sujet de crier contre les Autrichiens. Ceux-ci leur fourniront sûrement, avec le temps, matière à pourvoir renouveler, s'ils veulent, leurs plaintes assez souvent . . .

Au reste, ne discontinuez pas ainsi que vous avez débuté, à faire rejaillir sous main, autant que possible, l'odieux du démembrement sur les Autrichiens. Vous agirez en cela conformément à mes intentions et plus vous y réussirez et mieux ce sera." *Polit. Corr. XXXII, 296.*

²¹¹⁾ Frigyes Benoíthoz. Potsdam, 1772 jul. 5. „Je suis bien aise de recevoir par votre dépêche du 27 de juin dernier, la confirmation que vous avez commencé à remplir déjà en quelque sorte mes intentions, pour faire tomber l'odieux du démembrement projeté de quelques districts de la Pologne sur les Autrichiens et les faire envisager comme les principaux auteurs de tout le brouillement; Vous n'avez avancé à cet égard, que la pure vérité. En effet, sans la prise de possessions du **comté de Zips**, ni moi, ni la Russie, nous n'aurions jamais pensé à vouloir acquérir la moindre parcelle de ce royaume, et ce n'est que la démarche seule de la cour impériale qui a fait naître l'idée de faire également revivre d'anciens droits et d'en agir, tout comme elle, de notre côté." *Polit. Corr. XXXII, 307.*

²¹²⁾ Benoît egyik jellentésében írja: „Les insinuations secrètes, faites par moi contre les Autrichiens dans le sens que Votre Majesté le désire, continuent de produire leur effet, et les Polonais ne peuvent plus s'empêcher d'avouer hautement que ces premiers ont donné l'exemple à nos deux cours en semparant d'abord de plusieurs starostie." *Polit. Corr. XXXII, 343.* Frigyes erre így válaszolt: „Au reste, vous faites très bien de desillier, le mieux que vous pouvez, les yeux des Polonais sur le chapitre des Autrichiens et de les convaincre de plus en plus, par vos insinuations secrètes, que ces derniers sont la première cause des événements qui vont éclater et affecter leur patrie." *Polit. Corr. XXXII, 343.*

²¹⁵⁾ Benoît jelentése. Varsó, 1772 szept. 9. „Les Polonais et la cour de Varsovie même crient plus que jamais contre les Autrichiens et l'on vomit mille injures contre eux“ Polit. Corr. XXXII, 503. Frigyes erre így válaszol (1772 szept. 20.): „... Mais quoi qu'il en arrive, je suis toujours bien aise de remarquer par vos rapports qu'on commence là où vous êtes, à se gendarmier contre les Autrichiens, et que la haine qu'on leur témoigne, prévaut de beaucoup celle qu'on nous porte. Je me flatte donc que l'animosité qu'elle engendrera contre cette puissance et autres, diminuera et étouffera peut être même entièrement celle qu'on a pour nous.“ Polit. Corr. XXXII, 503.

²¹⁴⁾ Beer, Documente, 87.

²¹⁵⁾ Dr. T. E. Modelski. Wywód ks. W. Kaunitza z r. 1772 o pierwszym podziale Polski. Kwartalnik Historyczny 1917, 70.

²¹⁶⁾ A Reviczky-család az árvamegyei Revisnye községből eredt. Reviczky Károly 1737-ben született s igen gondos nevelésben részesült. Már kora fiatalságában nagy tehetséget mutatott idegen nyelvek elsajátításában. Nagy előszeretettel foglalkozott a keleti nyelvekkel is s ezért a diplomáciai pályára lépett, melyet Konstantinápolyban kezdett. 1772-ben bárói, majd 1787-ben grófi rangot kapott.

²¹⁷⁾ Bécsi áll. levéltár. Vortrag vom 4. Sept. 1772. Vortrag vom 12. Sept. 1772. Az utólagos kiegészítés az „Appendix“ és a „Geheime Anweisung“.

²¹⁸⁾ Bécsi áll. levéltár. Expeditionen 1772. Instruktion nach welcher sich (inseratur Titulus Baronis v. Revitzky) als Unser ausserordentlicher Abgesandter u. gevollmächtigter Minister an dem König. Polnischen Hof zu betragen hat. A szepesi városok megszállására vonatkozó részt lásd a Függelék 11-ik számában.

²¹⁹⁾ A Stackelberg részére szolgáló utasításokban ezt találjuk a szepesi városokra vonatkozólag: „Au milieu de double embarras de la Russie, dans la guerre avec la Porte et les troubles en Pologne, la cour de Vienne crut trouver un moment favorable et pouvoir se payer par ses mains de la faveur qu'elle marquait tant à la Porte, qu'aux soi-disants confédérés, et sans colorer d'aucun droit ou prétexte ses démarches, elle se mit en possession du pays de Zips“ . . .

„... le pr. Kaunitz se montrait sourd, jusqu'à ce que dans la discussion de l'objet de la paix, après avoir proposé quelques conditions qu'il croyait acceptables pour la Russie, il promettait de les faire appuyer à la Porte par les bons offices de sa cour, mais à la condition expresse, que la Russie ne penserait pas à rien démembrer des possessions de la Pologne, tandis que sa propre cour comptait, bien revendiquer pour elle les treize villes du comté de Zips. Sur cette double proposition on parla plus clairement à la cour de Vienne. Sur l'objet de la paix avec la Turquie, l'Impératrice consentit par amour pour la paix et en considération du voisinage immédiat des états de la maison d'Autriche à se relâcher sur l'article de la Valachie et de la Moldavie; mais il se montra inflexible à l'égard des tartares et opposa pour elle-même la même raison de l'immédiateté du voisinage des ses états. Et sur l'article de l'occupation de Zips, le comte Panine fit par-

venir fermement au pr. Kaunitz par le pr. Galitzyne, comme quoi sa cour, qui prétendait revendiquer pour elle-même, ne pouvait point empêcher d'en faire autant des puissances, qui, tout aussi bien qu'elle, avaient des droits ouverts à la charge de la même république, mais bien que si elle trouvait de sa convenance d'entrer dans un accord et des mesures avec la Russie et son allié, pour conférer, liquider et arranger les droits des trois puissances, on se faisait fort d'y terminer le Roi de Prusse." Szbornik, 118-ik kötet, 179 és 182 l.

²²⁰⁾ Az 1773 szeptember 18-ikán kötött egyezmény bevezetése a követ-kezőkép hangzik:

„Au nom de la Très-Sainte Trinité.

Soit notoire à quiconque appartient: S. M. l'impératrice-reine apostolique de Hongrie et de Bohême, après avoir fait occuper par ses troupes quelques districts de la Pologne, en conséquence du concert arrêté pour cet effet entre elle, S. M. l'impératrice de toutes les Russies et S. M. le Roi de Prusse, a fait déclarer, par un mémoire présenté à Varsovie au mois de septembre de l'année dernière, les droits et les raisons qui l'ont engagée à cette démarche. S. M. le roi de Pologne, en conséquence du résultat du conseil du Sénat assemblé au mois de novembre de la même année, y a répondu relativement à une future Diète générale par des protestations solennelles contre cette occupation. Et de cet état des choses il en a résulté le danger le plus imminent de voir troubler l'amitié et la bonne harmonie qui ont subsisté jusqu'ici entre S. M. le Roi et la République de Pologne et S. M. l'Impératrice-Reine. Mais après avoir mûrement réfléchi de part et d'autre sur les funestes effets qu'aurait entraînés un pareil événement, heureusement l'esprit de conciliation a prévalu, et on est convenu en conséquence de faire ouvrir les conférences de ratification à Varsovie, à une Diète extraordinaire indiquée pour cet effet au gré du désir des trois Cours contractantes, et d'y faire travailler à une prompt accommodation des différents auxquels ont donné lieu les circonstances présentes par des plénipotentiaires et commissaires autorisés de part et d'autre. Pour cet effet, S. M. le Roi et la République ont autorisé et muni de leur plein pouvoir (les mêmes noms que dans le traité avec la Russie) et S. M. Impériale reine de Hongrie et de Bohême a muni pour le même effet de son plein pouvoir le sieur baron Charles Rewiczky, de Revisnye, son chambellan actuel, envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire, à la cour de Pologne, lesquels commissaires et plénipotentiaires, ainsi dûment autorisés, après, avoir échangé leurs pleins pouvoirs respectifs et avoir tenu entre eux plusieurs conférences, sont enfin convenus des articles suivants:

Art. II. Les hautes parties contractantes, désirant prévenir et écarter toutes contestation qui pourrait altérer à présent et par la suite des temps leur amitié et bonne intelligence mutuelle, et se persuadant qu'il ne saurait y avoir de moyen plus propre à produire cet effet désirable qu'une abolition absolue de toutes prétensions quelconques qu'elles pourraient former les unes à la charge des autres, S. M. le roi de Pologne, tant pour elles que ses suc-

cesseurs, conjointement avec les ordres et États généraux de royaume de royaume de Pologne et de grand-duché de Lithuanie, cèdent en conséquence par le présent traité, irrevocablement et à perpétuité, à S. M. l'impératrice-reine apostolique de Hongrie et de Bohême, ses héritiers et successeurs des deux sexes, sans aucun retour ni réversion dans aucun cas imaginable, les pays, palatinats et districts, qu'en suite de ses lettres patentes publiées le 11 septembre 1772, elle a fait occuper pour lui tenir lieu et servir d'équivalent de toutes les prétensions de sa couronne de Hongrie et de Bohême, qui consistent dans tout le pays désigné par les limites tracées ci-après . . .

Art. III. S. M. le roi de Pologne et les États de Pologne et de Lithuanie renoncent également, et de la manière la plus forte, à toute prétention qu'ils pourraient avoir ou former, soit à présent, soit à l'avenir, sur aucune des provinces et États que la sérénissime maison d'Autriche possède actuellement.

Art. IV. Comme S. M. Impériale, Royale et Apostolique déclare et confesse avoir obtenu, amoyennant cette cession de tous les pays et districts enclavés et par conséquent aussi des endroits et villes dépendantes du **comté de Zips ou Spiz** qui s'y trouvent renfermées, un équivalent juste et proportionné pour toutes les prétentions de ses couronnes de Hongrie et de Bohême, elle renonce aussi, de son côté, tant pour elle que pour ses héritiers et successeurs, à toute prétention qu'elle pourrait avoir eue, ou avoir encore à la charge du royaume de Pologne et du grand-duché de Lithuanie, sous quelque titre que ce puisse être“ . . .

D'Angerberg. Recueil des traités, conventions et actes diplomatiques concernant la Pologne 1762—1862. Paris, 1862. 143—146.

²²¹⁾ (Loyko) Zbiór deklaracyi, 385. E mű francia fordításban is megjelent: „Recueil des déclarations, notes et faits, principaux, qui ont précédé et accompagné la diète confédérée depuis le 18 Septembre 1772 jusqu'au 14 Mai 1773. A kiadás 512-ik lapján: „Ils devront repeter au nom de la République la somme hypothéquée sur Zips.“

²²²⁾ (Loyko) Recueil des déclarations, 405.

²²³⁾ (Loyko) Zbiór deklaracyi, 41—44.

²²⁴⁾ A „Deduction sur l'hypothèque de Zips“ nyoleadrét alakú 54 lapot tartalmazó nyomtatvány, mely 1773-ban jelent meg s valószínűleg Loyko Félix írta, csak úgy mint a Recueil des déclarations-t. Igen ritka nyomtatvány.

²²⁵⁾ „ . . . on voit bien que ce qui s'est passé en 1772 n'est conforme ni aux conditions stipulée en 1412, ni à la lettre de l'Impératrice-Reine du 26 Janvier 1771.“ Déduction, 33.

²²⁶⁾ Arneth, VIII, 393.

²²⁷⁾ Arneth, VIII, 393. „Welche Art der Nachahmung Oesterreichs wäre das gewesen, die aus dessen Absicht, einen Flächenraum von wenig mehr als zwanzig Quadratmeilen, ganz von ungarischem Gebite umschlossen, diesseits der trennenden Gebirgskette gelegen, im Wege friedlicher Vereinbarung und entgeltlicher Einlösung wieder zu erlangen, den Anlass geschöpft hätte, Polen um Länder in einer Ausdehnung von fast viertausend Quadratmeilen

ohne jegliche Ersatzleistung zu bringen? Nicht also zum Anlasse, sondern zu einem spät ergriffenen Vorwande hat die von österreichischer Seite geschehene Besetzung der Zips und einiger unbedeutender Grenzdistrichte dem Könige von Preussen gedient, seinen lang schon gehegten und niemals fallen gelassenen Plan zur Theilung Polens neuerdings aufzunehmen und zur Verwirklichung zu führen.“

²²⁸⁾ Henryk Schmitt. Dzieje panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Lwów, 1880. III, 5.

²²⁹⁾ Gross-Hoffinger. Die erste Theilung Polens und die österreichische Herrschaft in Galizien. Dresden und Leipzig. 1847.

²³⁰⁾ Beer, I, VIII és IX l. „Leopold von Ranke . . . folgt, unbeirrt durch alle Einwendungen, der Ueberlieferung Friedrich's: „Man würde Friedrich mit Unrecht“ sagt Leopold von Ranke, „als den ersten Urheber einer der drei Mächten gemeinschaftlichen Gebietserweiterung auf Kosten Polens betrachten; dieser Gedanke ist, von Oesterreich veranlasst, in der Salons von Petersburg ergriffen worden: das derselbe aber so grosse Dimensionen annahm . . . dazu hat Friedrich ohne Zweifel den Anstoss gegeben“. — Über diesen Punkt kann nunmehr kein Zweifel obwalten. Wir besitzen für diese Behauptung einen Gewährsmann, dessen Glaubwürdigkeit wohl Niemand anfechten wird: Kaunitz. Über die Genesis der Theilung stimmt der österreichische Staatskanzler mit dem preussischen Könige im Wesentlichen überein. In einer Denkschrift vom 25 September 1771 . . . legt Kaunitz dar: die Politik Oesterreichs habe es bewerkstelligt, dass sich Preussen jeder feindseligen Einmischung in die polnischen Angelegenheiten enthalten und nicht den kleinsten Schritt gewagt habe, sich auf Kosten Polens zu vergrössern. Sodann fährt er wörtlich fort: „Dieses dauerte so lange, bis wir die Anfangs blos zu unserer Sicherheit in Vorschlag gebrachten Cordonanstalten gegen mein wenigens Einrathen in einen Eroberungsplan verwandelt, und dadurch dem König von Preussen die gewünschte Gelegenheit gegeben haben, sich auf unser Beispiel zu beziehen, solches in Verdoppeltem Maass nachzunehmen und sich den Weg zu allen denjenigen geheimen Bearbeitungen bei dem Russischen Hofe zu bahnen, welche bloss auf eigene Vergrösserung und Nebenvortheile abzielen.“

²³¹⁾ Mémoires depuis la paix de Hubertsbourg jusqu'à la fin du partage de la Pologne. Oeuvres de Frédéric le Grand. Berlin, 1847, tome VI, 35—37 és 47.

²³²⁾ Volz G. B. Friedrich der Grosse am Schreibtisch. Hohenzollern-Jahrbuch, 1909. 1—56. Kwart. Hist. 1917, 60.

²³³⁾ Oeuvres, VI, 35.

²³⁴⁾ Oeuvres, VI, 35.

²³⁵⁾ Oeuvres, VI, 36—37.

²³⁶⁾ Oeuvres, VI, 47.

²³⁷⁾ C. W. von Dohm. Denkwürdigkeiten meiner Zeit. Hannover, 1814. 5 Bde. I, 16 és 513.

²³⁸⁾ Fr. von Raumer. Polens Untergang. Leipzig, 1832, 57. „Es ist so gleichgültig wer zu allererst des Wort **Theilung** ausgesprochen, als wer in einem Kriege die erste Flinte losgeschossen hat. Gewiss haben alle drei Mächte Antheil an der Schuld, Russland aber bei weitem den grössten, weil Polen durch seine Einwirkung in der Anarchie verharrete, jede Besserung unmöglich, die Theilung hingegen wesentlich herbeigeführt ward.“

²³⁹⁾ K. Schlözer. Friedrich der Grosse und Katharina die Zweite. Berlin, 1859, 247—278. „Die Ankunft des Prinzen (Heinrichs), das Bild, welches er von den in Petersburg herrschenden Ansichten und Neigungen entwarf, brachte in der ganzen Anschauungsweise Friedrichs eine plötzliche Aenderung hervor. So Manches, was sich schriftlich nicht hatte mittheilen lassen, trat jetzt in den Unterhandlungen mit dem Bruder lebendig vor seine Seele und zeigte ihm auf's klarste, dass man am Czarenhofe mit sich einig sei, welche Politik fortan gegen Polen eingeschlagen werden müsse. Inzwischen waren auch immer bedenklichere Nachrichten aus Ungarn eingetroffen, welche dem Könige beweisen, dass Österreich es nicht — wie er wohl anfangs geglaubt haben mochte — auf eine vorübergehende Besitzergreifung der **zipser Städte**, sondern auf eine feste und dauernde Begründung seiner Herrschaft in den beiden Starosteien Abgesehen hatte.“ U. ott. 256.

²⁴⁰⁾ Friedrich Preuss. Die erste Theilung Polens und die Memoiren Friedrichs des Gr. Königsberg, 1874. § 12. „Es gehörte in der That die besonnene Ruhe, die ganze Energie und politische Gewandheit eines Friedrich des Gr. dazu, um die bei den so schwierigen und äusserst verwickelten Zeitverhältnissen nicht nur Preussen, sondern auch das ganze Europa vor einem Kriege zu bewahren.“

²⁴¹⁾ H. v. Sybel. Die erste Theilung Polens. Berlin, 1874, 35.

²⁴²⁾ E. Hermann. Geschichte des Russischen Staats VII Bde. Hamburg, 1853. V, 483. „Bereits um die Mitte dieses Jahres 1770 waren von Ungarn aus österreichische Truppen in Polen eingerückt. Sie besetzten die Starosteien **Zips** und **Zandek** (sic) und zogen einen Cordon nebst 500 Dörfern die reichen Salinen von Bochnia und Wieliczka, eine Hauptquelle der Einnahmen des Königs von Polen, umfassend, sich bis fünf Meilen vor Krakau erstreckte. Das wiener Cabinet setzte in diesen Landschaften eine Regierung ein, welche in öffentlichen Schriften, bei Ausfertigung von Pässen und an anderen Bekanntmachungen sich eines Siegels bediente mit der Umschrift: „Sigillum administrationis terrarum recuperatarum“ und bald darauf (29. Nov.) wurden diese im Jahre 1412 an Polen abgetretene Districte, auf welche im Jahre 1589 das Erzhaus ausdrücklich verzichtet hatte, als mit dem Königreich Ungarn wieder verbunden und vereinigt erklärt. Hierauf zögerte auch der König von Preussen nicht länger, unter dem Vorwand, seine Staaten gegen die Pest, die im südlichen Polen furchtbar um sich griff, zu schützen, seine von dem General Thadden befehligten Truppen in Polnisch Preussen einrücken lassen, ja ausser dem Bisthum Warmien nebst einem Theile der Palatinate von Kulm und polnisch Pommern liess er auch längs der ganzen schlesischen

Grenze von Driesen bis Fraustadt, Lissa und Kempen mehrere Districte der Palatinate von Kalisch und Posen besetzen.“

²⁴³⁾ M. Duncker. Aus der Zeit Friedrich des Grossen und Friedrich Wilhelms III. Leipzig, 1876, 237. „Dies sei klar. Der Wiener Hof gebe das Beispiel. Russland und Preussen seien dadurch ermächtigt, ebenso zu verfahren . . . Es handle sich nicht um Erwerbungen in Oesterreichs Nachbarschaft, und Oesterreich habe das Beispiel gegeben.“

²⁴⁴⁾ A. Th. Preuss. Ewald Friedr. Graf v. Hertzberg. Berlin, 1909.

²⁴⁵⁾ R. Koser. König Friedrich der Grosse. Stuttgart u. Berlin, 1903. — R. Koser. Aus der Vorgeschichte der ersten Theilung Polens. Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften. Jahrg. 1908. — Kwart. Hist. 1917, 62.

²⁴⁶⁾ Volz. Prinz Heinrich und die preussische Politik vor der ersten Theilung Polens, 182. „Entgegen der weitverbreiteten Auffassung, dass die Besetzung der **Zips** durch die Oesterreichischer den ersten Anstoss gegeben habe, muss betont werden, dass diese sich bereits im Sommer 1769 und ohne jedes öffentliche Aufsehen vollzog.“

²⁴⁷⁾ Volz. Friedrich der Gr. und die erste Teilung Polens, 118 és Modelski, id. h. 61. „Auf die Frage zunächst, wer der Urheber der polnischen Teilung gewesen, wird die Antwort lauten: nicht Russland . . . Aber auch Oesterreich wird nicht als Urheber gelten . . . König Friedrich war es vielmehr, der den entscheidenden Schritt vollzog . . . Wenn er sich dafür auf Österreichs Vorgang berief, so war das nur ein diplomatischer Kunstgriff, dessen er sich jetzt bediente, um die Verhandlung im Russland in die Wege zu leiten.“

²⁴⁸⁾ Volz. Prinz Heinrich von Preussen. 185—186.

²⁴⁹⁾ Maska odkryta na marsowym polu w Paryżu. Z francuskiego przełumaczona. 1790 Roku. Szujski. Dzieje Polski, Lwów, 1866, 464.

²⁵⁰⁾ (Ferrand.) Histoires des trois démembrements de la Pologne. Paris, 1820, 95. „Ce mot de **réincorporation**, renouvelé sans aucun préalable, au bout de plusieurs siècles, étoit fait pour inspirer les plus justes alarmes. Il est incontestable que ce mot a suffi pour donner la première idée des propositions que le prince Henri jeta au hasard dans une conversation familière, ainsi que nous le verrons; et ce n'est pas une des moindres singularités de ce démembrement aussi injuste qu'extraordinaire, que la puissance, qui fut admise la dernière dans ce projet, ait été la première à en donner l'exemple par une occupation faite à titre d'ancienne souveraineté.“

²⁵¹⁾ Ferrand, III, 252.

²⁵²⁾ Ferrand, III, 275. „Le traité de 1764 conduisit Catherine, malgré elle, au démembrement de la Pologne. Lorsqu'elle fit au Prince Henri les premières propositions, elle ne songeait qu'à donner à Frédéric un dédommagement qui l'attachât encore plus à elle.“

²⁵³⁾ Ruhlière. Histoire de l'anarchie de Pologne et du démembrement de cette République. Paris, 1807. IV, 210.

²⁵⁴⁾ Ruhlière. IV, 214. „Cette démarche d'une reine si consciencieuse,

parut hardie à la czarine; et s'il faut en croire Frédéric, ce fut ce qui achemina le plus le partage."

²⁵⁵⁾ Lettres particulières du baron de Vioménil sur les affaires de Pologne, en 1771 et 1772. Paris, 1808, 107. „On apprit à Péterbourg, que la Cour de Vienne, sans aucune formalité préalable, avait fait occuper en Pologne par des troupes, la **seigneurie de Zips**, sur laquelle elle avoit des prétentions. La hardiesse de cette démarche étonna et inquiéta Catherine; elle dit au (Prince Henri, que si les Autrichiens envahissoient le territoire Polonais, les autres Puissances voisines devoient, les imiter, sauf à retirer les troupes quand ils rappelleraient les leurs. Cette réflexion qui ne présentait que l'idée d'une représaille ou plutôt d'une simple imitation momentanée, fut un trait de lumière pour le rince, en lui suggérant un plan propre à tirer avec avantage son frère d'embarras."

²⁵⁶⁾ (Goertz.) Mémoires et actes authentiques relatifs aux négociations, qui ont précédées le partage de la Pologne. 1810, 86.

²⁵⁷⁾ Mémoires ou souvenirs et anecdotes, par Mr. le comte de Segur. Paris, 1825. II, 144.

²⁵⁸⁾ Histoire de Joseph II. Empereur d'Allemagne. Par M. Camille Paganel. Paris, 1843, 281. „Là devant une carte de la Pologne, on arrêta les bases de l'odieux partage. Déjà, sous prétexte d'organiser un cordon sanitaire, grande ressource pour de pareilles iniquités, des troupes autrichiennes et prussiennes s'étaient établies sur cette terre condamnée."

²⁵⁹⁾ Paganel, 283.

²⁶⁰⁾ William Coxe. „Les troupes autrichiennes et prussiennes avaient déjà pénétré en Pologne, sous le prétexte d'y établir un cordon sanitaire à cause de la peste.

Marie Thérèse laissa percer quelques prétentions générales à certaines parties de la Pologne et fit occuper le **Principauté de Zips**, comme ancienne dépendance de la Hongrie. C'est alors que Catherine fit au Prince Henri la réflexion bien connue et dont Frédéric profita finement pour engager la Russie au partage." Fr. de Smitt, 45.

²⁶¹⁾ M. Alexis de Saint Priest. Etudes diplomatiques et littéraires. Paris, tome I, 250.

²⁶²⁾ Saint Priest, I, 234. „Au lieu d'un diplomate de profession il envoya à Pétersbourg son propre frère, le compagnon de ses travaux, l'illustre prince Henri. En attendant le résultat de cete démarche, Joseph II. d'accord avec le roi de Prusse, fit filer des troupes pour s'emparer de **Zips** district polonais enclavé dans la Hongrie."

²⁶³⁾ Frédéric de Smitt. Frédéric II., Catherine, et le partage de la Pologne. Paris, 1861, 3. „Aucune question n'a tant et si souvent occupé l'attention publique, dans les quatre-vingt dernières années, que celle du partage de la Pologne. Il n'est aucune cause dans laquelle aient été prodigués autant de reproches et d'outrages; et on les a particulièrement dirigés contre l'Impératrice Catherine de Russie, qui fut considérée et représenté comme l'auteur et l'agent principal de ces partages. Et cependant rien n'est

plus faux et plus injuste. L'Impératrice Catherine n'agit dans cette affaire que contre son gré, et conduite par une impérieuse nécessité.

Le véritable instigateur, l'agent et l'auteur de l'accomplissement du premier partage est resté au contraire, pour ainsi dire, à l'abri du reproche. On ne le représenta, que comme ayant été contraint de prendre part à ce démembrement, pour ne pas rester en arrière des autres puissances, et pour ne pas laisser détruire complètement l'équilibre du Nord.

La troisième puissance ne fut comprise dans ces accusations, qu'autant qu'elle y donna lieu par l'occupation d'un district polonais; ce qui fit naître, à ce qu'on croit, la première pensée du partage chez les deux autres souverains. Mais du reste, il était connu, qu'elle n'entra que plus tard dans le plan des autres puissances.

Toute l'histoire de cet événement, telle qu'elle est retracée dans les livres scolaires et dans les ouvrages historiques, n'est, en grande partie que: „fable convenue“.

²⁶⁴⁾ Smitt, Supplément, 68. „Résumons le tout en peu de mots: Il résulte de tout ce qui précède que Frédéric eut le premier et des longtemps, la pensée d'un partage, qui était dans la nécessité de ses Etats: — que Kaunitz avec ou sans intention y donna la première impulsion par l'occupation de **Zips**; que'ensuite le frère du Roi, le Prince Henri, conformément à ses instructions secrètes, profita de l'indignation excitée par cette occupation, et insinua la proposition d'un partage pour prévenir, comme on le disait alors, une guerre, générale et contenter les trois Cours. Que Frédéric aussitôt, des que la première digue fut rompue par son frère, présente ses propositions formelles et pressantes; et soutenu par le parti des Tzernyschows à St. Pétersbourg, arracha enfin à la Cour de Russie, qui fut longtemps contraire au projet, son consentement; après quoi la chose fut négociée d'abord entre la Russie et la Prusse, Puis, après bien des tergiversations de Kaunitz, avec l'Autriche, et définitivement conclue.“

²⁶⁵⁾ Albert Sorel. La question d'Orient au XVIII-e siècle. 4-e édition. Paris, 1902. „En ce même mois de février 1769, tandis que les Autrichiens plantaient leurs aigles dans ce comitat, le roi de Prusse le plaçait dans le lot que le ‚comte Lynar‘ leur attribuait en Pologne. Il est vrai que Kaunitz, fait même en manière de légalité, se couvrait du prétexte des **droits anciens**, et que le ‚comte Lynar‘, dépourvu, en fait de droit, de toute impertinence, ne fondait son projet que sur la convenance. Tous deux, au fond, tendaient au même but, et le fait est qu'au moment où Frédéric concevait le plan, l'Autriche en commençait l'exécution. Cette coïncidence forma le noeud de l'intrigue qui amena le partage de la Pologne.“

L'Autriche ne pouvait prévoir les conséquences d'un acte très conforme d'ailleurs à ses habitudes politiques, et elle était trop occupée pour y prêter alors une bien sérieuse attention.“

²⁶⁶⁾ Sorel, 137. „Frédéric avait formé le plan, l'Autriche avait donné l'impulsion, la guerre d'Orient fournissait le moyen. Il ne restait plus, qu'à saisir le rapport, secret qui reliait ces causes diverses. La tsarine le fit,

le 8 janvier, en badinant avec le prince Henri de Prusse, quand elle lui dit: „Pourquoi tout le monde ne prendrait-il pas aussi?“

²⁶⁷⁾ Sorel, 139. „L'Autriche, en occupant, le **Zips et Sandecz**, avait posé un précédent dont il était expédient de prendre acte; mais sa conduite incertaine et timide n'était pas un exemple à suivre.“

²⁶⁸⁾ Schlözer, 265. „Diese Antwort war nicht geeignet, um sie dem russischen Cabinet mitzutheilen; der König musste befürchten, dass die Entschiedenheit, mit welcher Kaunitz hierin von einer Theilung Polens abrieth, auf Panin all zu grossen Eindruck machen und bei ihm die früheren Bedenken wieder wach rufen würde.“

²⁶⁹⁾ Bilbasszof. Katharina II. Aus dem russischen übersetzt. 2 Bde. Berlin, 1897. II, 444. **Scheel** dán követ jelenti 1769 április 16-ikán: „On me rassuré et je suis très persuadé que l'Impératrice ne se pretera jamais au démembrement de la Pologne.“

²⁷⁰⁾ Szujski, IV, 470.

FÜGGELEK

1-SÖ SZ.

A szepesi városokhoz intézett kiáltvány a katonai kordont illetőleg.*)

1769. április 9.

Ihro K. K. A. May.: haben missfällig vernommen, dass mehrmalen verschiedene Polnische Conföderirten zu Lublyo angekommen, daselbst in den von Wey: dem Römischen Kayser Sigismundo glorwürdigstem Gedächtniss als König in Hungarn, unter ausdrücklicher Vorbehaltung des ewigen Wiedereinlösungs-Rechts, an die Krone Polen verpfändeten Städten und Schlössern des König.: Hungar-Zipser Comitats, Contribution auszuschreiben sich angemasset, und die Lublyoer Garnison eben sowohl als die übrigen Städtischen Beamte und Officiers in ihre 'Conföderation einzuziehen gesucht haben.

Da dies ganz unerwartete gewaltsame und eigenmächtige Untersuchungen der Conföderirten mit Ihro May.: bekannter Territorial-Superiorität in dem verpfändeten Zipser District ebensowenig vereinbarlich, als dessen eigene sowohl, als der Sicherheit der dem Königreich Polen davon zukommenden Nutzniessung entgegen sind, folglich nicht nur die Aufrechthaltung Allerhöchst dero Königl. Hungarischen Gerechtsamen, sondern auch und zwar noch mehr das eigene Interesse der Krone Polen erfordert, von gedachtem Districte derley Gewaltthätigkeiten hindan zu halten, und überhaupt das Unheyl des Krieges abzuwenden; So haben Ihro K. K. Apostol. Mays.: den Entschluss gefast, in erst erwehntem Districte eben diejenige Vorkehrungen treffen zu lassen, welche an den Gränzen Dero übrigen mit jenen Provinzen, die der Kriegs Gefahr ausgesetzt sind, benachbarten Ländern veranstaltet werden.

*) E fűggelékben több olyan okiratot közlök, melyek a munka tárgyának megvilágosításához szükségesek. Túlnyomó részük kiadatlan, de van köztük néhány kiadott okirat is, melyeket azért közöltem, mert tárgyuknál fogva, fontosak és nehezen hozzáférhető kiadványokban jelentek meg, mint pl. a Szentpétervárott kiadott Szbornik stb. e. gyűjteményben. — Az okiratok szövegében a félkövér szedés csak a fontosabb részek kiemelésére szolgál. Az eredeti szöveg nem emeli ki e részeket.

Es is demnach von allernächst Denenselben der Befehl erttheilet worden, an den Gränzen des mehr ernannten Zipser Districts Kays: Adler aufzurichten, und daselbst einen Militär Cordon zu ziehen.

Ihro K. K. A. Mays. sind weit entfernt, durch diese in gegenwärtigen Umständen unumgänglich nöthige und Dero vestgesetzten Neutralitäts System gemässe Anstalten den der Krone Polen in gedachtem Districte zustehenden Pfandgerechtsamen nur im geringsten zu nahe zu treten, versprechen sich aber eben so zuversichtlich, dass die zum zeichen Allerhöchst Dero Territorial Superiorität, zum Schutz des ganzen Districts und zum eigenen Besten der Republick Polen aufgerichtete Kays: Adler von den Conföderisten sowohl, als von sonst jedermann werden respectiret, und alle gewaltsame Einfälle, Contributions Ausschreibungen, Conföderationen, auch was immer für andere die innerliche Sicherheit und Ruhe störende Handlungen in dem ganzen Districte auf das genaueste und um so gewisser vermieden werden, da Ihro Mays. widrigenfalls gezwungen seyn würden, zuzufolge der bereits an Dero Militare abgegebenen Befehlen Gewalt mit Gewalt vertreiben, und diejenigen, welche oft ernannten District gewaffnet zu betreten, sich anmassen werden, sogleich entwafnen, auch nach Beschaffenheit der Umstände und ausgeübten Excessen zur gerechten und strengen Strafe ziehen zu lassen.

Declaration 1769 IV. 9.

2-1K SZ.

Kaunitz Lacy grófhöz.

1769. ápr. 22.

An des Herrn Hofkriegsraths Presidenten Grafen von Lacy Excellenz.

Aus dem von des Hofkriegsraths Presidenten Herrn Grafen v. Lacy Excel.: mitzutheilen beliebten Schreiben des Hofraths Michler an den Herrn Fürsten Ponyatowski, ist der doppelte Umstand vergnüglich zu ersehen, dass eines theils von demselben die diesseitige Superioritas Territorialis in dem der Krone Pohlen verpfändeten Zipser-District nicht undeutlich erkannt, andern theils aber die Besetzung der 13 Städte mit K. K. Garnison selbst anverlangt, und andurch alle Beysorge gehoben wird, dass die bereits Allerhöchst resolvirte Cordons-Anstalten in gedachtem Districte einigen Anständen unterliegen dürften.

Es kommt also dermalen lediglich auf die Frage an, was von der vertraulichen Communication des H. Fürsten Ponyatowski für ein Gebrauch zu machen sey?

Überhaupt können die **Cordons-Anstalten** in dem Zipser District auf eine **zweyfache Art eingeletet werden**. Entweder:

1-o. Dass ihnen diejenige Wendung gegeben wird, die bereits von **Ihro Mayst.:** resolviret worden, oder

2-o. Dass man sich die von dem **H. Fürsten Poniatowski** geschehene **Communication zu Nuzen macht**, und die **Cordons-Anstalten als eine Verfügung darstellt**, zu welcher bloss auf die eigene requisition der pohnischen **Starosten** geschritten werden.

Nach der von des **H. Hofkriegsraths** **Presidenten Excel.** geäusserten erlauchten Wohlmeynung, würde man die vorerwehnte zweyte Art erwehlen.

Wie jedoch der **Hof- und Staatskanzler** die Sache ansieht, so dürfte die **erste Art und Wendung die rätlichste seyn**.

Unter mehreren anderen Betrachtungen, wird derselbe hauptsächlich durch folgende bewogen:

1. Wenn man den **Cordons-Anstalten** in dem verpfändeten **Zipser-District** eine solche Wendung giebt, welche deutlich zeigt, dass **Ihro Mayst.:** aus eigener **Allerhöchster Machtvollkommenheit** hierzu sich entschlossen haben, so wird der hierdurch ausübende neue **Actus possessorius Superioritatis territorialis vollkommener und mehr eclatant**, anstatt dass

2. Dieser Endzweck lange nicht so vollkommen erreicht werden würde, wenn die **Cordons-Anstalten** bloss als ein auf eigene pohnische Requisition geschehene **Actus** dargestellt werden sollten.

3. Da **Ihro Mayst.:** fest entschlossen sind, bay den dermaligen pohnischen Unruhen, und dem zwischen **Russland** und der **Pforte** ausgebrochenen Krieg die **genaueste Neutralität** zu beobachten, so würde mit solcher nicht wohl vereinbart werden können, wenn allerhöchst dieselben auf Requisition und zu Gunsten einer **polnischen Parthey**, welche von den **Confederirten** als ein Feind angesehen wird, einen **militär Cordon** in dem verpfändeten **Zipser District** ziehen lassen sollten.

Der **Hof- und Staatskanzler** glaubte demnach, dass es bey der von ihm vorgeschlagenen und bereits **Allerhöchst** beangenehmten Einleitung mehr gedachter **Cordons-Anstalten** lediglich zu belassen wäre.

Diese bestehet hierinne, dass:

1-o wie des **Herrn Hofkriegsraths** **Presidenten Exeellenz** ohnehin bekannt ist, die entworfenene Declaration in dem **Zipser-Comitat** publiciret

2-o solche allen auswärtigen **K. K. Ministern** zur Nachricht, und dienlichen Gebrauch mitgetheilet, und

3-o hiervon insbesondere **H. Fürst Poniatowsky**, durch den **Hof- und Staatskanzler**, auf eine freundschaftliche und vertrauliche Art benachrichtiget werde.

Diesem zufolge gedachte der **Hof- und Staatskanzler**, den **H. Fürsten Poniatowski** noch heute zu sich zu bitten zu lassen ihm die **Allerhöchste Entschliessung** zu eröffnen, die Declaration zu übergeben, und solche mit denjenigen Betrachtungen mündlich zu begleiten deren, die ganze Sache susceptible ist.

Da ferner Herr Fürst Poniatowsky das an ihn gerichtete Schreiben des H. Hofkriegsraths Presidenten Excel. nur zu diesem Ende mitgetheilt hat, um sich hierüber einen vertrauen Rath in seiner Verlegenheit zu erbitten, so wird der Hof- und Staatskanzler sich anstellen, als wenn er diese gemachte Communication gänzlich ignorierte, wobey derselbe dem erleuchten Ermessen Sr. Excellenz anheimstellt, ob nicht gefällig seyn wolle, mehrerwehnten Herrn Fürsten, als eine Bezeigung des gegenseitigen Vertrauens, und als einen freundschaftlichen Rath dasjenige an Hand zu geben, was er dem Hofrath Michler wegen Verlegung der in Lublyo befindlichen Haus-truppe, und Räumung des Schlosses für die K. K. Garnison aufzutragen habe, auch demselben zu desto geschwinderer Beförderung seines Schreibens an ernannten Hofrath die Gelegenheit, der ohnehin abgehenden Estafette anzubieten.

Schlüsslich hat der Hof- und Staatskanzler die Ehre des H. Hofkriegsraths Presidenten Excel. die angebogene Communication hiermit danknehmig wieder zurückzustellen.

Wienn, den 22. Aprilis 1769.

3-IK SZ.

Mária Terézia kiáltványa a XIII szepesi város lakóihoz.

1769. május hava.

Ihro Kaysl. Königl. Apostol. Majestät haben missfällig vernommen, dass mehrmahlen verschiedene Pohnischen Confoederirte zu Lublyo angekommen, daselbst in den von Weyl: dem Römischen Kayser Sigismundo gloriwürdigsten Gedächtnis als König in Hungarn unter ausdrücklicher Vorbehaltung des ewigen wiedereinlösungs Rechts an die Krone Pohlen verpfändeten Städten und Schlössern des Königl. Hungarischen Zipser Comitats Contribution auszuschreiben sich angemasset, und die Lubloyer Garnison eben so wohl, als die übrigen Städtischen Beamte Officiers in ihre Confoederation einzuziehen gesucht haben.

Da diese ganz unerwartete, gewaltsame und eigenmächtige Unternehmungen der Confoederirten mit Ihro Mayst. bekannter Territorial-Superiorität in dem verpfändeten Zipser-District eben so wenig vereinbarlich, als dessen eigener sowohl als der Sicherheit der dem Königreich Pohlen davon zukommenden Nutzniessung entgegen sind, folglich nicht nur die Aufrechterhaltung allerhöchst dero Königl. Hungar. Gerechtsamen, sondern auch und zwar noch mehr das eigene Interesse der Krone Pohlen erfordert, von gedachtem Districte derley Gewaltthätigkeiten hindanzuhalten, und überhaupt das Unheil des Königs abzuwenden, so haben Ihro Kays. Königl. Mayst. den Ent-

schluss gefasst, in ersterwähntem Districte eben diejenigen Vorkehrungen treffen zu lassen, welche an den Grenzen Dero übrigen mit jenen Provinzen, die der Kriegsgefahr ausgesetzt sind, benachbarten Ländern veranstaltet werden.

Es ist demnach von allerhöchst denenselben der Befehl erteilet worden, an den Grenzen des mehreren unter Zipser Districto Kayserliche Adler aufzurichten, und daselbst einen militär Cordon zu ziehen.

Ihro Kays. Königl. Apost. May. sind weit entfernt, durch diese in gegenwaertigen Umständen unumgänglich nöthige, und dero festgesetzten genauesten Neutralitäts-System gemässe Anstalten den der Krone Pohlen in gedachtem Districte zustehenden Pfandgerechtsamen nur in geringsten zu nahe zu treten, versprechen sich aber eben so zuversichtlich, dass die zum Zeichen allerhöchst dero Territorial Superiorität, zum Schutz des ganzen Districts, und zum eigenen Besten der Republik Pohlen aufgerichtete Kaysl. Adler von den Confoederisten sowohl als von selbst jedermann werden respectiret, und alle gewaltsame Einfälle, Contributions-Ausschreibungen, Confoederationen, auch was immer für andere die innere Sicherheit und Ruhe störende Handlungen, in dem ganzen Districte auf das genaueste und um so gewisser vermieden werden, da Ihro Mayst. widrigenfalls gezwungen seyn würden, zufolge der bereits an dero Militäre abgegebenen Befehlen Gewalt mit Gewalt vertreiben, und diejenigen, welche öfvernannten District gewafnet zu betreten sich anmassen werden, sogleich entwafnen, auch nach Beschaffenheit der Umstände, und ausgeübten Excessen zur gerechten und strengen Straffe ziehen zu lassen. (Bécsi állami levéltár. Nota des ung. Hofkanzlers den 17-en May 1769.)

4-IK SZ.

Kaunitz levele Mlodziejowskihoz.

1770. szept. 20.

du 20. Septembre 1770.

Au Grand-Chancellier de Pologne Comte de Mlodzieiowski à Varsovie.

Monsieur. J'ai rendu compte à Sa Majesté l'Imperatrice Reine du contenu de la Lettre que Vous m'avez fait l'honneur de m'adresser au sujet de la commission dont se trouve charge le Lieutenant Colonel de Zekker. Sa Majesté a appris avec plaisir par le Rapport que j'ai eu l'honneur de Lui en faire, que c'étoit la juste confiance de Sa Majesté Polonoise dans Sa façon de penser qui L'avoit déterminée à Vous charger de me demander un Eclair-

cissement sur le fait dont il s'agit, et Elle me permet moyennant cela de Vous informer Monsieur.

Qu'après avoir jugé à propos de ne prendre aucune part à la guerre qui s'est allumée malheureusement entre la Porte Ottomane et la Russie, et devant par conséquent s'occuper du soin d'empêcher et de prévenir même tout ce qui pourroit L'y entraîner, de l'année passée Elle a commencé à faire marquer Ses frontières par les Poteaux décorés de l'Aigle Impérial, pour les garantir de toute invasion de la part des Puissances belligérantes ou voisines, et prévenir par là la désagréable nécessité de devoir défendre ou vanger peut être par la force des Armes des Violations de son Territoire, que l'ignorance des véritables confins de Ses Etats auroit pu occasionner Pour ne pas donner atteinte à Son bon Droit, Sa Majesté a dû faire procéder naturellement à cette Démarcation d'après ce qu'Elle se croit fondée à regarder comme étant de Son Territoire, et non d'après un Etat de Possession usurpées sur la Hongrie dans les tems passés. Et c'est en Travail, commencé de l'année passée, qui se continue cette année-ci sous la Direction du Baron de Zeker. Sa Majesté ne peut se dispenser de mettre par là Ses Droits en sureté, et Elle est résolue à s'y maintenir Mais comme Elle est en meme tems très éloignée de vouloir s'approprier le Bien d'Autrui, Elle se pretera volontiers à discuter amicalement, en tems et lieu, le fond de la question avec le Roi et la République de Pologne, et à accorder aux Titres qui pourront être produits, fut ce meme à son préjudice, toute la valeur qu'ils pourront se trouver avoir. Vous voudrez bien Monsieur, rendre compte de cet éclaircissement à Sa Majesté le Roi de Pologne, et être persuadé d'ailleurs des sentiments de la plus parfaite Considération, avec lesquels j'ai l'honneur d'être.

(Bécsi állami levéltár. Correspondenz des Grafen u. Fürsten v. Kaunitz. Pohlen. Fasc. 66.)

5-IK SZ.

Szaniszló Ágost levele Mária Teréziához.

1770. okt. 20.

Madame ma Soeur. Les sentiments que j'ai professé de tout temps pour la Maison de Votre Majesté Impériale, et (ce que j'ajoute du fond de mon coeur) le respect personnel que Ses vertus m'ont inspiré, sont trop connus pour être ignorés d'Elle. Et comme j'ai toujours espéré de trouver une des meilleures Amies de la Pologne dans Celle, dont le Gouvernement si équitable si ferme et pourtant si doux, a fait constamment l'objet de mon administra-

tion, c'est d'après cette confiance, que je crois devoir m'adresser directement à Votre Majesté, lorsque les droits de la Couronne que je porte et par conséquent, ceux de la Nation qui me l'a confiée, m'obligent à demander, pourquoi les Généraux Esterhasi et Almasy et les Commissaires et Ingénieurs Török et Zeker ont fait tirer des lignes dans les environs de Nowy targ et de Sandeez et y ont planté de Poteaux aux de Votre Majesté, sur un terrain, qui, de leurs immémorial, a été sans dispute sujet à la domination de Pologne. L'Univers entier Vous connaît Madame trop magnanime, pour croire que jamais Vous vouliez Vous donner d'autres droits que ceux de la justice, ou que Vous en cherchiez les Titres dans les malheurs d'un Voisin innocent plutôt que dans des documents authentiques. S'il pouvoit s'en trouver de la part de Votre Majesté au préjudice de la Pologne, Je me persuade qu'elle les feroit produire dans son tems à la République de Pologne légalement assemblée en Corps représentant composé de Ses trois Ordres, avant de proceder a aucune voye, qui ne seroit pas conformé à l'amitié et au bon voisinage, que les Traités ont maintenus si longtems et si malheureusement être les deux Couronnes.

Je prie donc Votre Majesté Impériale et Royale de faire toutes les opérations de Ses Sujets civiles et militaires, qui, dans le Palatinat de Cracovie donnent atteinte actuellement à la tranquillité et à la confiance réciproque.

J'aime à croire que Votre Majesté ne voudra pas se refuser la satisfaction d'être la première à donner quelque contentement à un Roy et à une Nation si longtems et si cruellement affligés par tout les fléaux dont l'humanité soit susceptible, que Vous Vous plaisez, dis je, à repandre enfin quelque joye dans le séjour de la douleur et des souffrances, en songeant que Vous en êtes instamment priée, par celui qui n'a jamais rien désire avec plus d'ardeur, que de Vous faire connoître combien il est véritablement Madame de Votre Majesté Impériale et Royale Le bon Frère ami et Voisin

Stanislas Auguste Roy

(Bécsi állami levéltár. Correspondenz des Grafen u. Fürsten v. Kaunitz. Pohlen. Fasc. 66.)

6-IK SZ.

Młodziejowski levele Kaunitzhoz.

1770. dec. 19.

Monsieur. N'ayant point reçu jusqu'ici de reponse de Votre Altesse sur la Lettre que j'ai eu L'honneur de Lui écrire le 28. Juillet de cette année par ordre du Roi mon Maître e celle que Sa Majesté a écrite de Sa main, sur le même sujet à Sa Majesté L'Imperatrice Reine du 20. Octobère dernier

ayant été interceptées, je joins ici le duplicat de la Lettre susdite du Roi incluse dans celle qui est adressée à Votre Altesse dont la date du 20. Octobre se rapporte aux circonstances connues alors: j'ai ordre de faire part à Votre Altesse que du depuis il est parvenu au Roi des informations aussi authentiques que les malheureux troubles actuels le permettent dans ce Canton là que le **Sr Török** prenant le titre **d'administrateur au nom de Sa Majesté Imperiale** et Roiale a agi le **20-e de Novembre** de cette année a **Sadecz Ville Polonaise** qui est le siege d'une Starostie de juridiction, d'une manière **qui ne peut être passée sous silence de notre part** et principalement en demandant par écrit à la Noblesse Polonaise de ce Canton alors present à Sadecz: 1-o si elle accepte Sa Majesté l'Impératrice Reine pour Souveraine hereditaire. 2-o En Lui prescrivant des livraisons pour un nombre de Troupes encore plus considerable que celui qui s'y trouve déjà. 3-o En Lui recomandant de se defaire de la monnaie Polonaise pour n'user desormais que de celle qui a cours dans les Etats hereditaires de Sa Majesté Imperiale et Royale.

Autant que Les susdits actes se trouveront authentiques, autant est il de mon devoir de temoigner à Votre Altesse qu'ils ne peuvent être regardés ici que comme contraires au droit de Souveraineté, dont la Couronne et la Republique de Pologne ont joui de temps immémorial dans le Palatinat de Cracovie sur le Terrain qui vient d'y être recement enclavé par les Employés de la Cour Imperiale et Roiale a marqué par les Poteaux à ses armes, Et partant de demander au nom et par ordre du Roi mon Maitre à Votre Altesse d'obtenir de Son Auguste Souveraine les ordres necessaires pour la cassation de tous actes semblable, comme point conformes à l'Etat de bon voisinage, dans lequel les Traités ont si long tems et si heureusement maintenus les deux Couronnes, sur quoi j'ai l'honneur d'être avec les sentimens les plus distingués.

Monsieur

de Votre Altesse

le très humble, très obéissant serviteur

Młodzieiowski, Evêque de Posnanie

Grand-Chancelier de Pologne.

Varsovie, le 19. Dec. 1770.

(Bécsi állami levéltár. Correspondenz des Grafen u. Fürsten v. Kaunitz. Pohlen. Fasc. 66.)

7-1K SZ.

Solms levele Frigyeshez.

1769. febr. 20.

A St. Pétersbourg, le 20 Février (3. Mars) 1769.

Les entretiens que j'ai eu ces jours passés avec le comte Panin sur les affaires de Turquie, m'ayant donné occasion de lui parler du projet du comte Panin, touchant la réunion de V. M. avec l'Impératrice de Russie et d'Autriche pour faire la guerre à la Porte, je le lui ai fait connaître comme l'idée de quelque spéculatif en Allemagne sans lui donner à connaître en aucune façon la source, par laquelle il était parvenu jusqu'à moi. La première observation qu'il trouvait que l'acquisition de la starostie de Zips était très convenable pour l'Autriche, mais qu'il ne savait pas comment l'auteur du projet avait pu y joindre la ville de Léopol, qui étant située au milieu de la Pologne, était fort éloignée des frontières et de l'Autriche et par conséquence peu convenable pour elle. Il remarqua ensuite que ce ne serait pas la peine que trois puissances si grandes se réunissent uniquement pour renvoyer les Turcs au-delà du Dniester. Mais que si cette réunion devait avoir lieu, il fallait qu'elles ne se proposassent pas moins que de chasser les Turcs de l'Europe et d'une grande partie de l'Asie, ce qui ne lui paraissait pas même difficile à exécuter, enfin regardant l'alliance entre les trois monarchies comme la chose la plus propre pour assurer le repos de la chrétienté, il formait lui même le projet suivant, au moyen duquel il estimait qu'elles réussiraient. Comme la jalousie, disait-il, et la rivalité entre V. M. et la cour de Vienne serait le plus grand obstacle pour cette réunion il a commencé par lever le germe qui l'entretient depuis si longtemps. Pour cet effet il serait nécessaire que la cour de Vienne commençât par une renonciation sincère et volontaire à toutes sortes de prétentions qu'elle se croyait en droit de faire à la maison royale et électorale de Brandenbourg, et qu'elle se déterminât à s'en dédommager par les conquêtes qu'elle ferait des provinces de l'empire Ottoman, dont V. M. et la Russie lui en abandonnerait autant qu'elle serait obligée de prendre part ses armes et par celles de ses deux alliés. La maison d'Autriche trouvant dans ces conquêtes un ample dédommagement des pertes, il lui semble, qu'il ne restait plus rien à l'avenir qui put causer un contraste à Silesie, et V. M. y gagnant une sûreté pour la sûreté de ses états conquis, qu'elle avait faites dans les dernières guerres, pourrait à ce prix-là oublier entre les intérêts de deux maisons. Au surplus, on pourrait ajouter encore aux possessions de la maison de Brandenbourg, la Prusse polonaise et l'évêché de Warmie. Et cela étant convenu ainsi, il ne serait pas difficile de mettre fin à l'empire des Turcs en Europe, qui s'était conservé si longtemps, uniquement par la jalousie des puissances chrétiennes, et Constantinople avec les provinces qu'on conviendrait de laisser au lieu de la résidence d'un empereur (pourrait) devenir le siège d'une république.

Je fis remarquer au comte Panin que dans cette distribution il avait oublié la part qu'il réservait pour son propre empire. Mais il me répondit que la Russie ne prétendait rien de ce partage vu qu'elle possédait déjà beaucoup plus de pays qu'elle n'était en état de gouverner, qu'ainsi excepté quelques places fortes sur les frontières éloignées, elle ne devait point songer à acquérir des provinces.

Quoique ce plan du comte Panin pourrait rencontrer plus de difficultés dans son exécution qu'il n'a coûté de peine à la projeter, il renferme pourtant deux choses, qui selon moi le doivent rendre précieux à tous ceux qui désirent la constante union entre V. M. et la Russie. En premier lieu que la première idée de ce ministre et qui a servi de base à tout son raisonnement a été la considération des intérêts de V. M. N'ayant pas eu le temps de préparer ses idées au sujet qu'on voulait traiter, cela pourra, ce me semble, servir de preuve que la conservation de la grandeur de la monarchie prussienne fait un des principes fondamentaux de la politique russe. En second lieu qu'il ne règne point d'esprit de conquête dans ce gouvernement, ce qui rend son alliance préférable à celle des autres puissances, dont l'intérêt particulier exige de s'entendre et de s'agrandir et dont par conséquence l'amitié pourra devenir sujette à plus de variation.

(Szbornik, Imperatorszkavo Russzkavo Isztorieseszkavo Obsjesjesztva. Sz. Peterburg, XXXVII, 215.)

8-IK SZ.

Solms levele Frigyeshez.

1771. január 8.

A St. Pétersbourg, le 28 Décembre 1770 (8 Janvier 1771).

Je ne dois pas laisser ignorer à V. M. que depuis une huitaine de jours on parle ici beaucoup de ce que l'Impératrice-Reine doit s'être emparée du **district de Sandecz** pas loin de Cracovie, en Pologne, et que dans les lettres patentes, qu'elle fait répandre, elle le qualifie comme ancien domaine appartenant au royaume de Hongrie. Le raisonnement qu'on fait là dessus est que l'Autriche donnant l'exemple de démembrer la Pologne, V. M. et la Russie auraient tort de n'en faire autant, qu'on trouverait facilement dans les archives de Berlin et de Pétersbourg des droits à revendiquer sur l'évêché de Warmie et par la Livonie-Polonoise pour la Russie. On pourrait même donner à cette dernière des frontières plus reculées, en les étendant le long de Dvina, jusqu' à Poloz et tirant une ligne jusqu'au Dnieper, incorporer à la Russie tout ce qui serait en deça de ces deux rivières; que ce serait au moins quelque chose qu'on pourrait appeler un dédommagement pour six ans de guerre en Pologne et contre les Turcs, et qu'on aurait aussi procuré

à un bon allié comme V. M. un dédommagement pour les frais et les dépenses qu'elle avait eues à cause de l'alliance, et qu'au reste l'enlèvement de ces provinces à la Pologne n'en rendrait pas son roi moins puissant ou moins considéré qu'il devait l'être. V. M. daignera apprécier ce raisonnement selon sa haute sagesse. Le fait est tel, qu'on le dit de la part de l'Impératrice-Reine. Son exemple pourrait rendre les circonstances si favorables, pour que, par un concert mutuel, les trois cours pourraient faire des négociations tranquilles sans qu'aucune autre puissance fut capable de les en empêcher.

Son Altesse Royal est revenu hier en bonne santé de Moscou. Je suis avec le plus profond respect etc.

(Szbornik, Impjeratorszkava Ruszkavo Isztorieseszskavo Obsesjesztva. Sz. Peterburg, 1883, XXXVII, 340.)

9-IK SZ.

Kaunitz levele Van Swietenhez.

1771. márc. 23.

Wien, den 23. März 1771.

An Freyherrn von Swieten

Euer letzteres schätzbares Schreiben vom 12-ten dieses sammt dem P. S. habe ich richtig erhalten und unverzüglich zur Allerhöchsten Einsicht befördert.

Die Nachricht dass des Königs in Preussen May. meine auf Allerhöchsten Befehl, sowohl dem H. Fürsten von Gallizin ertheilte, als die an den Kaimakam erlassene Antwort vollkommen gutgeheisst haben, was mir eben so angenehm als die weitere Versicherung zuvernehmen, dass ernannter König alle Russische Anbringen und Absichten Uns vertraulich mitzutheilen noch ferners fortfahren wird.

Euer wollen dem H. Grafen v. Finkenstein meine Danknehmigkeit hierüber mit dem Beysatze bestätigen, dass wir gewiss nichts unterlassen werden dieses Vertrauen des Königs sowohl mit dem behutsamsten Gebrauch desselben, als mit der aufrichtigsten Zurückgabe eines gleichen fortan zu erhalten.

Was die Russischen Friedensbedingnisse betrifft, so lässt sich zwar vor einer legalen Kenntnis derselben kein entscheidendes Urtheil fällen, demungeachtet kann der König zum voraus ganz sicher überzeugt seyn, dass Kitzte und Gehässigkeit nicht den geringsten Einfluss auf unsre Entschliessungen haben, sondern solche lediglich auf die Betrachtung gegründet seyn werden, was nämlich unsre eigene Sicherheit und die Abwendung einer besorglichen Zernichtung des Gleichgewichts zwischen beyden Kriegsführenden Mächten erheischen dürften.

Ob Russland zur Annehmung einer Entschädigung im Gelde zu vermögen seyn wird, hanget ebenfalls von der näheren Explication dieses Hofes in Absicht auf die Friedensbedingnisse ab, sowie hierüber auch die eigentliche Gesinnung der Pforte noch vorerst zu erforschen seyn wird.

Die Versicherung des Russischen Hofes (*de ne demander rien, qui ne soit aussi conforme aux intérêts de la Maison d'Autriche*) haben wir ebenfalls in der obgleich irrigen Voraussetzung des ernannten Hofes für aufrichtig angenommen; zugleich aber dafür gehalten, denselben von dem Irrthum seines Suppositi nicht durch Worte, sondern durch Thaten überzeugen zu sollen.

Euer sind sehr wohl daran, dass Sie dero vorzügliche Aufmerksamkeit auf die dortige militär Vorkehrungen wenden, ob wir gleich sowohl in Absicht auf das dermalige gute Vernehmen beyder Höfe, als in Anbetracht des wesentlichen Staatsinteresses des Preussischen Hofes selbst hierüber ausser aller Beysorge sind. Was Unsre Kriegsrüstungen betrifft, so fahren wir mit solchen in der denenselben ohnehin bereits bekannten Absicht und Art eifrig fort.

In Ansehung Unsrer Besitznehmung der neuen Gränzdistricte gegen Pohlen muss ich Euer zu dero Direction einen besonderen Umstand bemerken.

Denenselben ist ohnehin bewusst, dass die Allerhöchste Gesinnung keineswegs dahin gehe, gedachte Districte schon dermalen in ein wirkliches Eigenthum zu verwandeln, sondern solche nur bis zu einer gutlichen Einverständniss en depot zu nehmen und solche gestalten, den allfälligen Gerechtsamen der Republik Pohlen ebensowenig zu präjudiciren, als es im Gegentheil Ihro May.: würde zugemuthet werden können, entweder die in gegenwärtigen Umständen so nothwendige Veranstaltung, nämlich die Bezeichnung der Gränzen zu unterlassen, oder aber durch weitere Zurücksetzung der Kays. Adler den Rechten dero Königreichs Hungarn etwas zu vergeben.

Da man nun vor einiger Zeit ersehen hat, dass der in diesen Gränzdistricten aufgestellte Administrator Hofrath v. Török sich eines mit vorerwähnter Absicht Ihro May.: keineswegs übereinstimmenden Titulus, nämlich eines *Administratoris Provinciae reincorporatae* gebraucht habe, so ist solcher auf Allerhöchsten Befehl allsogleich angewiesen worden, dass er sich künftighin auf diese Art nicht mehr benennen, sondern den Titul *administrator districtum territorii Sandecz, Nowytarg et Czorstyn p. qui linea militari Caesareo-Regia includentur* annehmen u. überhaupt alle Handlungen und Ausdrücke vermeiden solle, welche die Vermuthung bestärken könnten, als wenn wir die neuocéupierten Districte schon desmalen als unser wirkliches und dem Königreich Hungarn incorporirtes Eigenthum anseheten.

Sollte man allenfalls wegen dieser Gränzdistricte und unsres diesfälligen Absicht gegen Euer zur Sprache kommen, so haben dieselben nach demjenigen, was oben angeführet worden, dero Antwort jedoch auf eine ganz natürliche und von allen Schein einer Rechtfertigung oder Entschuldigung entfernte Art einzurichten. (*Bécsi áll. levéltár.*)

10-IK SZ.

Kaunitz levele Van Swietenhez.

1771. ápr. 10.

Euer Wohlgeboren werthestes Schreiben vom 30-t Maerz und 2-t Aprilis habe ich richtig erhalten und sogleich zur Allerhoechsten Einsicht befoerderet.

Damit Euer Wohlgeboren in Stand gesetzt werden, auf die von dem H. Grafen v. Finkenstein im Namen seines Koenigs denenselben gemachte Eroefnung eine deutliche und vollstaendige Antwort ertheilen zu koennen, erachte ich, ihnen den Hergang der ganzen Sache kuerzlich vorlegen zu sollen.

Gleich nach Ausbruch des gegenwaertigen Krieges zwischen Russland und der Pforte haben Ihre Mayst. den Entschluss gefasst, in denjenigen Gegenden, welche an Pohlen, und jene tuerkische Laender gränzen, wohin sich das Kriegfeuer verbreiten duerfte, Truppen zusammenziehen, und eine Art von Cordon formiren zu lassen.

Nicht das Allerhoechste Ansehen, sondern auch die eigene Sicherheit machten diese Verfuegung unumgaenglich nothwendig.

Das Allerhoechste Ansehen und durch zeitliche ernsthafte Vorbereitungen den in Krieg verflochtenen Maechten zu zeigen, dass Ihre Mayst-en dero Graenzen respectirt wissen wollen und ungeahndet keineswegs verletzen zu lassen entschlossen seyen. Die eigene **Sicherheit**, um eines Theils die naechst angrenzenden Laender und Unterthanen von besorglichen **Streifereyen** und gewaltsamen Unternehmungen zu bewahren, anderen Theils aber mittels einer desto genauerer Beobachtung des Cordons das Pestuebel abzuhalten, dessen Einreissung in den der Kriegsnoth ausgesetzten Ländern, wie der leidige Erfolg bestaetiget hat, nur allzusehr zu befuerchten war.

Damit ferner, wie es einige Mal wirklich geschehen ist, zu gewaltsamer **Violirung der diesseitigen Graenzen** kein weiteres Anlass durch die Unwissenheit, dass es Ihrer Mayst-en Gebieth gewesen sey, gegeben werden moechte, haben Allerhoechst dieselben fuer gut und nothwendig befunden, Dero Grenzen, welche nicht schon durch Fluesse oder auf eine andere, ohnehin bekannte Art bestimmt sind, durch oeffentliche Aufsteckung kaiserlichen Adlers bezeichnen zu lassen.

Bey wirklicher Bewerkstelligung dieser Allerh. Entschliessung hat sich jedoch ein Hauptumstand hervorgethan, welcher einer besonderen Aufmerksamkeit allerdings wuerdig war; dass naemlich ein Theil der zwischen Hungarn und Pohlen befindlichen Grenzen strittig, und an sich dergestalten beschaffen ist, dass man sich allerdings in Stand sah, das hierauf habende Recht bey einem ueber kurz oder lang vorzunehmenden guetlichen Vergleich mit hinlaenglichen Beweisen darthun und behaupten zu koennen.

Wenn nun derselbe mit Kaiserl. Adlern nicht bezeichnet, und in dem militaer Cordon eingezogen worden waere, so haetten Ihre Mayst-en durch

diese Unterlassung und **weitere Zuruecksetzung der Adlers Dero eigenen Anspruechen und Gerechtsamen** unmittelbar praejudiciren muessen.

Zur Vermeidung dessen haben sich also Ihre Mayest-en in die unumgaengliche Nothwendigkeit versetzt gesehen, mehrerwachten Militaercordon, sowie er sich dermalen wirklich befindet, ziehen zu lassen.

Um jedoch die eigentliche reine Absicht hiebey ausser allem Zweifel zu setzen, ist gleich Anfangs kundgemacht und feyerlich declariret worden, dass **die Allerhoechste Intention keineswegs dahin gerichtet sey, den Gerechtsamen des Koenigreichs Pohlen irgend eine Art zu praejudiciren.**

Eben so wenig koennten jedoch Ihre Mayest-en zugemuthet werden, entweder eine in den vorsehenden Umstaenden so nothwendige Veranstaltung, naemlich die Bezeichnung der Grenzen zu unterlassen, oder aber durch weitere Zuruecksetzung der Kaiserlichen Adlern, den Rechten Dero Koenigreich Hungarn etwas zu vergeben.

Der Allerhoechste Befehl sey gleich Anfangs dahin ertheilet worden, mit **Aufsteckung der Kaiserl. Adler auf jene Distrikte** vorzuruecken, deren nach und nach geschehene **unbefugte Abziehung von Hungarn und Siebenbuergen** durch vorhandene Urkunden, und andere rechtsbestaendige Beweise dargethan werden kann.

Gleichwohl seyen aber Ihre Mayest-en weit entfernt, sich in einer strittigen Grenzsache zwischen zweyen unabhaengigen Maechten zum **einseitigen Richter aufzuwerfen** und den Besitz dieser Distrikte in ein wirkliches Eigenthum verwandeln zu wollen.

Da vielmehr Allerhoechst derenselben Absicht lediglich dahin richtet sey, fremden Gerechtsamen eben so wenig als dero eigenen einiges Praejudiz zuzufuegen, so seyen Ihre Mayest-en von nun an allerdings geneigt zu guethiger Auseinandersetzung dieses Grenzstrittigkeiten willfaehrige Haende zu biethen, und solche mit beyderseitiger freundschaftl. Einverstaendnis und Zufriedenheit beylegen zu helfen.

Nach diesen Grundsuetzen sind auch nachdero die abschriftlich beikommende Schreiben **des Koenigs in Pohlen** und des Krongrosskanzlers **Młodziejowsky**, sowohl von Ihrer Kaiserl. Koenig. Apostol. Mayest. Selbst, las auch von mir, nach Ausweise der weiteren Anlagen **beantwortet** worden.

Mit eben diesen schriftlichen Antworten hat man ferner dasjenige thaetig vereinbaret, was an dem Hofrath Török, wie es Euer. G. ohnehin bereits bekannt ist, wegen des von ihm angenommenen Titels verordnet worden, wie dann auch derselbe gleich Anfangs den Allerhoechsten Befehl erhalten hat, die in diesen Grenzdistrikten vorhin gewoehnliche Auflagen in eine gemein Cassa zu ziehen, von denenselben den nothwendigen Administrations-Aufwand zu bestreiten, den Empfang sammt den Ausgaben in genaue Rechnung zu bringen, und den Ueberrest unangegriffen in Deposito aufzubehalten.

Eure Wohlgeboren wollen demnach dem Herrn Grafen von Finkenstein auf seine denenselben gemachte Eroeffnung erwidern, dass unser Hof, das ihm an durch bezeugte freundschaftliche Vertrauen danknehmig erkenne

und zur reciproquen Zurueckgabe eines gleichen keinen Anstand nehme, den Koenig von dem ganzen Hergang der Sache (welchen dieselben dem H. Grafen von Finkenstein vorerwaehtermassen hinterbringen wollen), umstaendlich zu unterrichten.

Der Koenig wuerde hieraus von Selbst erlaucht entnehmen, dass die Allerhochste Absicht nichts weniger als auf Conqueten, sondern lediglich auf die Abwendung des eigenen Praejudizes und auf die Befestigung der eigenen Sicherheit gerichtet sey.

Das Ihre Mayest-en Dero Gerechtsamen, so ungegruendet sie immer seyn moegen, **auf keine andere als freundschaftliche Art geltend zu machen**, und auf keinen anderen Weg, als durch ein nachbarliches Einverstaendnis und einen guetlichen Vergleich zu berichtigen gedenken, und dass Allerhoechst dieselben ueber denjenigen Beweis wahrhafter Gesinnung, den ihre eigene bisherige facta darstellen, keinen ueberzeugenderen, als durch die positive Versicherung geben koennten, dass sobald der Friede zwischen Russland und der Pforte hergestellt, Pohlen standhaft beruhiget, und sodann dem Koenig in Preussen und Russland gefaellig seyn wird, ihre Truppen aus diesem Koenigreiche abzuschaffen, Ihre Kaiserl. Koenigl. Mayest-en zu gleicher Zeit auch die ihrige zurueckziehen, und das Possessorum des oberwaehnten Grenzdistrikten in den vorherigen Stand wiederherstellen wuerden.

Welches alles dem Koenig nach eigenem Gutbefinden an Russland zurueck zu auesseren lediglich ueberlassen wird.

(Bécsi állami levéltár. Schreiben an Fr. H. v. Svieten, Wien, den 10. April 1771.)

11-IK SZ.

Részlet a Reviczky részére szolgáló utasításból.

1772.

ad:

Instruction, nach welcher sich (insetur Titulus Baronis v. Revitzky) als Unser ausserordentlicher Abgesandter u. gevollmächtigter Minister an dem Königl. Polnischen Hof zu betragen hat.

Was unsre bey dieser verwirrten Lage der Sachen beobachtete Maassregeln betrifft, so haben Wir immerhin vorzüglich vor Augen gehabt, Uns keineswegs directe einzumischen, jedoch zugleich die Beysorge für unsere nicht vorzusehenden Entschliessungen allenthalben zu erhalten, und eben dadurch zu verhüten, dass das Feuer nicht weiter um sich greiffen, und wir

selbst sowohl, als andere Mächte zuletzt unmittelbar mit eingeflochten werden möchten.

Als wir demnach verschiedene deutliche Spuren entdeckten, dass nicht nur der König in Preussen einen entweder wahrhaften oder verstellten Argwohn bezeigt hat, sondern auch verschiedene andere Höfe in der Vermuthung gestanden sind, als wenn wir, falls sich das Kriegsglück auf die Seite der Türken wenden sollte, alsdann erst mit unserer Absicht hervortreten würden, den jetzigen König in Polen zu verdrängen, und diese Krone dem Herzoge Albert zuzuwenden, so haben wir in reifer Ueberlegung, dass dieser ungegründete Argwohn besonders den König in Preussen leicht verleiten könnte, falsche mesures zu ergreifen, und andurch zu unübersehblichen Folgen Anlass zu geben, für nöthig befunden, sowohl den hier anwesenden Minister des ernannten Königs, als auch dem Fürsten Poniatowski auf seine hierwegen ausdrücklich gestellte Anfrage ministerialiter erklären zu lassen, dass wir auf die Absetzung des Königs in Polen und die Substituierung des Prinzen Albert nicht einmal gedächten, auch selbst alsdann uns hierzu nicht entschliessen würden, wenn nach dem Tod des dermaligen Königs erwehntem Prinzen von den gesammten Ständen des Reichs der Thron angeboten werden sollte, indem dieser Prinz andere Betrachtungen zu geschweigen sich in solchen Umständen befände, die in ihm nichts weniger als das Verlangen nach einer Krone erregen könnten, die wie die Polnische von einer fremden Unterstützung abhänget.

Dabey haben wir ferner keineswegs ermangelt, alles dasjenige zu veranlassen, was theils unser höchstes Ansehen, theils die **Sicherheit unserer Länder und theils die Aufrechterhaltung unserer Gerechtsamen** erforderte.

Wir haben demnach in denjenigen Gegenden, welche an Polen und alle die Länder gränzen, wohin sich das Kriegsfeuer verbreiten konnte, Truppen zusammenziehen, eine Art von Cordon formieren und unsere Gränzen, welche nicht schon durch Flüsse oder auf eine andere ohnehin bekannte Art bestimmt sind, durch **öffentliche Aufsteckung Kaiserl. Adler bezeichnen lassen**, damit wie es einige mal wirklich geschehen ist, zu gewaltsamen Violirung des diesseitigen Territorii kein weiterer Anlass durch die Unwissenheit, dass es unser Gebiet gewesen sey, gegeben werden möchte.

Und ferner nicht nur einen neuen actum possessorium unsrer Königl. hungarischen Territorial Superiorität in dem an die Krone Pohlens **verpfändeten Zipser-District** auszuüben, sondern auch denselben von feindlichen Einfällen und Streiffereyen zu bewahren, sind auf unsern Befehl an den Gränzen **des ernannten Districts gleichfalls Kaiserl. Adler aufgerichtet**, und derselbst Militär Cordon formiret worden.

Um jedoch alles aus dieser Veranstaltung zu besorgende widrige Aufsehen zu vermeiden und sowohl den Polen selbst, als den übrigen benachbarten Mächten und besonders dem König in Preussen den Argwohn und Verdacht zu benehmen, als wenn wir die dermaligen verwirrten Umstände uns zu Nutzen zu machen, durch Aufsteckung der Kaisl. Adler an den Gränzen des verpfändeten **Zipser Districts den Pfandgerechtsamen der Krone**

Polen zu nahe zu treten, und andurch auf eine Vergrößerung gedächten, so haben wir die sub. N. 20 in Abschrift beiliegende Declaration in allen **13 Zipser Städten** durch den öffentlichen Ausruf Kund machen, auch unsere an auswärtigen Höfen stehenden Minister zu dem Ende mittheilen lassen, damit sie andurch in Stand gesetzt würden, auf den Fall, wenn etwa ungleiche Ausdeutungen gemacht werden sollten, solche zu rectificieren und desfalls unsere wahre Absicht zu zeigen.

Bey den gegen Polen errichteten Cordon hat sich der fernere Hauptumstand hervorgethan, welcher unserer besondern Aufmerksamkeit allerdings würdig war, dass nemlich ein Theil zwischen Hungarn und Pohlen befindlichen Gränzen strittig, undan sich dergestalt beschaffen ist, dass wir uns allerdings im Stande sahen, das hierauf habende Recht bey einem über kurz oder lang vorzunehmenden gütlichen Vergleich mit hinlänglichen Beweisen darthun und behaupten zu können.

Wenn nun derselbe mit unsern Kaiserlichen Adlern nicht bezeichnet, und in den militär Cordon eingezogen worden wäre, so hätten wir durch diese Unterlassung und weitere Zurücksetzung gedachter Grenzzeichen unserer eigenen Ansprüchen und Gerechtsamen unmittelbar präjudiciren müssen.

Zu Vermeidung dessen sahen wir uns also in die unumgänglich Nothwendigkeit versetzt mehrerwehnten militär Cordon, sowie er sich dermalen wirklich befindet ziehen zu lassen.

Um jedoch unsre eigentliche Absicht hierbey ausser allem Zweifel zu setzen, ist gleich anfangs kundgemacht und declarirt worden, dass unsre Willensmeynung keineswegs dahin gehenden Gerechtsamen des Königreichs Polen auf irgend eine Art zu präjudiciren, dass es uns jedoch ebensowenig zugemuthet werden könnte, entweder ein in den vorsehenden Umständen so notwendige Veranstaltung, nämlich die Bezeichnung unsrer Gränzen zu unterlassen, oder aber durch weitere Zurücksetzung der Kaiserl. Adler den Rechten unsers Königreichs Hungarn etwas zu vergeben, dass wir dahero den Befehl dahin ertheilt hätten, mit Aufsteckung unserer **Kaiserl. Adler auf jene Districte vorzurücken** deren nach und nach geschehene unbefugte Abziehung von Hungarn und Siebenbürgen durch vorhandene Urkunden und andere rechtsbeständige Beweise dargenthan werden kann. Dass wir jedoch weit entfernt seyen, uns in einer strittigen Gränzsache zwischen zweyen unabhängigen Mächten zum einseitigen Richter aufzuwerfen, und den Besitz dieser Districte in ein wirkliches Eigenthum verwandeln zu wollen. Dass wir vielmehr unsre Absicht lediglich dahin gerichtet hätten, fremden Gerechtsamen eben so wenig als unsern eigenen einiges Präjudiz zuzufügen, und dahero allerdings geneigt wären, zu gütlicher Auseinandersetzung dieser Gränzstrittigkeiten willfährige Hände zu bieten, und solche mit beyderseitiger freundschaftlichen Einverständnis und Zufriedenheit beilegen zu helfen.

Als nachhero sowohl von dem Polnischen Krongrosskanzler Młodzieowski als von dem König selbst die in Abschrift Sub N. 21. angebogene Schreiben zugekommen sind, in welchen unter andern das Verlangen dahin gestellt wurde, dass die in den **Starosteyen Nowytarg, Czorstyn und andern**

dortigen Gegenden neu errichtete kaiserliche Adler ausgehoben und zurückgesetzt werden möchten, so haben wir, um einestheils unseren rechtmässigen Ansprüchen nichts zu vergeben, anderntheils aber kein allzuwidriges Aufsehen zu erregen, sondern vielmehr dem König in Polen alle billige Rücksicht zu bezeigen, gedachte Schreiben nach Ausweis der abschriftlichen Anlagen Sub. N. 22 beantworten, zugleich aber die **Pfandschaft der 13 Zipser Städte** förmlich aufkündigen lassen; denn obgleich die Polen das eigentliche factum dieser Pfandverschreibung und den wahren Betrag der Schuldsomme nebst den Bedingungen der Pfandschaft durch allerhand Vorspielungen und verschiedene von ihren Geschicht nach Gutdünken angehängte Umstände in Verwirrung zu setzen getrachtet, auch sogar der Krone Hungarn das derselben zustehende Jus relutionis gänzlich abzustreiten oder doch auf allen Fall äusserst beschwerlich und fast unmöglich zu machen gesucht haben, so ist doch dieses Unser Einlösungs-Recht sammt der eigentlichen Pfandsomme in der Sub. N. 23 beyliegenden Ausarbeitung dermassen erläutert und auseinandergesetzt, dass hier wider nicht wohl der geringste gegründete Zweifel erregt werden kann. Wie dann selbst der annoch lebende berühmte Polnische Staatsgelehrte und Geschichtschreiber Gollfrid **Lengnich** in seinem Jure publico regni Poloni die Haupteinwendungen der Pohlen für nichtig erklärt und ausdrücklich bekennet, quae de constituto tempore intra quod pars haec **Scepusii** redimenda, tum de summa quasi in multam irrogata, nisi tempore illo redimeretur, Prilusius addit, et ex eo Bielseius repetit, pro falsis merito habenda esse, cum in oppignorationis diplomate, quod Belius in prodromo Hungariae exhibet, non legantur.

(Bécsi állami levéltár. Expeditionen 1772. Pohlen.)

12-1K SZ.

Részlet Frigyes emlékirataiból.

Les précautions que le roi prenait, étaient d'autant plus nécessaires, que la cour impériale ne cachait plus ses projets, et que tous les mouvements qu'on voyait en Hongrie annonçaient une prochaine rupture avec la Russie. La cour de Vienne était décidée à ne pas souffrir que le théâtre de la guerre s'établît au-delà du Danube; elle espérait même qu'à la faveur d'une médiation armée, elle pourrait forcer les Russes à restituer aux Turcs la Moldavie et la Valachie, et de plus à les faire désister de l'indépendance des Tartares qu'ils demandaient. Dans cette vue des troupes d'Italie, de la Flandre, et de l'Autriche avaient marché en Hongrie; l'envoyé de l'empereur s'était même expliqué sur ce chapitre assez positivement avec le roi; il était allé jusqu'à demander qu'au cas que les Russes fussent attaqués toute autre part qu'en Pologne, la Prusse demeurât neutre; se qui lui fut nettement refusé. Le prince Kaunitz se flattait, à la faveur de ce plan, d'agrandir la

maison d'Autriche, sans qu'elle eût la peine de faire des conquêtes; il comptait bien que la Porte payerait cette assistance, en cédant à l'impératrice-reine les provinces qu'elle avait perdues par la paix de Belgrade. En même temps que Vienne était remplie de projets et la Hongrie de troupes, un corps autrichien entra en Pologne et s'empara de la **seigneurie de Zips**, sur laquelle la cour avait des prétentions. Une démarche aussi hardie étonna la cour de Pétersbourg et ce fut ce qui achemina le plus le traité de partage qui se fit dans la suite entre les trois puissances. La principale raison était celle d'éviter une guerre générale qui était près d'éclorre; il fallait outre cela entretenir la balance des pouvoirs entre de si proches voisins; et comme la cour de Vienne donnait suffisamment à connaître qu'elle voulait profiter des troubles présens pour s'agrandir, le roi ne pouvait se dispenser de suivre son exemple. L'impératrice de Russie, irritée de ce que d'autres troupes que les siennes osaient faire la loi en Pologne, dit au prince Henri, que si la cour de Vienne voulait démembrer la Pologne, les autres voisins de ce royaume étaient en droit d'en faire autant. Cette ouverture se fit à propos; car après avoir tout examiné, c'était l'unique voie qui restât d'éviter de nouveaux troubles et de concentrer tout le monde. La Russie pouvait s'indemniser de ce que lui avait coûté la guerre avec les Turcs, et au lieu de la Valachie et de la Moldavie qu'elle ne pouvait posséder qu'après avoir remporté autant de victoires sur les Autrichiens que sur les Musulmans, elle n'avait qu'à choisir une province de la Pologne à sa bienséance, sans avoir de nouveaux risques à courir; on pouvait assigner à l'impératrice-reine une province limitrophe de la Hongrie, et au roi ce morceau de la Prusse polonaise qui sépare les Etats de la Prusse royale: et par ce nivellement politique, la balance des pouvoirs entre ces trois puissances demeurait à peu près la même. Néanmoins, pour s'assurer davantage de l'intention de la Russie, le comte de Solms fut chargé d'examiner si ces paroles échappées à l'impératrice avaient quelque folie, ou si elles avaient été proferées dans un moment d'humeur, et d'emportement passager. Le comte de Solms trouva les sentiments partagés sur ce sujet. Le comte Panin, qui avait fait déclarer, au commencement des troubles de la Pologne, que la Russie maintiendrait l'indivisibilité de ce royaume, sentait de la répugnance pour ce démembrement; il promit néanmoins, de ne s'y point opposer, si l'affaire passait au conseil; mais l'impératrice était flattée de l'idée qu'elle pourrait sans danger étendre les limites de son empire; ses favoris et quelques ministres qui s'en aperçurent, se rangèrent de son sentiment, de sorte que le projet de partage passa à la pluralité des voix. On annonça au roi de Prusse la résolution qui venait d'être prise, comme un expédient qu'on avait imaginé pour le dédommager des subsides qu'il avait payés à la Russie.

Le comte Panin, en communiquant au comte de Solms les choses que nous venons de rapporter, exigea comme un préalable que le roi fondât les sentiments de la cour de Vienne au sujet de ce partage. Sur cela le roi en fit l'ouverture au baron de Swieten, en l'assurant que la Russie ne témoignait aucun mécontentement de ce que les Autrichiens avaient pris possession

de Zips, et que sa Majesté, pour donner des preuves de son amitié à L. M. impériales, leur conseillait de s'étendre dans cette partie de la Pologne selon leur bienséance, ce qu'elles pourraient faire avec d'autant moins de risque, que leur exemple serait imité par les autres puissances voisines de ce royaume. Cette ouverture, toute cordiale qu'elle était, ne fut point accueillie par la cour de Vienne comme on s'en était flatté. Le prince Kaunitz était trop préoccupé du projet qu'il préparait à mettre en exécution; il trouvait plus d'avantage dans l'alliance des Turcs, qui'il ne croyait en pouvoir espérer d'une alliance avec la Russie; il répondit donc sèchement, que si sa cour avait fait occuper quelques parcelles de la Pologne sur les confins de la Hongrie, ce n'était pas à dessin de les garder mais uniquement pour obtenir justice sur quelques sommes que la maison d'Autriche réclamait de la république, et qu'il n'avait pas imaginé qu'un objet d'aussi peu de valeur pût faire naître l'idée d'un plan de partage dont l'exécution serait hérissée de difficultés insurmontables, à cause qu'il était autant qu'impossible d'établir une égalité parfaite entre les différentes portions des trois puissances: qu'enfin un tel projet ne pouvant servir qu'à rendre la situation de l'Europe plus critique encore qu'elle ne l'était, il déconseillait à S. M. prussienne d'entrer dans de telles mesures; il ajouta d'un air d'indifférence, que sa cour était prête à évacuer les districts que ses troupes avaient occupées, si des autres puissances en voulaient faire autant. Ces dernières paroles étaient comme un reproche tacite aux Russes qui avaient des armées en Pologne; elles regardaient également le roi, qui avait tiré un cordon de troupes depuis le pays de Crossen jusqu'au-delà de la Vistule, pour garantir ses Etats de la peste qui faisait alors en Pologne de grands ravages.

Dans une affaire de cette nature il ne fallait pas se laisser décourager par des bagatelles. On pouvait prévoir que la cour de Vienne changerait de sentimens, sitôt que la Russie et la Prusse seraient bien d'accord, parce que les Autrichiens préféreraient d'avoir part à ce partage à tenter les hasards de la guerre contre aussi forte partie. Ajoutez à cela que l'impératrice-reine n'ayant d'aillé que la France, ne pouvait nullement alors compter sur des secours. Pour profiter de combinaisons aussi favorables, le roi résolut de pousser l'affaire du partage; il observa le silence envers la cour de Vienne, pour lui laisser le temps de réfléchir. En même temps le comte de Solms fut chargé d'avertir la cour de Russie que les ouvertures du traité de partage avaient été faites à Vienne, et que quoique le prince Kaunitz eût évité jusqu'alors de s'expliquer sur ce sujet, on pouvait néanmoins prévoir qu'il y donnerait volontiers les mains, aussi-tôt que les deux autres puissances seraient convenues de leurs intérêts réciproques; il se servit de ce motif pour accélérer la conclusion de cette affaire, parce qu'il n'y avait pas un moment à perdre. Peut-être que la lenteur et la paresse habituelle des Russes aurait encore traîné la chose en longueur, si la cour de Vienne n'eût servi le roi sans le vouloir; tous les jours elle faisait naître par sa médiation de nouvelles difficultés pour la paix; souvent elle chicanait avec aigreur les Russes sur leurs énormes prétentions, et s'expliquait d'un ton despotique sur

les articles de la paix qu'elle rejetait, favorisant les Turcs en tout ce qui dépendait d'elle. Mais les mouvemens qui se faisaient dans l'armée de Hongrie achevèrent de rendre les Autrichiens suspects à la cour de Pétersbourg. Dans ce même temps le bruit courut que les Impériaux négociaient un traité de subsides à Constantinople; cette dernière nouvelle donna l'alarme au conseil de Pétersbourg, et le roi, qui communiquait aux Russes tous les avis propres à découvrir les intrigues des Autrichiens, parvint enfin à tirer le cour de Pétersbourg de la léthargie dans laquelle elle était plongée. L'impératrice de Russie sentit le besoin qu'elle avait d'être assistée par sa Majesté: elle jugea que pour s'assurer de ce prince, il fallait lui procurer des avantages, de sorte que le comte de Panin déclara au comte de Solms qu'il n'attendait que le projet de partage, pour entrer avec lui en conférence sur cet objet.

(Oeuvres de Frédéric le Grand, tome VI. Berlin, 1847, p. 34—37.)

the first of the two parts of the work, the first part is devoted to the history of the movement and the second part to the present state of the movement. The first part is divided into two sections, the first section dealing with the history of the movement from its origin to the present, and the second section dealing with the present state of the movement. The second part is divided into two sections, the first section dealing with the present state of the movement and the second section dealing with the future of the movement. The work is written in a clear and concise style, and is well illustrated with numerous diagrams and figures. It is a valuable contribution to the history of the movement, and is highly recommended to all those interested in the subject.

(The following is a list of the names of the persons who have been members of the movement since its origin.)

The following is a list of the names of the persons who have been members of the movement since its origin. The list is arranged in alphabetical order, and includes the names of all persons who have been members of the movement since its origin. The list is as follows:

1. [Name]

2. [Name]

3. [Name]

4. [Name]

5. [Name]

6. [Name]

7. [Name]

8. [Name]

9. [Name]

10. [Name]

11. [Name]

12. [Name]

13. [Name]

14. [Name]

15. [Name]

16. [Name]

17. [Name]

18. [Name]

19. [Name]

20. [Name]

21. [Name]

22. [Name]

23. [Name]

24. [Name]

25. [Name]

26. [Name]

27. [Name]

28. [Name]

29. [Name]

30. [Name]

31. [Name]

32. [Name]

33. [Name]

34. [Name]

35. [Name]

36. [Name]

37. [Name]

38. [Name]

39. [Name]

40. [Name]

41. [Name]

42. [Name]

43. [Name]

44. [Name]

45. [Name]

46. [Name]

47. [Name]

48. [Name]

49. [Name]

50. [Name]

51. [Name]

52. [Name]

53. [Name]

54. [Name]

55. [Name]

56. [Name]

57. [Name]

58. [Name]

59. [Name]

60. [Name]

61. [Name]

62. [Name]

63. [Name]

64. [Name]

65. [Name]

66. [Name]

67. [Name]

68. [Name]

69. [Name]

70. [Name]

71. [Name]

72. [Name]

73. [Name]

74. [Name]

75. [Name]

76. [Name]

77. [Name]

78. [Name]

79. [Name]

80. [Name]

81. [Name]

82. [Name]

83. [Name]

84. [Name]

85. [Name]

86. [Name]

87. [Name]

88. [Name]

89. [Name]

90. [Name]

91. [Name]

92. [Name]

93. [Name]

94. [Name]

95. [Name]

96. [Name]

97. [Name]

98. [Name]

99. [Name]

100. [Name]

IRODALOM

- D'Angeberg.** Recueil des traités, conventions et actes diplomatiques concernant la Pologne 1762—1862. Paris, 1862.
- Arneth A.** Geschichte Maria Theresia's. Wien, 1877. VIII-ik kötet.
- Balzer, O.** O Morskie Oko. Przewodnik Naukowy i Literacki. Lwów, 1906.
- Beer, A.** Die erste Theilung Polens. Wien, 1873. 3 kötet.
- Beer, A.** Friedrich II. und Van Swieten. Leipzig, 1874.
- Bilbasszof, B.** Geschichte Katharinas II. Aus dem russischen übers. von M. v. Pezold u. P. v. R. 2 Bde. Berlin, 1891.
- Bilbasszov, B.** Katharina II. im Urtheile der Weltliteratur. Berlin, 1897.
- Caro, J.** Geschichte Polens. 3. Teil. Gotha, 1869.
- Coxe, W.** History of the house of Austria. 1807.
- Czołowski, Dr.** Sprawa sporu granicznego przy Morskiem Oku. Lwów, 1894.
- Długosz, J.** Historia Polonica. Liber XI. Cracoviae, 1877.
- Dogiel, M.** Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae. Vilnae, 1758. tom I.
- Dohm, K.** Denkwürdigkeiten meiner Zeit. I. köt. Leipzig und Hannover, 1814.
- Duncker, M.** Aus der Zeit Friedrichs des Grossen und Friedrich Wilhelms III. Abhandlungen zur preussischen Geschichte. Leipzig, 1876.
- Dzieduszycki, M.** Spiz. Przewodnik naukowy i literacki. 1876.
- Fejér, G.** Codex Diplomaticus Hungariae. Buda, 1842. tom. X. vol. V.
- (Ferrand)** Histoire des trois démembrements, de la Pologne, pour faire suite a l'histoire de l'anarchie de Pologne, par Rulhiere. Paris, 1820. 3 kötet.
- (Goertz)** Mémoires et Actes Autentiques relatifs aux Negotations, qui ont précédées le Partage de la Pologne. 1810.
- Gross-Hoffiger.** Die erste Theilung Polens und die österreichische Herrschaft in Galizien. Dresden und Leipzig. 1847.
- Hermann, E.** Geschichte des Russischen Staats. 7 Bde. Hamburg, 1853.
- Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in archivo regni in arce Cracoviensi continentur.** Lutetiae Parisiorum, 1862.
- Janssen, Dr. J.** Zur Genesis der ersten Theilung Polens. Freiburg, 1865.
- Koser, R.** König Friedrich der Grosse. Stuttgart und Berlin, 1903.

Koser, R. Aus der Vorgeschichte der ersten Theilung Polens. Sitzungs-Berichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften. 1908.

Lavisse—Rambaud. Histoire Générale du IV-e siècle a nos jours. Paris, 1896. tome VII.

(**Loyko.**) Deduction sur l'hypothèque de Zips.

(**Loyko.**) Recueil des declarations, notes et faits principaux, qui ont précédé et accompagné la diète confederée depuis le 18 Septembre 1772 jusqu'au 14 Mai 1773.

(**Loyko.**) Zbiór deklaracyi, not y czynności gówniejszych ktore poprzedyły y zaszły pod czas seymu pod wezłem konfederacyi odprawujacego sie od dnia 18. Września 1772 do 14 Maia 1773.

Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici). Budapest, 1899.

Martens, F. Recueil des principaux traités d'Alliance, de Paix, de Trêve, de Neutralité, de commerce, de limites, d'échange etc. Concluz par les Puissances de l'Europe tant entre elles qu'avec les puissance et etats dans d'autres parties du monde. Depuis 1761 jusqu'a present a Gottingue, 1791. Tome I. 1761—1778.

Maska odkryta na marsowym polu w Paryżu. Z francuzkiego przetłumaczona. 1790 roku.

Mejbaum, W. Polityka ks. Kaunitza a konfederacya barska. Biblioteka Warszawska, 1913.

Dr. Modelski, T. E. Wywód ks. W. Kaunitza z. r. 1772 o pierwszym podziale Polski. Kwartalnik Historyczny 1917.

Oeuvres de Frédéric le Grand. Berlin, 1847. tome VI.

Paganel, M. Camille. Histoire de Joseph II, Empereur d'Allemagne. Paris, 1843.

Papée, Dr. Fr. Polska i Litwa na przełomie wieków średnich. Kraków. 1904.

Politische Correspondenz Friedrich des Grossen. Berlin, 1885. 29—32-ik kötet.

Preuss, A. Th. Edward Freidrich Graf von Hertzberg. Berlin, 1909.

Preuss, Friedrich. Die erste Theilung Polens und die Memoiren Friedrichs d. Gr. Inaugural-Dissertation. Königsberg, 1874.

Prochaska, A. Król Władysław Jagiełło. Kraków, 1908. 2 t.

Raumer, Fr. Polens Untergang. Leipzig, 1832.

Rulhière. Histoire de l'anarchie de Pologne et du demembrement de cette Republique. Paris, 1807. 4 vol.

Saint—Priest, A. Études diplomatiques et littéraires. Paris, 1850. Tome I.

Schlözer, K. Friedrich der Grosse und Katharina die Zweite. Berlin, 1859.

Schmitt Henryk. Dzieje panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Lwów. 1880. 3 köt.

Scriptores rerum Prussicarum. t. IV. Leipzig, 1861—1874.

Ségur M. Mémoires souvenirs et anecdotes, par . . . Paris, 1825.

Smitt, F. Frédéric II, Catharine, et le partage de la Pologne d'après des documents authentiques. Paris, 1861.

Sorel, A. La question d'Orient au XVIII-e siècle. 4-e édition. Paris, 1902.

Sváby, F. A Lengyelországnak elzálogosított XIII. szepesi város története. Lőcse, 1895.

Sybel, H. Die erste Theilung Polens. Berlin, 1874.

Sygański, J. Nowy Sącz, jego dzieje i pamiatki dziejowe Nowy Sącz, 1892.

Szbornik Imprejatorskavo Russzkavo Isztoriesjeszkavo Obsesjesztva. Szankt Petersburg. XXXVII.

Szolovjof, Sz. Geschichte des Falles von Polen. Uebersetzt von I. Spörer. Gotha, 1865.

Szujski, J. Dzieje Polski. Lwów, 1866. 4 köt.

Theiner, A. Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae. tomus IV. Romae, 1864.

(Vioménil) Lettres particulières du baron de Vioménil sur les affaires de Pologne en 1771 et 1772. Paris, 1808.

Volumina Legum. Petersburg, 1859—1860.

Volz, G. B. Friedrich der Grosse am Schreibtisch. Hohenzollern Jahrbuch 1909.

Volz, G. B. Friedrich der Grosse und die erste Theilung Polens. Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte. 1910. 23-ik köt.

Volz, G. B. Prinz Heinrich und die preussische Politik. Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte. 1905. 18-ik köt.

Wagner C. Analecta Scepustii sacri et profani. Viennae, 1774—78. 3 vol.

Waitz, G. Neue Mittheilungen über die erste Theilung Polens. Sybels Historische Zeitschrift. VI.

Waitz, G. Preussen und die erste Theilung Polens. Sybels Historische Zeitschrift. III.

Zaluski, A. Epistolarum Historico — familiarium tomus primus. Brunswick, 1709.

Geschichte der Einverleibung an Ungarn der an Polen verpfändeten Zipser Städte.

Als der ungarische König, Sigismund von Luxemburg (1387—1437), Mittel zur Führung des Krieges mit der venezianischen Republik zwecks der Wiedererlangung Dalmatiens Geldmittel benötigte, verpfändete er im Jahre 1412 16 Zipser Städte an den König von Polen, Władisław Jagiełło, u. zw. gegen die Summe von 88.000 ungar. Gulden.

Im Laufe der folgenden Jahrhunderte blieb man ungarischerseits fortwährend bemüht, diese Städte von Polen loszukaufen, jedoch wurde diese Angelegenheit von Polen als verjährt angesehen.

In der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts beschäftigte sich der Wiener Hof mit dem Loskauf dieser Städte und der Kanzler Kaunitz beschloss, die Zipser Städte um jeden Preis wiederzuerlangen und liess im Jahre 1768 die Rechte (*deductio iuris*) der ungarischen Krone auf die Zipser Städte bearbeiten. Diese Arbeiten wurden tatsächlich beendet, und es wären wieder entsprechende Schritte zur Wiedererlangung der Zipser Städte durch die Zahlung der Pfandsumme unternommen worden, wenn die osteuropäischen Ereignisse und die mit diese verbundene polnische Frage dieser Angelegenheit nicht eine andere Wendung gegeben hätten.

Zu Beginn des Jahres 1768, noch vor Ausbruch des türkisch—russischen Krieges, gelangten aus der Türkei nach Wien beunruhigende Nachrichten über die dort herrschende Pest, und so sah sich die Regierung gezwungen entsprechende Massregeln auf der ungarisch—türkischen bzw. ungarisch—polnischen Grenze zu treffen.

Auf diese Weise entstanden längs der ungarischen Grenze Quarantäne-Stationen („Contumax-stationen“), wodurch die verpfändeten Zipser Städte von Polen abgeschnitten wurden. Die *sanitäre* — wurde bald zur *militärischen Grenzlinie*. Mittlerweile siedelten sich vor dem russischen Heer zurückgewichene Konfoederierte aus Bar in Ungarn in der Nähe der polnischen Grenze an. Ein Teil dieser Konfoederierten, mit Joseph *Bierzyński* an der Spitze, drang in die Zipser Städte ein und bemächtigte sich der Stadt Lubló, des Sitzes

der Zipser Starostei und legte den verpfändeten Städten eine Kontribution auf. Die durch die Konfoederierten in diesen Städten entstandenen Unruhen und ausgeübten Gewalttaten einerseits, und die Tatsache der Ueberschreitung der ungarischen Grenze durch das russische Heer und der daraus folgenden Kämpfe zwischen den Russen und den Konfoederierten (bei *Granasztó*) anderseits, bestärkten die Wiener Regierungsbehörden in der Ueberzeugung, dass eine Abgrenzung der Zipser Städte vor den Konfoederierten durch eine *militärische Grenze* notwendig sei.

Gleichzeitig mit der Anordnung einer militärischen Linie erhielt Oberst Baron *Seeger* den Auftrag, auf der Zipser Linie eine genaue Grenze festzulegen. Nach einiger Zeit benachrichtigte Seeger die Wiener Behörden, dass seinen Forschungen gemäss, die polnisch—zipser Grenze irrtümlich in die Gegend von Uj-Béla festgelegt wurde, und dass die Grenze vorzurücken wäre.

Mit der Prüfung dieser Angelegenheit in den Archiven wurde der königl. Hofrat, Joseph *Török*, von Maria Theresia als Sachverständiger betraut. Er sollte diese Sache in den Archiven genau studieren.

Inzwischen erhielt der Kanzler Kaunitz vom österreichischen Gesandten in Paris, *Mercy d'Argenteau*, die Nachricht, dass der General *Mokronowski*, der in der Angelegenheit der Konfoederierten nach Paris gereist war, erklärte, dass die konfoederierte Republik die Zipser Städte gern gegen eine gewisse Summe zurückgeben würde. Dieses Angebot wurde von Kaunitz nicht ausgenützt, aber es bestärkte ihn vielmehr in seinem Entschluss, die Zipser Städte einzuverleiben.

Török unterbreitete nach kurzer Zeit lange Berichte über die Resultate seiner Nachforschungen, nach welchen — wie er behauptete — die frühere ungarische Grenze weiter reichte, und dass eine Vorrückung der Grenze notwendig wäre. Seine Berichte waren jedoch oberflächlich wie die eines Dilettanten und nicht eines Geschichtsschreibers.

Da Töröks Dokumente nicht als ausreichend erklärt wurden, wurde die Durchführung der Prüfung der Wiener sowie anderer Archive angeordnet.

Mittlerweile erfuhren die Ansichten der Wiener Centralorgane, die sich auf die Erweiterung der Grenze bezogen eine gänzliche

Aenderung. Töröks Berichte wurden nicht mehr als oberflächliche Berichte und mit Misstrauen behandelt, man war vielmehr der Meinung, dass man mit den Vorarbeiten auf Grund der die Okkupation rechtfertigenden Dokumente beginnen müsse.

Persönlich war Maria Theresia gegen eine Grenzerweiterung, jedoch unter dem ständigen Einfluss Ihres Sohnes, Josephs, beauftragte sie am 19. Juni 1770 Graf *Lacy*, den Vorsitzenden des Kriegsrates mit den kaiserlichen Adlern vorzurücken und die Gebiete in einer Weise einzunehmen, dass die südlichen Teile der Kreise Nowy-targ, Czorsztyń und Sandecz zum Gebiete innerhalb der Grenze gehören. Maria Theresia begründete diesen Befehl damit, dass diese Gebiete, gewissen Dokumenten gemäss — früher zu Ungarn gehörten.

Bis dahin wurde polnischerseits kein Hindernis gegen die Einnahme der Zipser Städte gestellt. Jetzt aber, als es sich um die Antastbarkeit der Staatsgrenze Polens handelte, liessen die polnischen Proteste nicht mehr auf sich warten. Der Posener Bischof und polnische Grosskanzler, *Młodziejowski*, richtete auf den Befehl des Königs Stanisław August an die Wiener Regierung ein Schreiben, in welchem er Maria Theresia bat, ihre Verordnungen betreffs der Kreise Nowy-targ, Czorsztyń und Sandecz zurückzuziehen.

Inzwischen wurde mit der Vorrückung der kaiserlichen Adler, gemäss der von Seeger festgelegten Grenze, begonnen. Die neue Grenze umfasste 96 polnische Gemeinden, 7 Städte, d. h. einen Flächenraum von 16 Meilen Länge und 3—5 Meilen Breite. Die neue Grenze reichte über Nowy-Sącz hinweg bis an die Gemeinde Mogliń.

Die Verwaltung der okkupierten Gebiete wurde Török als „administrator ex parte politica“ anvertraut. General Graf *Esterházy* wurde an die Spitze der Heeresabteilungen gestellt, die dieses Gebiet besetzt hatten.

Auf die Nachricht hin, dass der „schwarze Tod“ sich nähert, wurde die sanitäre Grenze auf die neue vor kurzem eingenommene Linie verlegt.

Mittlerweile überlegte Kaunitz, was für eine Antwort er auf Młodziejowskis Brief, der ihn sehr unangenehm berührte, geben solle. Die Antwort war umsichtig: die Königin hätte keine Absichten, die polnischen Rechte anzufechten, jedoch könne man andererseits nicht von ihr verlangen, auf die Rechte Ungarns Verzicht zu leisten.

Es wären nur die Gebiete besetzt, die polnische-seits von Ungarn losgerissen wurden. Sie wäre aber zu einer friedlichen und freundschaftlichen Erledigung dieser Angelegenheit bereit. Die Antwort des Kanzlers Kaunitz befriedigte den polnischen Hof keineswegs, und Młodziejowski warf Kaunitz in einem neuen Briefe vor, dass das Besetzen der polnischen Gebiete nichts anderes als Eroberungssucht wäre.

Beim Lesen dieses Briefes gestand Maria Theresia offen ein, dass sie von den mutmasslichen Rechten („j'ai très mince opinion de nos titres“) wenig überzeugt sei. In ihrer Antwort an König Stanisław erklärte sie, dass — sobald die Verhältnisse in Polen sich beruhigen, sie bereit wäre, an den freundschaftlichen Beratungen mit dem polnischen Reich teilzunehmen.

Mittlerweile erhielt Török den Titel „*Administrator Provinciae reincorporatae*“. Später jedoch, sei es infolge der polnischen Proteste, sei es, dass Friedrich II. gegen die Besetzung der polnischen Gebiete und den neuen Titel Töröks protestierte, wurde dieser Titel in „*Administrator districtuum territorii Sandecz, Nowy targ et Czersztyn etc. qui linea militari caesarea regia includuntur*“ umgeändert.

Török war 2 Jahre Verwalter dieser besetzten Gebiete, denn im Jahre 1772, während der ersten Teilung Polens, wurde Sandecz an Galizien einverleibt und die Zipser Städte an Ungarn.

Diese Einverleibung wurde dokumentarisch erst im Teilungsvertrag zwischen Polen und Oesterreich bestätigt. Dieser Vertrag wurde am 18. September 1773 in Warschau unterzeichnet.

Der 4-te Punkt dieses Vertrages betrifft die Zipser Städte. Laut desselben erklärt Maria Theresia, dass durch die Abgabe der Gebiete und Kreise, zu welchen auch die Städte und die Umgegend der „Grafschaft Zipsen“ gehören, alle Ansprüche der ungarischen Krone ausgeglichen wären, und sie (Maria Theresia) in ihrem sowie im Namen ihrer Nachfolger auf alle Ansprüche, welche Polen gegenüber bestehen könnten, Verzicht leiste.

Die Einnahme der Zipser Städte sowie des Sandeczer Gebiets durch den Wiener Hof war nicht von lokaler Bedeutung im Lande selbst, sie brachte auch die Höfe in Berlin und Petersburg in Bewegung und war mit der Teilung Polens verbunden.

Der Ausbruch des russisch—türkischen Krieges im Jahre 1768 war Friedrich II. sehr ungelegen, da das russisch—preussische Bünd-

nis im Jahre 1764 und die geheime Konvention im Jahre 1767 ihm schwere Verpflichtungen Russland gegenüber auferlegten. Die Lage der Auslandspolitik in Osteuropa war nämlich sehr unsicher und diese Lage wurde geradezu gefährlich nach dem Ausbruch des russisch—türkischen Krieges und nach den andauernden russischen Siegen.

Trotzdem Friedrich mit Russland im Bündnis stand, erweckten die Siege der Russen in ihm ernste Unruhe und Befürchtungen. Er wollte Russland nicht beistehen, um nicht etwa dadurch zur grösseren Entwicklung dieses Landes beizutragen, er konnte demnach Russland nur in seinem Siegeszuge hemmen oder aber aus der augenblicklichen Lage Nutzen ziehen. Dieses letztere war politisch vorteilhafter, denn anders würde er sich einen Feind gemacht haben — und Friedrich II. lag viel daran, mit Katharina II. in guten Verhältnisse zu bleiben: so blieb er mit allen Mitteln bemüht, einen Krieg zu verhüten, umso mehr als sein Land und Heer sich nach den Mühen des siebenjährigen Krieges noch nicht erholt hatte.

Er wählte also die zweite Lösung. Wenn Russland sich territorialisch erweitert, so müsse Preussen eine territoriale Entschädigung erhalten. Diese Entschädigung sollte Polen sein. Er begann nunmehr eine komplizierte und raffinierte diplomatische Arbeit zur Umkreisung Polens, um auf Kosten dieses Landes Gebiete zu erhalten.

Friedrich teilt am 2. Februar 1769 seinem Gesandten in Petersburg, Graf *Solms*, mit, dass Graf *Lynar*, ein bedeutender Politiker, vor einigen Tagen in Berlin weilte und während seiner Anwesenheit dort einen Plan unterbreitete, in welchen vorausgesehen wird, dass Russland Wien für seine Hilfe gegen die Türkei Lwów (Lemberg) mit Umgegend sowie die Zips anbietet. Preussen würde das Protektorat über die Polnisch-Preussen, Ermland und Danzig erhalten. Russland würde sich eigenwillig Territorien als Kriegsentschädigung zuerkennen. Graf *Lynar* bittet Friedrich II., Panin mit diesem Projekt bekannt zu machen und seine diesbezügliche Meinung zu erfahren.

Der Urheber diesen Planes, der zur Erforschung der Ansichten des russischen Hofes dienen sollte, war nicht Graf *Lynar*, sondern Friedrich II. selbst, der sich dieses Pseudonyms bediente und dies in seinen Memoiren selbst zugesteht („Le Roi . . . avait envoyé à

Pétersbourg un projet politique, qu'il attribuait à un comte de Lynar“).

Panin nahm diesen Plan nicht an, da er ganz Polen an sich reißen wollte.

Diese negative Antwort entmutigt Friedrich II. nicht, er verfolgt vielmehr mit grösster Aufmerksamkeit den Verlauf der Besetzung der Zipser Städte und des Gebietes Sandecz, — mit grosser Beunruhigung dagegen die Ereignisse im Osten.

Friedrich ist mit allen Mitteln bemüht, sich einem Kriege zu enthalten, umsomehr beunruhigten ihn die von Katharina II. bei Ausbruch des russisch—türkischen Krieges an ihn gerichteten Worte: „Je me tiens pour assurée que Votre Majesté reste fidèle à notre alliance“.

Russlands Friedensbedingungen, welche eine gänzliche Unterwerfung der Türkei bedeuteten, empörten Friedrich geradezu, da er weitere Komplikationen, die ihn in den Krieg hineinziehen könnten, befürchtete.

Die äusserst ernste Lage zwang ihn, seinen Bruder, den Prinzen Heinrich, in einer bedeutungsvollen politischen Mission nach Petersburg zu senden, wo dieser im Herbst 1770 eintraf.

Während seines Aufenthaltes in Petersburg verbreitete sich die Nachricht über die Besetzung der Zipser Städte und der anliegenden polnischen Gebiete.

Wahrscheinlich war es die Nachricht über die Erteilung des neuen Titels an Török („Administrator Provinciae reincorporatae“), was nur bei einer Besetzung möglich war. Am 8. Jänner 1771 war Prinz Heinrich offiziell bei der Versammlung bei der Zarin zugegen. Im Gespräch erwähnte die Zarin, dass die Oesterreicher 2 polnische Kreise eingenommen hätten. Dann fügte sie hinzu: „Mais pourquoi tout le monde ne prendrait-il pas aussi?“ Während dieses Gesprächs sagte Graf Czernyszew, dass jeder sich etwas nehmen müsste.

Dieses Gespräch wurde Friedrich II. von Prinz Heinrich unverzüglich mitgeteilt. In diesem Briefe gab Prinz Heinrich seiner Uebuerzeugung Ausdruck, dass sein Bruder von der ausgezeichneten Gelegenheit die nun entstand, einen Nutzen ziehen würde. Diesen Brief beantwortet Friedrich mit einem längeren Schreiben, in welchem er seine Ansichten und Sorgen für die Zukunft deutlich zu erkennen gibt. Er schreibt, dass die Oesterreicher sich nie mit der

Unterjochung der Türkei einverstanden erklären werden. Sollte Russland von diesen Plänen nicht Abstand nehmen wollen, so setzt er voraus, dass noch in demselben Jahre ein Krieg mit Oesterreich unvermeidlich wäre. Dies würde ihn in grosse Verlegenheit bringen. Er wäre gezwungen, in diesen Wirrnissen neutral zu bleiben, denn dieser Krieg wäre für ihn noch verfrüht.

Mitte Februar 1771 kehrte Prinz Heinrich von Petersburg nach Potsdam zurück. Von diesem Zeitpunkt an erfuhren die Pläne Friedrichs eine plötzliche Aenderung, was dem Einfluss des Prinzen Heinrichs zuzuschreiben war, dem Katharina anempfiehlt, Friedrich zur Teilnahme an der Teilung Polens zu bewegen.

Es gelang Prinz Heinrich, Friedrich für dieses Projekt Katharinas zu gewinnen, und mit diesem Augenblick war das Schicksal Polens entschieden.

So war also Prinz Heinrich einer der hauptsächlichsten Anstifter der Teilung Polens. Er selbst betont dies mit Genugtuung Ségur gegenüber und sagt, dass dies sein Werk sei („c'est mon ouvrage“).

Von nun an arbeitet Friedrich systematisch und konsequent an der Teilung Polens und benützt den Vorwand der Besetzung der Zipser Städte und der anliegenden polnischen Gebiete. Bisher kümmerte er sich wenig um die Besetzung der polnischen Gebiete, nun aber erscheint ihm die Fläche des besetzten Gebietes viel grösser, er übertreibt sogar hierin. Er ist der Ansicht, dass Oesterreich diese Gebiete an sich reissen wolle. Von jetzt ab kann also von einer Integrität Polens nicht mehr die Rede sein; es müsse nur noch darauf geachtet werden, bei Zerstückelung nicht das Gleichgewicht zwischen Preussen und Oesterreich zu verlieren. Es bliebe also nichts anderes übrig, als dem Beispiel Oesterreich zu folgen, wie er an seinen Gesandten in Petersburg schreibt. („Je ne vois d'autre moyen pour assurer la conservation que d'imiter l'exemple que la cour de Vienne me donne.“)

Als Friedrich die Zusicherung Katharinas bezgl. der Teilnahme an der Teilung Polens erhielt, ging er sofort ans Werk. Als Vorwand zur Teilung Polens diente ihm die Besetzung der Zipser und Sandezer Gebiete durch den Wiener Hof. Friedrich zögerte mit der Teilung nicht, da er der Ansicht war, dass Russland nach Friedensschluss mit der Hohen Pforte Krieg mit Oesterreich beginnen würde, in welchem Falle er daran teilnehmen müsste. Dieser Krieg

liesse sich doch dadurch verhüten, wenn ein jeder gewisse Gebiete zuerkannt bekäme.

Vergleicht man die Korrespondenzen, die Friedrich mit Wien einerseits und mit Petersburg andererseits führte, miteinander, so kann man aus ihnen ersehen, welche zweideutige Politik er in Angelegenheit der besetzten Gebiete führte. Einerseits war er bemüht, den Wiener Hof zu beruhigen und ihn zur Entdeckung von rechtlichen Unterlagen aufzumuntern, andererseits baute er in Petersburg die Angelegenheit der Zipser Städte und der angrenzenden Gebiete in übertriebener Weise auf, um dadurch Katharina noch mehr für die Teilung Polens zu gewinnen, was übrigens schon ein Leichtes war.

In einem Gespräch mit dem österreichischen Gesandten in Berlin van Swieten, fordert Friedrich den Wiener Hof auf, in den Archiven Rechtstitel zur Besetzung eines noch grösseren Gebietes zu suchen. (*„Voyez, faites chercher dans vos archives si n'y trouverez pas encore de titres sur quelque de plus, que ce que vous avez déjà occupé, sur quelque palatinat qui puisse vous convenir.“*)

Inzwischen schreibt er an Solms nach Petersburg, dass der Wiener Hof mit der Besetzung dieser Gebiete Russland und ihm (Friedrich) zu einer ähnlichen Handlungsweise Beispiel gebe. (*„Ceci est clair, ces gens donnent l'exemple, la Russie ainsi que moi, nous sommes autorisés à en faire autant.“*)

Was Russland anbelangt, so war dieses Land zunächst mit der Besetzung der polnischen Kreise nicht einverstanden, denn es wollte selbst von ganz Polen Besitz ergreifen. Später jedoch, als Russland die Unmöglichkeit der Durchführung dieses Planes einsah, erklärte es sich mit einer Teilnahme des Wiener Hofes an der Zerstückelung Polens einverstanden. Es war Russland doch sehr daran gelegen, mehrere Teilnehmer an der Zerstückelung zu haben.

Der Wiener Hof konnte sich jedoch noch immer nicht entschliessen, den Verlockungen des preussischen und russischen Hofes zu unterliegen. Besonders Maria Theresia war gegen diese Pläne und wollte sich nicht für die Teilung Polens entschliessen. Joseph II. schreibt sogar in einem Briefe an seinen Bruder Leopold, dass die Mutter für die Untastbarkeit der polnischen Grenzen wäre, und es

sogar vorziehen würde, auf ihre Rechte zu den besetzten Gebieten zu verzichten, falls von anderer Seite ähnlich gehandelt würde.

Am preussischen Hofe wurde erwartet, dass Wien in gieriger Weise die russische Proposition ergreifen würde, und man war sehr erstaunt, dass Wien diese Gelegenheit nicht ausnützte, um die besetzten Gebiete zu behalten.

Die preussische Diplomatie führte in diesem Spiel eine zweideutige Politik, denn vor Wien stellt Friedrich Petersburg als den Urheber dieses Planes dar, während er andererseits die Russen anspornt, dem Beispiel des Wiener Hofes zu folgen, dessen Verhalten sie dazu berechtigte. Gleichzeitig forderte er den Wiener Hof auf, in der Besetzung fortzufahren und sich mit dem Gedanken der Teilung vertraut zu machen.

Darauf wollte aber der Wiener Hof nicht eingehen, da er die Besetzung der Zipser Städte als rechtlich ansah und sich auf die Rechte des Loskaufs berief. Gleichzeitig protestierte Wien gegen die Annahme einer Analogie zwischen der Besetzung der Zipser Städte einerseits und der Teilung Polens andererseits, wie das der preussische und russische Hof dies darstellte. Trotz mehrerer Aufklärungen seitens des Wiener Hofes hielten jedoch Berlin und Petersburg krampfhaft an ihren Ansichten fest, dass die Besetzung der Zipser Städte den Anfang einer Teilung Polens gleich ist, und dass sie (Berlin und Petersburg) diesem Beispiel folgen müssen.

In dieser Zeit waren schon seit längerem Beratungen Friedrichs mit dem Zarenhof im Gange, und im Februar 1772 wurde ein die Teilung Polens betreffender Vertrag geschlossen.

Oesterreich befand sich in einer schwierigen Lage angesichts dieses schon fertigen Planes. Es hätte zum Kriege kommen müssen, und diesen wollte Maria Theresia um jeden Preis verhüten. Um also der territorialen Vergrößerung zweier Mächte ein Gleichgewicht zu geben, erklärte sich Maria Theresia schweren Herzens, nach längeren inneren Kämpfen, Kaunitz, — besonders aber den Zureden Josephs — nachgebend, mit der Teilung Polens einverstanden.

Sobald Maria Theresia, obgleich mit Widerwillen, auf die Teilung eingegangen war, arbeitete die preussische Politik mit aller Kraft daran, das ganze Odium der Teilung Polens auf Maria Theresia zur Anstifterin dieses Werkes — durch die Einnahme der

Zipser Städte — zu erklären, ungeachtet dessen, dass Friedrich selbst Maria Theresia anspornte, möglichst viel Gebiete an sich zu reißen.

Zahlreiche Beispiele dieser Zweideutigkeit der preussischen Diplomatie finden wir in ihrer Korrespondenz, in welcher wir öfters der Behauptung begegnen, dass der Wiener Hof durch die Besetzung der Zipser Städte und der Sandeezer Kreise das Beispiel zur Teilung Polens gab, da weder der preussische König noch die Zarin auf den Gedanken einer Abtrennung der polnischen Gebiete gekommen wären. In diesem Sinne schreibt Friedrich an seinen Warschauer Gesandten, Benoît und erteilt ihm die Instruktion, den Polen auf diese Weise die Teilung Polens darzustellen d. h. dass Oesterreich dazu Gelegenheit geboten habe.

Zum Schluss unterbreitet der Autor die Meinung verschiedener Geschichtschreiber betr. die Frage: ob die Besetzung der Zipser Städte und des Sandeezer Gebiets die Teilung Polens verursacht hätte. Er selbst antwortet im verneinenden Sinne, jedoch behauptet er, dass der Wiener Hof mit diesem Akt gegen seinen Willen, die erste Teilung Polens beschleunigt und erleichtert hatte.

**Annexion à la Hongrie des villes
du Zips nanties à la Pologne.**

Sigismond de Luxembourg, roi de Hongrie (1387—1437) ayant besoin d'argent pour reprendre la Dalmatie à la République de Venise, donna au roi de Pologne Ladislas Jagellon en 1412 seize villes du Zips à titre de nantissement pour un prêt de 88.000 florins hongrois.

Au cours des siècles suivants la Hongrie a fait des démarches réitérées pour racheter ces villes, mais la Pologne considérait cette affaire périmée.

Dans la première moitié du XVIII. s. la cour de Vienne entreprend de nouveau des pourparlers au sujet de ces villes et le prince Kaunitz, chancelier, était décidé de recouvrer à tout prix les villes du Zips, il en fit même élaborer en 1764 les droits de la couronne hongroise (*deductio iuris*) à ces villes. Cet ouvrage fut réellement terminé et il est probable, qu'on aurait repris les négociations en vue de la réintégration de ces villes, moyennant le versement de la somme empruntée, si les événements de l'Orient de la question polonaise qui y était liée, n'aient donné une autre tournure à cette affaire.

Au début de 1768, avant la guerre russo-turque, des nouvelles alarmantes sur l'épidémie de peste arrivèrent de Turquie à Vienne, ce qui obligea le Conseil d'Etat d'entreprendre des mesures de défense sanitaire sur les frontières turco-hongroise et polono-hongroise.

On établit donc le long de la frontière hongroise des stations de quarantaine (*Contumax stationen*) et de cette manière les villes du Zips se trouvèrent détachées de la Pologne. Bientôt ce front sanitaire se convertit en frontière militaire. Notamment les confédérés de Bar, obligés d'évacuer la Pologne en reculant devant les armées russes, vinrent s'établir en Hongrie près de la frontière polonaise et un certain nombre d'entre eux, commandés par Joseph Bierzyński, pénétrèrent en 1769 dans les villes du Zips, occupèrent la ville de Lubló, résidence de la starostie du Zips et imposèrent à ces villes des contributions.

Les troubles et les violences dont les confédérés se rendaient coupables dans ces villes et l'invasion des armées russes qui ont livré bataille aux confédérés près de Granasztó en Hongrie, ont corroboré l'opinion des autorités de Vienne, qu'il était nécessaire de rendre ces villes inaccessibles aux confédérés au moyen du cordon militaire.

En même temps le lieutenant-colonel baron de Seeger reçut l'ordre de tracer avec toute précision la frontière suivant la ligne du cordon militaire. Seeger avisa bientôt les autorités de Vienne, que la ligne de délimitation aux environs de Uj-Béla était inexacte et qu'il fallait l'avancer.

Pour étudier cette question à fond dans les archives, Marie Thérèse, désigna Joseph Török, conseiller à la cour, en qualité d'expert.

Entretemps le chancelier Kaunitz fut prévenu par Mercy d'Argenteau, ambassadeur d'Autriche à Paris, que le général Mokronowski, qui allait à Paris dans les affaires des confédérés, avait déclaré, que la République confédérée renoncerait volontiers aux villes de Zips contre une somme d'argent.

Kaunitz ne profita pas de cette proposition, mais elle le persuada définitivement d'occuper les villes du Zips. Török déposa bientôt un rapport détaillé, dans lequel il affirmait, que l'ancienne délimitation hongroise allait bien plus loin, et qu'il fallait avancer les bornes. Mais son rapport étant oeuvre d'un incompetent et non d'un historien, était sans valeur. La documentation de Török étant jugée insuffisante, on ordonna de faire des recherches dans les archives de Vienne et ailleurs.

Sur ces entrefaites l'opinion des autorités centrales de Vienne sur la délimitation subit une modification complète. On ne traite plus le rapport de Török avec méfiance, mais on considère, que pour justifier l'occupation il faut un travail plus important, mieux documenté.

Marie Thérèse ne désirait pas l'extension des frontières, mais sous l'influence de son fils Joseph, elle intima ordre le 19 Juin 1770 au comte Lacy, président du Conseil de guerre, d'aller occuper le territoire conformément à la carte jointe à l'ordre, de manière à ce que les régions méridionales des starosties de Nowy Targ, Czerszyn et Sandecz soient comprises dans les limites du cordon mili-

taire. Elle motive son ordre disant que ces terres — suivant certains documents — ont jadis appartenu à la Hongrie.

Jusqu'à ce moment on ne trouve aucune indication, que la Pologne ait protesté contre l'occupation des villes du Zips. Mais lorsqu'il s'agissait de porter atteinte à l'intégralité du territoire de la Pologne, les protestations ne tardèrent pas à se produire. Sur ordre du roi Stanislas le grand chancelier de Pologne Młodziejowski, évêque de Poznań, adressa à la reine le 28 Juillet 1770 une lettre, dans laquelle il demande d'annuler son ordre relatif à l'occupation des starosties de Nowy Targ, Czorsztyn et Sandecz.

Pendant ce temps, sur la frontière tracée par Seeger, on avançait les aigles impériales (*Vorrückung mit den Kaiserlichen Adlern*). La nouvelle délimitation engloba un territoire comprenant 96 communes polonaises, 7 villes ayant 16 lieues de longueur et 3 à 5 lieues de largeur. La nouvelle frontière allait au-delà de Sandecz jusqu'à la commune de Mogilno.

L'administration des territoires occupés fut confiée à Török, en qualité de „Administrator ex parte politica“. A la tête des armées, qui occupèrent la région, fut placé le comte Esterházy. Dès que la nouvelle se répandit, que la peste noire arrivait de l'est, le cordon sanitaire fut établi sur la nouvelle ligne de démarcation.

Entretemps Kaunitz réfléchissait sur la réponse qu'il allait donner à Młodziejowski, dont la lettre l'avait froissé. On la rédigea en termes réservées en disant, que la reine n'avait nullement l'intention de violer les droits de la Pologne, mais qu'il était inadmissible d'exiger, qu'elle renonce aux droits de la Hongrie. L'occupation ne concerne que les territoires enlevés jadis à la Hongrie par la Pologne. Mais la reine est toute disposée à une entente et désire régler cette question à l'amiable.

La réponse de Kaunitz ne donna pas satisfaction à la cour de Pologne et Młodziejowski dans une nouvelle lettre formula une accusation, disant que l'occupation n'était autre chose que l'envahissement.

Marie Thérèse en lisant cette lettre avoua franchement à Kaunitz: „J'ai très mince opinion de nos titres“. Dans sa réponse au roi Stanislas elle annonça, que dès que le calme serait rétabli en Pologne, elle pourrait entreprendre avec la Pologne des négociations amicales au sujet de la frontière.

Entretemps Török recut le titre „Administrator Provinciae re-incorporatae“, mais plus tard, peut-être à la suite des protestations polonaises ou plutôt parceque Frédéric II a contesté l'occupation des terres polonaises, ainsi que le nouveau titre de Török, on l'a changé en: „Administrator districtum territorii Sandecz, Nowy Targ et Uzorsztyn etc. qui linea militari caeserea regia includuntur.“

Török fut durant deux années administrateur des terres occupées, car en 1772 au moment du premier partage de la Pologne, le gouvernement de Vienne a rattaché le territoire de Sandecz à la Galicie et les villes du Zips à la Hongrie, — le 5 novembre 1772 à eu lieu l'annexion solennelle de ces villes à la Hongrie.

Cette annexion ne fut ratifiée que dans le traité de partage entre la Pologne et l'Autriche, signé le 18 septembre 1773 à Varsovie. Le 4-e article de ce traité parle des villes du Zips en ces termes: Marie Thérèse déclare, que par la cession des territoires et districts comprenant les villes avec leurs environs du „comté de Zips“, toutes les revendications de la couronne hongroise sont annulées, elle renonce en son nom, ainsi qu'au nom de ses successeurs à toutes réclamations, qui pourraient surgir vis-à-vis de la Pologne.

L'occupation des villes du Zips, ainsi que du territoire de Sandecz a eu non seulement une importance locale, mais elle a soulevé une vive émotion des cours de Berlin et de St. Petersbourg, et fut liée au premier partage de la Pologne.

La déclarataion de guerre russo-turque en 1768 ne causa pas de satisfaction à Frédéric II, car le traité russo-prussien de 1764, ainsi que la convention secrète de 1767 l'ont chargé d'une lourde responsabilité envers la Russie; la situation politique dans l'Europe orientale était très aléatoire et après le déclanchement de la guerre russo-turque, ainsi que les victories successives de la Russie, elle est devenue tout-à-fait périlleuse. Malgré que Frédéric était en alliance avec la Russie, ses victoires l'effrayaient et l'inquiétaient sérieusement. Il ne voulait pas aider la Russie pour ne pas contribuer à l'accroissement de sa puissance, il ne lui restait donc que d'arrêter sa marche troimphale ou bien tirer profit de la situation. Cette dernière solution aurait été plus avantageuse au point de vue politique, car dans le cas contraire Frédéric s'ent fait un ennemi, tandis qu'il désirait conserver de bonnes relations avec Catherine II et cherchait à éviter la guerre par tous les moyens, étant donné que les armées prussien-

nes n'étaient pas encore reconstituées après la guerre de 7 ans. II s'en tint donc à cette seconde solution c'est-à-dire, que si la Russie allait agrandir son territoire, la Prusse aurait une compensation équivalente. Cette compensation devait se trouver en Pologne. Il entreprit donc un jeu diplomatique très compliqué et très astucieux, afin de pouvoir annexer des territoires polonais.

Le 2 février 1769 Frédéric communique à son ambassadeur à St. Pétersbourg le comte Solms, qui'il vient d'avoir à Berlin une entrevue avec un homme politique éminent le comte Lynar. Celui-ci lui a exposé son plan, dans lequel il prévoyait, que la Russie offrirait à la cour de Vienne la ville de Lwów avec ses environs, ainsi que le Zips en témoignage de reconnaissance pour le secours accordé contre les Turcs. La Prusse obtiendrait le protectorat sur la Prusse polonaise, la Warmie et Danzig, et la Russie s'annexerait des territoires à son choix à titre de dommages-interêts de guerre. Il demande de faire connaître ce plan à Panine, dont il désire savoir l'opinion.

Ce projet, qui devait servir à dévoiler les intentions de la cour de la Russie, n'était point conçu par le comte Lynar, mais par Frédéric lui-même, qui s'est dissimulé sous ce pseudonyme, ce qu'il avoua dans ses mémoires: „le roi ... avait envoyé à Pétersbourg un projet politique, qu'il attribuait à un comte de Lynar...”

Panine n'approuva pas ce plan, car il désirait accaparer toute la Pologne.

Malgré ce refus, Frédéric ne s'est pas laissé décourager, il observe attentivement les phases de l'occupation des villes du Zips et du territoire de Sandec, et il suit les évènements en orient avec inquiétude.

Frédéric fait tous ses efforts pour éviter la guerre et il est fort anxieux lorsque Catherine II lui écrit au moment de la déclaration de la guerre russo-turque: „Je me tiens pour assuré que Votre Majesté reste fidèle à notre alliance”.

Les stipulations du traité de paix, signifiant un écrasement complet de la Turquie, ont inquiété Frédéric, qui redoutait des complications ultérieures pouvant l'entraîner dans une guerre.

Cette situation périlleuse l'obligea d'envoyer à Pétersbourg son frère le prince Henri avec une mission politique importante, — il y arriva en automne 1770. Pendant son séjour à Pétersbourg la s'y est

répandu, nouvelle, que les villes du Zips avec les territoires limitrophes polonais venaient d'être occupés.

Probablement il s'agissait du nouveau titre donné à Török (*administrator provinciae reincorporatae*), ce qui était considéré comme occupation. — Le 8 janvier 1771 le prince Henri fut reçu officiellement par la tsarine, qui parla entre autres de l'occupation des deux starosties polonais par les Autrichiens en ajoutant: „Mais pourquoi tout le monde ne prendrait-il pas aussi“. (Propres paroles du prince Henri.) Et le comte Czernyszew completa en disant, que chacun devrait annexer quelque chose.

Cette conversation fut communiqué immédiatement à Frédéric par le prince Henri, qui exprima son espoir de voir son frère profiter d'une occasion aussi merveilleuse.

Frédéric répondit longuement à la lettre du prince Henri en lui faisant part de ses opinions et de ses craintes pour l'avenir. Il dit que les Autrichiens ne consentiraient jamais à subjuguier la Turquie. Si la Russie ne renonce pas à son plan, une guerre avec l'Autriche éclaterait dans le courant de l'année et cela lui causerait de gros ennuis. Il serait obligé de garder la neutralité dans ce cataclysm, car cette guerre serait pour lui prématurée.

Le prince Henri revint de Pétersbourg à Potsdam en février 1771. Dès lors on pouvait observer un changement soudain dans les plans de Frédéric, ce qui doit être attribué l'influence du prince Henri, auquel Catherine recommanda de suggérer à Frédéric la participation au démembrement de la Pologne. Le prince Henri a réussi à convaincre Frédéric et dès lors le sort de la Pologne était décidé.

C'est donc le prince Henri qui était la cheville ouvrière du partage de la Pologne et il s'en vanta lui-même à Ségur: „C'est mon ouvrage“.

A partir de ce moment Frédéric travaille d'une façon logique et ordonnée à l'oeuvre du démembrement de la Pologne, dont le prétexte est l'occupation des villes du Zips et des territoires voisins. Jusqu'alors il n'attribuait pas grande importance à cette occupation de territoires polonais, mais depuis il les considère très grands en exagérant leur étendue. Il est d'avis que l'Autriche désire annexer ces terres, il ne peut donc être question de l'intégralité de la Po-

logne; il s'agit uniquement de veiller à ce que au moment du morcellement les parts de la Prusse et de l'Autriche soient égales. Et il écrit à son ambassadeur Solms à Pétersbourg: „Je ne vois d'autre moyen pour assurer la conservation, que d'imiter l'exemple que la cour de Vienne me donne.“

Dès que Frédéric obtint de Catherine l'aussarence, qu'il prendrait part au partage de la Pologne, il n'hésite plus, donnant comme prétexte l'occupation du Zips et de Sandecz par la cour de Vienne. Il est pressé d'opérer le démembrement, car il croit, que la Russie dès la signature de la paix avec la Turquie, déclarera la guerre à l'Autriche et dans ce cas il aurait été obligé d'y prendre part, tandis que si chacun recevait sa part, on pourrait éviter la guerre.

En rapprochant la correspondance de Frédéric adressée à la cour de Vienne et celle destinée à la cour de Pétersbourg, nous voyons que sa politique par rapport à l'occupation des starosties était des plus perfides. D'une part il s'efforçait de rassurer la cour de Vienne en cherchant des motifs légaux, qui pourraient justifier l'occupation, d'autre part il excitait la cour de Pétersbourg en exagérant l'importance des territoires occupés par l'Autriche et attisait la convoitise de Catherine pour les territoires polonais, dont elle pourrait s'emparer, ce qui d'ailleurs n'était plus chose difficile.

Frédéric dans son entretien avec Van Swieten, ambassadeur d'Autriche à Berlin, dit: „Voyez, faites chercher dans vos archives si n'y trouverez pas encore de titres sur quelque de plus, que ce que vous avez déjà occupé, sur quelque palatinat qui puisse vous convenir“.

Il écrit en même temps à Solms à Pétersbourg en parlant de l'Autriche: „Ceci est clair, ces gens donnent l'exemple à la Russie, ainsi que moi, nous sommes autorisés à en faire autant.“

Quant à la cour de Russie, celle-ci fut d'abord contraire à l'occupation des starosties polonais, car elle désirait posséder la Pologne toute entière. Cependant plus tard voyant qu'il lui serait impossible de réaliser ce plan, elle consentit à admettre la cour de Vienne au partage, elle insistait même à ce qu'il y ait plus de complices dans cet acte.

Mais la cour de Vienne hésitait encore à se laisser séduire par les

tentations russes et prussiennes. Particulièrement Marie Thérèse était opposé à ce projet. Joseph II dans une lettre à son frère Léopold dit, que sa mère tient à l'intégralité des frontières polonaises et serait même disposée à renoncer à ses droits aux territoires occupés, si les autres puissances suivaient son exemple.

A la cour prussienne on croyait, que l'Autriche saisira avec empressement la proposition russe et on s'y étonnait fortement de ce qu'elle n'ait pas profité de l'occasion pour rendre l'occupation des starosties définitive.

La diplomatie prussienne menait un jeu politique astucieux car à la cour de Vienne elle s'efforçait de faire croire, que l'initiative du partage venait de Pétersbourg et d'autre part elle encourageait la Russie de suivre l'exemple de l'Autriche, dont l'attitude autorisait cette affirmation. Simultanément elle incitait l'Autriche à persister dans l'occupation et à se préparer au démembrement de la Pologne.

Cependant la cour de Vienne avait une opinion différente, elle considérait l'occupation des villes du Zips comme légitime et invoquait le droit de rachat, elle protestait donc contre ce rapprochement fait par les cours de Prusse et de Russie. Mais malgré les multiples réfutations de l'Autriche, Berlin et Pétersbourg se cramponnaient à leur façon de voir, prétendant que l'occupation des villes du Zips équivalait à un préambule du démembrement de la Pologne et qu'ils devaient suivre la même voie. Les conciliabules de Frédéric avec la cour tzariste se poursuivaient déjà depuis quelque temps, et en février 1772 l'accord relatif au partage de la Pologne fut conclu.

La cour de Vienne en présence du plan concerté se trouva dans une situation difficile. Il pouvait en résulter une guerre et Marie Thérèse désirait l'éviter à tout prix. C'est donc à contrecœur et après longue réflexion, subissant l'influence de Kaunitz et convaincue par les allégations de Joseph II, qu'elle donna son acquiescement afin d'équilibrer les conquêtes territoriales de la Prusse et de la Russie.

Désormais la diplomatie prussienne s'évertua à faire de Marie Thérèse la promotrice du démembrement de la Pologne étant donné qu'elle l'avait inauguré en occupant les villes du Zips, alors que c'était Frédéric qui l'engageait à s'emparer des terres polonaises.

De nombreuses preuves de cette hypocrisie de la diplomatie prussienne se trouvent dans sa correspondance, ou nous lisons fré-

quemment cette affirmation, que ni le roi de Prusse ni la tzarine n'auraient jamais eu l'idée du partage de la Pologne si la cour de Vienne n'en avait pas donné l'exemple en occupant les starosties du Zips et de Sandecz. Frédéric écrit dans le même sens à son ambassadeur à Varsovie Benoît et il lui recommande de démontrer aux polonais, que le démembrement était provoqué par l'Autriche.

Enfin l'auteur cite l'opinion de plusieurs historiens sur la question: l'occupation des villes du Zips et de Sandecz a-t-elle provoqué le partage de la Pologne? Il y répond négativement, tout en affirmant, que la cour de Vienne par cet acte a facilité sans le vouloir et hâté le premier démembrement de la Pologne.

Tartalomjegyzék.

	Lap
Előszó	3
I. A szepesi városok elzálogosítása és kísérletek azok visszaváltására. Az 1412. évi lublói béke. A szepesi városok elzálogosítása. Az 1418-iki kassai találkozó. Az 1436-iki késmárki összejövetel. Az 1474-iki ófalvai egyezmény. I. Ulászló megígéri, hogy a városokat visszaadja. Mátyás király 1489-ben vissza akarja váltani a szepesi városokat. A magyar országgyűlések sürgetik a visszaváltást. Csáky István grófot bízzák meg a visszaváltással. 1650-ben azt ajánlják a városoknak, hogy maguk váltsák ki magukat. III. Ferdinánd levele a lengyel királyhoz 1654-ben. I. Lipót memoranduma 1673-ban a lengyel királyhoz a visszaváltás ügyében. Kísérletek a visszaváltásra a XVIII. században. A szepesi városok felett való lengyel uralmat csak ideiglenesnek tekintik. Az 1589-iki beutheni békekötés. A szepesi kamara álláspontja 1673-ban.	5
II. A keleteurópai helyzet és az orosz-trökök háború kitörése 1768-ban. Az 1764-ik évi porosz-orosz szövetség. Az 1767-iki porosz-orosz titkos konvenció. A bari konföderáció és az orosz-trökök háború kitörése. Az 1764-iki porosz-orosz szövetség megújítása 1769-ben. Ausztria politikája; Kaunitz és bari konföderáció.	14
III. Kordon a magyar-lengyel határon. A pestis Törökországban és a pestiskordon a magyar határon. Előzetes intézkedések a lengyel zavarok áttekintése ellen. Az első konföderáltak Bártfán; futárpostájuk. Kaunitz javaslata a határvédelmet illetőleg. Tervezet a vesztegzárról. A császári sas kitűzése a határon. A magyar királyi helytartótanács a magyar címet akarja. Utasítások a határzárra vonatkozólag. A konföderáltak erőszakoskodásai a szepesi városokban. Bierzynski a szepesi városokban; a granasztói ütközet. A szepesi városok megszállása. Poniatowski bizalmas felszólítása a megszállást illetőleg és a bécsi udvar álláspontja.	21

IV. Határmérés és határkiigazítás. Seeger alezredes határmérése; a határt hibásnak találja. Török Józsefet biztosnak nevezi ki. A bari konföderáltak kérvénye. Mokronowski felajánlja a szepesi városok visszavételét. Török és Seeger jelentése. A vesztegzárak építése. Török keresi az elzáróosítási oklevelet.	33
V. A császári sasokkal való előrevonulás. Mária Terézia parancsa a határ kitolásáról. Młodziejowski tiltakozása. Járőrök kiküldetése a határon túl. „Vorrückung mit den Kaiserlichen Adlern“. Kaunitz válasza Młodziejowskinak. A lengyel válasz.	42
VI. A szandeci és nowytargi föld bekebelezése. A szandeci föld bekebelezése Magyarországra. Különböző intézkedések e területre vonatkozólag. Újabb határkiigazítás. Török címéne kmgváltoztatása. A bécsi udvar álláspontja az új foglalást illetőleg. A XIII város és a megye. Az igazságszolgáltatás kérdése a megszállott területen. Török meg akarja akadályozni a szandeci föld Galiciához való csatolását. A szandeci föld Galiciához való csatolása.	49
VII. A szepesi városok bekebelezése hazánkba. A bekebelezés ünnepélyes szertartása Iglón. Lubló várának átvétele.	61
VIII. A szepesi városok megszállásának világtörténelmi következményei. Frigyes aggodalmái. Az u. n. „Lynar-féle“ terv. Frigyes magatartása. Az okkupálás hatása Szentpétervárt. Frigyes álláspontja. Henrik herceg befolyása. Követni akarják a bécsi udvar példáját. Kaunitz utasítása Van Swieten részére. Frigyes és Van Swieten. Panin álláspontja. A porosz diplomácia kétszínűsége.	63
IX. Reviczky varsói küldetése. Varsóban nincs követe a bécsi udvarnak. Reviczky kinevezése és a neki adott utasítás.	84
X. A szepesi városok visszacsatolásának megerősítése és a lengyelek tiltakozása. Egyezmény Lengyelország és Ausztria között. Deduction sur l'hypothèque de Zips.	90
XI. A szepesi városok visszafoglalásának kérdése a történelmi irodalomban. Arneth, Schmitt Henrik és Gross-Hoffingen nézete. Beer álláspontja. Nagy Frigyes emlékiratai. Dohm. Raumer. Schlözer. Preuss Frigyes. nézete. Sybel. Herman. Duncker. Preuss A. Th. Koser és Volz. Maska odkryta. Ferrand. Rulhière. Ségur. Paganet, Coxe. Sainut-Priest. Frédéric de Smitt. Sorel. A szepesi városok elfoglalása idézte elő Lengyelország feloszlását?	94
Jegyzetek	110
Függelék.	147
1. A szepesi városokhoz intézett kiáltvány a katonai kordont illetőleg 1769 ápr. 9.	149
2. Kaunitz levele Lacy grófhöz, 1769 ápr. 22.	150

	Lap
3. Mária Terézia kiáltványa a XIII. szepesi város lakóihoz, 1769 május hava.	152
4. Kaunitz levele Młodziejowskihoz, 1770 szept. 20.	153
5. Szaniszló Ágost levele Mária Teréziához, 1770 okt. 20.	154
6. Młodziejowski levele Kaunitzhoz, 1770 dec. 19.	155
7. Solms levele Frigyeshez, 1769 febr. 20.	157
8. Solms levele Frigyeshez, 1771 január 8.	158
9. Kaunitz levele Van Swietenhez, 1771 márc. 23.	159
10. Kaunitz levele Van Swietenhez, 1771 ápr. 10.	161
11. Részlet a Reviczky részére szolgáló utasításból, 1772.	163
12. Részlet Frigyes emlékirataiból.	166
Irodalom.	171
Tartalomjegyzék	177

